T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE ŞEHİR VE KÖY

Canan IŞIK
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ali TEMİZEL

Konya-2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
Bilimsel Etik Sayfası ..... **IV**
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu ..... **V**
ÖN SÖZ ..... **VI**
ÖZET ..... **IX**
SUMMARY ..... **X**
KISALTMALAR ..... **XI**
GİRİŞ **1**
1. ŞEHİR VE KÖY **2**
1.1. Köy ve Şehir 2
1.2. İslâm Şehirleri 3
1.3. Yerleşik Hayatın Öncesinde Göçebelik 4
1.4. Şehirlerin Kuruluşu 5
1.5. Yerleşik Hayat 6
1.6. Erdemli Şehir-Sağlıklı Beden İlişkisi 6
1.7. Şehir ve Çöl İnsanı 8
1.8. Erdemli Şehrin Amacı 8
1.9. Medenî Hayat 9
BİRİNCİ BÖLÜM
2. MESNEVÎ'DE ŞEHİRLİ VE KÖYLÜ HİKÂYESİ **11**
2.1. Mevlâna'da Şehirlilik 11
2.2. Şehir ve Köy Karşılaştırması 12
2.3. Şehir-Köy, Şehirli-Köylü 15
2.3.1. Şehir 16
2.3.2. Köy 16
2.3.3. Şehirli 17
2.3.4. Köylü 17
2.4. Bir Köylünün Bir Şehirliyi Çok Rica ve Israrla Davet Ederek Aldatması 18
2.4.1. Şehirlinin, Köylünün Davetiyle Köye Gitme Hikâyesinin Devamı 23
2.4.2. Şehirlinin (Tacirin) Köye Gitmesi 28
2.4.3. Şehirlinin ve Ailesinin Köye Doğru Gitmesi 34

2.4.4. Şehirlinin (Tacirin) ve Ailesinin Köye Varması ve Köylünün Onları Görmezlikten ve Tanımazlıktan Gelmesi 42
2.5. Hikâyenin Tematik İncelenmesi 61
2.5.1. Hikâyenin amacı 61
2.5.2. Hikâyedeki karakterler 61
2.5.3. "Bir Köylünün Bir Şehirliyi Çok Rica ve Israrla Davet Ederek Aldatması" Hikâyesindeki Benzetmeler 63
2.5.4. Hikâyedeki Metaforlar 67
2.5.5. Şehir-Köy, Şehirli-Köylü Kelimelerinin Sıfatları 70

İKİNCİ BÖLÜM

3. MESNEVÎ'DE ŞEHİR VE KÖY TEMALI BEYİTLER 72
3.1.Yalın Anlamıyla Ad olarak Şehir ve Köy 72
3.1.1. Yalın anlamıyla ad olarak şehir 72
3.1.2.Yalın anlamıyla ad olarak köy 90
3.2. Maddî Zenginlik Anlamıyla Kullanılan Şehir ve Köy 95
3.2.1. Maddî zenginliğiyle şehir 95
3.2.2. Maddî zenginliğiyle köy 100
3.3 İnsan-halk, Ecel Anlamıyla Şehir ve Köy 102
3.3.1. İnsan-halk anlamıyla şehir 102
3.3.2. Vücut-beden, ecel anlamıyla köy 108
3.4. Mânevî Özelliğiyle Kullanılan Şehir ve Köy 110
3.4.1. Manevî özelliğiyle şehir 110
3.4.2. Manevî özelliğiyle köy 122
3.5. Gönül Anlamıyla Kullanılan Şehir ve Köy 123
3.5.1. Gönül anlamıyla şehir 125
3.5.2. Gönül anlamıyla köy 130
3.6.1. Mesnevî'de Şehirli Temalı Beyitler 132
3.6.2. Mesnevî'de Köylü Temalı Beyitler 132
3.7. Mesnevî'de Şehir-Köy/Şehirli-Köylü İmajlarının Mecazî Kullanımı 136
3.7.1. Madde (Dünya) Şehri Özellikleri 136
3.7.2. Mana Şehri Özellikleri 136
SONUÇ 138
KAYNAKÇA 139

ÖN SÖZ

Mevlâna'nın en tanınmış eseri olan Mesnevî, yazıldığı günden bu yana giderek daha fazla okunan, üzerinde çalışmalar yapılan ve evrenselliği yönüyle de dünya çapında önem taşıyan bir başyapıttır. Eserin konusunun insan olması ve insanın özelliklerini anlatması bakımından her dönemde ilgi odağı olmasına sebep olmuştur.

Didaktik bir gayeyle ele alınan eserde, ilahî hakikatler mecazî bir dille aktarılır. Mevlâna, bu hikâyeler yoluyla okuyucuya ders vermekte ve onu düşünmeye sevk etmektedir. Metafiziksel ve ahlâkî müşahedelerin serpiştirildiği iç içe geçmiş sarmal hikâyelerden oluşan bu eseri anlayabilmek için görünenin ötesine bakmak ve eserdeki sembolik ifadeleri, mecazları çözebilmek gerekir. Bu hikâyeler insana içinde yaşadığı manevî gerçekliği kavrama konusunda yol gösterir. Geniş bir tarihî rivayet kültürünü yansıtan Mesnevî, bize XIII. yüzyılın gelenek ve görenekleriyle ilgili birçok unsuru yansıtır.

"Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Şehir ve Köy" adlı çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Mesnevî'de yer alan şehir-köy ve şehirli-köylü ifadelerinin geldiği anlamlar ve kullanılış amaçları üzerinde dikkatle durulmaya çalışıldı. Giriş kısmında genel anlamda şehir, köy ve buna bağlı olarak medeniyet kavramları hakkında açıklama yapıldı. Burada ayrıca İslam ve Batı şehirlerinin özellikleri hakkında kısa bilgiler verildi. Bu kısımda özellikle Fârâbi'nin El Medinetü'l-Fâzıla (Erdemli Şehir), İbn-i Haldun'un Mukaddime'sinden ve şehir ve köyle ilgili çeşitli makalelerden faydalanıldı.

Birinci bölümün ilk kısmında Mesnevî'de "Şehirli ve Köylü hikâyesi çerçevesinde, hikâyenin anlaşılmasına kolaylık sağlanması açısından, "Mevlâna'da şehirlilik" konusu incelenmiştir. Bu kısım açıklanırken İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruhu'l-Beyân Tefsîri'nden, Hasan Kâmil Yılmaz ve Şahin Filiz'in bu konudaki makalelerinden yararlanılmıştır.

İkinci kısımda, şehir ve köy kavramlarını içeren beyitlerin anlam bakımından karşılaştırılması yapıldı. Burada Mesnevî'de şehir ve köy temalı beyitlerden yalnızca birbiriyle karşılaştırılmış olan beyitler değerlendirmeye alındı ve okuyucuya kolaylık olması açısından, Türkçe beyitten önce beyitlerin Farsçası verildi. Bu kısmın açıklamaları yapılırken İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruhu'l-Beyân Tefsîri'nden, Hasan Kâmil Yılmaz'ın makalesinden faydalanıldı.

Üçüncü kısımda, Mesnevî'de şehir ve köy konusu işlenerek "şehir-köy/şehirli-köylü" ifadeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar yapılırken öncelikle Mevlâna'nın ifadelerine ve yukarıda adı geçen şarihlerin bu ifadelere getirdikleri yorumlara dikkat çekilmiştir. Şarihler, bu kelimelerin her birini tek tek açıklamadıkları için, ancak açıkladıkları kısımlar buraya alınmış, sonrasında da bizim bu kavramlara getirdiğimiz yorum konmuştur.

Birinci bölümün dördüncü kısmında, Mesnevî'nin üçüncü defterinde yer alan "Şehirli ve Köylü" hikâyesi yer alıyor. Bir bütün olarak incelenen hikâyedeki beyitler, önce Farsça olarak orijinal haliyle yazıldı ve daha sonra Türkçesi mensur halde verildi. Bu beyitlerin Türkçesi, birebir verilmeyip paragraf bütünlüğü gözetilerek ve metnin daha iyi anlaşılması için bizim cümlelerimizle hikâyeleştirildi. Farsça beyitlerin tercümesinde Adnan Karaismailoğlu'nun Mesnevî çevirisi kullanıldı. Mesnevî'nin Fasrça beyitleri için de Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs tarafından hazırlanan Mesnevî metni kullanıldı. Farsça beyitlerde çalışmamızla ilgili mazmunların izahlarında Ahmet Avni Konuk'un *Mesnevî Şerhi* isimli eserinden yararlanıldı. Ancak özellikli beyitlerde diğer şarihlerin görüşlerine de müracaat etmek maksadıyla; Gölpınarlı, Ankaravî, Tahirü'l-Mevlevî, Kerîm-i Zemânî ve Bediüzzaman Furuzanfer'in Mevlâna ve Mesnevî'si alanında çalışmaları olan şarihlerin Mesnevî Şerhlerinden faydalanıldı ve bu eserler kaynak olarak gösterildi.

Beşinci kısımda "Hikâyenin Tematik İncelenmesi" başlığı adı altında hikâyedeki şehirli ve köylü tiplerinin karakter tahlili yapılarak hikâyedeki benzetmeler, metaforlar alt başlıklarla ortaya konuldu. Bu kısımda yine beyitin önce Farsçası, sonra da Türkçesi verildi. Metaforlar incelenirken beyitlerin şerhi "Şehirli ve Köylü" hikâyesinde tek tek her beyitin altına konulduğu için, metaforların olduğu beyitlerde tekrara düşmemek için, bu şerhler ilave edilmedi. Devamında hikâyenin amacı ve şehir-köy, şehirli-köylü kelimelerinin hangi sıfatlarla kullanıldığı incelendi.

İkinci bölümde; hikâyemiz dışında Mesnevî'nin altı defterinde yer alan "şehir-köy", "şehirli-köylü" temalı beyitlerin sıralaması yer almaktadır. Bu kısım kendi içinde beş alt başlık altında incelendi. Beyitlerdeki şehir ve köy kavramları; "yalın anlamıyla ad olarak", "maddî güzellikleriyle", "manevî özellikleriyle", "insan-ecel" ve "gönül" anlamıyla gruplandırıldı. Beyitlerin önce Farsçası, sonra Türkçesi verilerek beyitin açıklaması yapıldı ve ardından da kaynaklarda tespit edilen şerhi konuldu. Bu açıklamalar yapılırken çeşitli Mesnevî şerhlerinden yararlanılarak beyit ve hikâyeden çıkarılan anlamlar ortaya konulmaya çalışıldı. Sonrasında ise, madde (dünya) şehri ve mana

şehrinin özellikleri Mesnevî'deki beyitlerin yorumuyla ortaya konuldu ve her iki şehrin özelliklerine işaret edildi.

Çalışmamda bana yol gösteren danışmanım ve değerli hocam **Doç. Dr. Ali TEMİZEL**'e, **Mehmet Ali HACIGÖKMEN**'e, bu konuda kılavuzluk yapan saygıdeğer hocam **Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU**'na, emeği geçen diğer hocalarıma, her zaman yanımda olan aileme, değerli büyüğüm **Mustafa Necati ÖZFATURA**'ya ve çalışma boyunca çeşitli yardımlarda bulunan kıymetli arkadaşım **Sevgi BOZDAĞ**'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Canan IŞIK

Konya 2015

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
INSTITUTE OF RUMI STUDIES

Öğrencinin

Adı Soyadı	**Canan IŞIK**
Numarası	**127201002007**
Ana Bilim / Bilim Dalı	**Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Anabilim Dalı**
Programı	**Tezli Yüksek Lisans** ■ **Doktora** □
Tez Danışmanı	**Doç. Dr. Ali TEMİZEL**
Tezin Adı	**MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE ŞEHİR VE KÖY**

ÖZET

Çalışmamız, Mevlâna'nın Mesnevî'sinde geçen şehir ve köy; şehirli ve köylü ifadeleri ile şehirli ve köylü hikâyesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Şehir-köy ve şehirli-köylü kelimelerinin yüklendiği anlamlar çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Mesnevî'nin içerdiği derin, manevî ifadeleri anlayabilmek; büyük ölçüde eserin dokusunu oluşturan sembolik ve mecazî dilin anlaşılmasına bağlıdır. Mevlâna, görünürde hikâyeler anlatarak okuyucuyu derin düşünmeye sevk etmektedir.

Bu çalışmada şehir-köy, şehirli-köylü beyitleri ile bu kavramlara yüklenen anlamlar maddeden manaya doğru sıralanarak açıklanmıştır. "Şehirli ve köylü" hikâyesinde de bu kavramların ne anlama geldiği, birlikte kullanıldığı sıfatlar, benzetmeler, metaforlar, hikâyenin amacı, şehirli ve köylü karakterlerinin tahlili analiz edilerek incelenmiştir. Ayrıca, Mevlâna'nın şehirliliğe yaklaşımının ve şehir ve köy ifadelerinin karşılaştırmasının bulunduğu beyitler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Mevlâna, şehir, köy, şehirli, köylü

Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Rektörlük Binası Kat: 4-42079 Selçuklu / KONYA
Telefon: (0 332) 223 46 73 Faks: (0 332) 223 24 77
E-posta: mevlana@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ: http://www.mevlana.selcuk.edu.tr

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
INSTITUTE OF RUMI STUDIES

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	**Canan IŞIK**
	Numarası	**127201002007**
	Ana Bilim / Bilim Dalı	**MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE ŞEHİR VE KÖY**
	Programı	**Tezli Yüksek Lisans** ■ **Doktora** □
	Tez Danışmanı	**Doç. Dr. Ali TEMİZEL**
	Tezin İngilizce Adı	**City and Village in Mewlana's Masnavi**

SUMMARY

Our study has been prepared within the frame of town and village; towner and villager expressions and towner and villager story mentioned in the Masnavi of Mewlana. The meanings of the town-village and the towner-villager words constitute the main subject of this study.

Being able to understand the deep, spiritual expressions of the Masnavi substantially depends on understanding the symbolic and metaphoric language of the work. Mewlana, gives people food for thought by seemingly telling them stories.

In this study, town-village, towner-villager couplets and the meanings attributed to these terms have been explained by sorting them from material to sense. In the "Towner and villager" story, the meanings of these terms, the adjectives and metaphors used together with them, the purpose of the story, the towner and villager characters have been analysed. Furthermore, the couplets in which Mewlana's approach to urbanity and a comparison between town and village expressions are present have been revealed.

Keywords: Masnavi, Mewlana, town, village, towner, villager

Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Rektörlük Binası Kat: 4-42079 Selçuklu / KONYA
Telefon: (0 332) 223 46 73 Faks: (0 332) 223 24 77
E-posta: mevlana@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ: http://www.mevlana.selcuk.edu.tr

KISALTMALAR

ABD	anabilim dalı
a.s.	aleyhisselâm
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	beyit
c.	cilt
çev.	çeviren
Dr.	doktor
H.	hicri
haz.	hazırlayan
hz.	Hazreti
k.s.	kuddise sırruhû
ö.	ölümü
Prof.	profesör
s.	sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve selem
trc.	tercüme
t.y.	basım tarihi yok
Ün.	üniversite
v.s.	ve saire
YLT	yüksek lisans tezi

GİRİŞ

1. ŞEHİR VE KÖY

1.1. Köy ve Şehir

Yerleşik düzene geçmiş olan toplulukların ilk yerleşim birimi köydür. Mahalle ve geniş yol manasına gelen bu kelime Türkçede zamanla bildiğimiz anlamı kazanmıştır. Köy; otlak, yaylak ve makilik gibi fizikî alanları, mektep gibi dinî ve sosyal mekânları bulunan toplu ya da dağınık evlerde oturan insanların bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte meydana getirdikleri yerleşim biriminin adıdır. Köyde yaşayanlar genellikle doğrudan tabiattan faydalanan, çiftçilik, hayvancılık, orman işleriyle uğraşan insanlardır. Köyde yaşam, fizikî ve sosyal şartlar açısından zorlukla yaşanan yerlerdir (Yılmaz, 2007, s.981).

Şehir, Farsça kökenli bir kelime olup insan yerleşiminin profesyonelleştiği, halkın çeşitli meslek gruplarıyla meşgul olduğu, önemli büyüklükteki yerleşim biriminin adıdır. Kur'an'da "karye, medîne ve mısır" kelimeleri şehir karşılığı olarak kullanılmıştır. Karye kelimesi, bazen köy anlamına kullanılsa da genelde insanların topluca bulunduğu şehir demektir. Kur'ân ve İslâm anlayışında yerleşik düzene geçiş ve göçebelikten kurtuluş, medeniyet sayılmıştır. Medîne kelimesi; kültür tarihinde şehrin, şehirliliğin, kültür ve medeniyetin çıkış yeridir. Nitekim şehirli manasına "medenî" dendiği gibi uygarlık manasına da "medeniyet" kelimesi kullanılmıştır (Yılmaz, 2007, s.984). Köy ve şehir; zorluk derecesi, yaşam biçimi, refah seviyesi olarak birbirinden çok farklı olan yerleşim yerleridir. Köye göre kültür seviyesinin çok daha yüksek olduğu şehirler, medeniyetin yüzünü temsil eder.

Tarihî süreç içerisinde insanoğlu, sosyal, ekonomik ve askerî gibi faktörlerin etkisiyle yerleşik hayata geçmiş, bu merkezlerin gelişmesiyle de şehirler doğmuştur (Gül, 2001, s.79). Şehirler sosyal hayatın her yönünü kapsayan çeşitli faaliyetlerin görüldüğü, ekonomik ve kültürel birikimin yoğunlaştığı önemli yerleşim birimleri olup fiziksel ve sosyal çevre ile toplumsal hayatın merkezini teşkil eder (Küçükaşcı, 2010, s.441). Kurulduğu yer, sakinleri ve sahip olduğu imkânlarıyla köyden çok farklı olan şehir; bugünkü anlamda muhtelif meslek grupları, ticârî hayat, ilim ve canlılık açısından insanların yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimidir. Şehirler, medeniyet ölçülerinin, görgü kurallarının ve insan ilişkilerinin yüksek olduğu merkezlerdir. Bu yüzden kültür ve medeniyet köylerde değil şehirlerde gelişmiştir (Yılmaz, 2007, s.984-985).

Medeniyet, düşünce ve tecessüs tarzından başlayarak giyiniş şekline kadar hayatın bütün olaylarını içine alan hayat tarzı demektir (Şeker, 1976, s.53). Medeniyetle kültür; ilimleri, inançları, sanatları, ahlâkı, kanunları, âdetleri ve insanın toplum hayatında

kazandığı diğer kabiliyet ve alışkanlıkları kucaklayan girift bir bütündür. Kültür, bir yaşam tavrı ve tarzı ise, medeniyet de bu tavır ve tarzı bilme ve yapabilme demektir (Şeker, 1976, s.54-55). Medeniyetle kültür iç içe geçmiş ve biribirini tamamlayan bir bütündür.

1.2. İslâm Şehirleri

İnsanların önceleri küçük birimler halinde yaşadığı, zamanla büyük topluluklar meydana getirerek şehirleri oluşturdukları görülür. Şehirlerin oluşmasına zemin hazırlayan karmaşık, sosyal organizasyonların ilk kez Mezopotamya'da ortaya çıktığı ve modern anlamda ilk kentlerin M.Ö. 3500-4000 yıllarında bu bölgede kurulduğu bilinmektedir (Pustu, 2006, s.129).

Fizikî ve sosyal yapı olarak İslâm şehirleri birbirine benzer, bunun esas sebebi, modelini Hz. Peygamberin Medine'sinden almış olmasından kaynaklanmaktadır (Demirci, 2003, 137). İslâmî şehrin en dikkat çekici özelliği, iktisadî faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlarla yerleşim mekânlarının ayrı olmasıdır. Büyük cami-medreselerin ve dinî yapıların etrafında toplanan çarşı ve kervansarayların şehrin merkezinde bulunması, modern bir kamusal merkezin varlığına işaret eder (Raymond, 2010, s.450).

İslâm şehirlerinde ilk bakışta fark edilmeyen bir düzen vardır. Bütün şehirlerin merkezinde cami, bitişiğinde pazar, sonra hamam ve halkın evleri, daha sonra da mezarlık bulunmaktadır (Önal, 2013, s.44). Kur'an-tevhit ekseninde biçimlenen İslâm şehirlerinde, sosyal hayatın boyutlarını tamamlayan ve bir odak konumunda olan Cuma Camisi bulunmak zorundadır. Bu alanda camiyle birlikte inşa edilen bir medrese bulunması, ayrıca mahkemelerin de yine bu civarda olması önemli bir özellik olarak dikkat çeker (Çelik, 2012,146). Bu cami ve medrese zamanla külliye şeklinde bir yapıya dönüşmüş; sonrasında ise mektep, imaret, aşevleri, hastane gibi kısımlar da camii külliyesine eklenmiştir. Caminin hemen yanında baş kadı'nın evi, vali konağı, büyük bir zâtın türbesi, küçük bakkal ve dükkânlar yer alırdı (Gök, 2013, s.133). Kuruluşu itibariyle Batı kentlerinden çok farklı olan İslâm şehirleri, Kur'ân-tevhit ekseninde biçimlenmiş olup cami, merkezinde bir cami bulunur. Camiyle birlikte bir külliye ve bu merkezin etrafında sosyal hayatın gerektirdiği çeşitli dükkânlar bulunur.

Klâsik İslâm şehirlerinde cami, sadece ibadet yeri değil, aynı zamanda hayatın merkezi ve beynidir. Cami etrafında şekillenen hayat, caminin bir uzantısı şeklindedir. (Demirci, 2003, s.134). İslâm şehirlerinin en önemli karakteristiğini, Cuma camisinin yanında tüccar ve sanatkârların dükkânlarının yer aldığı Suk (Pazar yeri) ya da Bazar'ın bulunması

teşkil etmekteydi (Gül, 2001, s.84). Çarşılarda mum ve çıra satanlar, koku satanlar, kuyumcular, giyecek dükkânları ve halıcılar olmak üzere bütün meslek gruplarının yan yana sıralandığı küçük dükkânlar şeklinde binalar bulunmaktadır. Bu kaotik görüntülü şehirlere çok kültürlü ve çok uluslu insan manzaraları şeklinde oluşan sosyal görüntüler de eklendiğinde çok daha renkli ve karmaşık bir şehir tablosu ortaya çıkmıştır (Önal, 2013, s.44).

İslâm hakimiyetine giren şehirler, geleneksel islâm şehirlerinin plansız ve düzensiz yapılaşmanın aksine, sultanın belirlediği yapı, stratejiyle dinî ve ticarî merkezlerin ayrı ayrı yapılandığı bir düzenlemeyle inşa edilir. Bu şehirlerde, içinde kışlanın bulunduğu surlar, hazine gibi yapılar ve ticarî hayatın vazgeçilmezleri olan bedesten ve kapalı çarşılar önemli unsurlardır. Vakıf-imaret sisteminde teşkil olan Osmanlı-İslâm şehirleri, her biri cami, medrese, darülaceze gibi vakıflarla desteklenen dinî-sosyal merkezlerin etrafında gelişmekteydi. Şehirlerdeki ambar, mezbaha, su sebilleri, su kemerleri vs. vakıf sistemi tarafından karşılanmaktaydı (Çelik, 2012, s.147).

Batı şehirlerinde "meydanlar" İslâm şehirlerindeki caminin bulunduğu merkezi yerin karşılığıdır. Batı şehirlerindeki bu büyük meydanlar, ekonomik sosyal ve siyasal hayatın merkezi durumundadır. İslâm şehirlerinde ise bu meydanların yerini cami avlusu üstlenmiştir. Avrupa şehirleriyle İslâm şehirleri arasında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar insanların inanç, yaşam tarzı ve hedeflerindeki öncelik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Şehirler inşa edilirken; her yönüyle o toplumun inançlarının, âdetlerinin ve toplumsal örgütleniş biçiminin bir yansıması olduğu görülür. Kapitalist toplumlar şehirleri, gökdelenler, borsalar ve ticaret merkezleri etrafında inşa eden bir şehir modeli kullanırlar. Komünist toplumların ise, şehirlerini büyük meydanlar ve anıtlar etrafında kurdukları gözlenir. Müslüman toplumlar ise şehirlerini mabetler ve kutsal mekânlar etrafında kuran bir model kullanırlar (Demirci, 2003, s.130-134). Şehirlerin yaşam tarzı ve inanç ekseninde şekillendiği görülür. Müslüman toplumların merkezinde cami yer alırken Batı toplumlarında büyük meydanlar, ticaret merkezleri şehrin merkezinde yer alır.

1.3. Yerleşik Hayatın Öncesinde Göçebelik

Yerleşim önce göçebelikle başlamış, sonra küçük yerleşim birimleri ve şehirler kurulmuştur. Köylerin varlığı, kasaba ve şehirlerden öncedir. Şehir ve kasabaların kuruluşlarından önce kişilerin göçebe hayatı yaşadıkları ve refahlı şehir hayatının

göçebelikten doğmuş olduğu, bu bolluk ve refahın geçinmenin zaruret ve ihtiyaçlarından sonra meydana gelmiş olduğu anlaşılır (İbn-i Haldun, 1970, c.1, s.309).

İbn-i Haldun, göçebelik ve şehirlilik karşılığı olarak "bedevî" ve "hadarî" kelimelerini kullanır. Bedevî, göçebe; hadarî ise yerleşik hayat süren kasabalı ve şehirli anlamlarına gelir. Şehirliler, kazançları daha yüksek, yaşam şartları daha iyi olanlardır. İbn-i Haldun, göçebeliğin şehirlerin ve medenî hayatın aslı olduğunu ve bütün insanların yerleşik hayata geçmeden önce geçirdikleri bir evre olduğunu söyler. Göçebeliğin kabalığı, medenî hayatın inceliklerinden öncedir. Şehir ahalisinin çoğunluğunu, o şehrin etrafından gelen göçebe ve köy ahalisi meydana getirir. Bu kişiler, şehir hayatını kendileri için kolay bulduklarından şehirlerde yerleşerek medenîliğin genişliği ve bolluğu içine dalmışlardır (İbn-i Haldun, 1970, c.1, s.307-308). Bir şehir dini olan İslâmiyet, göçebelik ve kabileciliği reddetmektedir. Kur'ân'da bedevîlik, olumsuzluğu ifade etmektedir (Gül, 2001, s.83). Kaba ve zor bir yaşam olan göçebelik zamanla yerini yerleşik hayata bırakmış, derken köyler, zamanla da medeniyetin yüztuttuğu şehirler kurulmuştur. Köy ahalisi zamanla şehirlere yerleşip daha güzel ve kolay bir yaşamı tercih etmiştir.

1.4. Şehirlerin Kuruluşu

İbn-i Haldun (ö. 1406), kişilerin bir araya toplanarak yaşamalarını, geçinmeleri hususunda birbirleriyle yardımlaşmak ve nefislerini korumak şeklinde açıklar. Bazı insanlar ağaç dikip ekin ekerek, bazıları da çeşitli hayvanlar besleyerek geçinirler. Bu kişiler sahralarda ve köylerde yaşar. Bu tarz yaşam sürenler, sonradan halleri genişleyerek zenginlik elde ederlerse bu hal onları bir yerde yerleşmeye sevk eder. Bunlar ihtiyaçlarından fazlasını elde etmek üzere birbirlerine yardım etmeye başlarlar. Yiyecek ve giyeceklerini çoğaltırlar, bunları güzelleştirmeye, süslemeye, evlerini genişletmeye ve şehir hayatı yaşamak üzere şehirler inşa etmeye başlarlar (İbn-i Haldun, 1970, c.1, s.302-303). Bu yolla yaşayışlarında refah ve genişlik meydana geldikten sonra rahatlık içine dalmaya başlarlar. Yüksek binalar yapıp konak ve saraylar vücuda getirirler, sanat ve sanayi alanında ilerlerler. Bu suretle şehir hayatı yaşamaya alışırlar. Bunlar, köylerde yaşayanlardan daha çok para kazanır, daha iyi bir yaşam sürerler (İbn-i Haldun, 1970, c.1, s.304). İbn-i Haldun'a göre göçebe yaşayanlar bir süre sonra çeşitli ihtiyaçlar sebebiyle yerleşik hayata geçip toplu olarak yaşamaya başlayıp birbirleriyle yardımlaşırlar. Refah seviyesi yükseldikçe şehir hayatı yaşamaya başlarlar.

Fârâbi, mahalle, sokak, köy ve ev halkının küçük birlikler olduğunu; ancak bu birliğin kusurlu ve eksik olduğunu belirtir. Mükemmelliğe ancak şehirde ulaşılabileceğine inanır. Birbirine yardım eden şehirlerde, mutluluk ve erdem yakalanacaktır. Şehrin parçası olan insan da üstün yaradılışlı olup birbirine bazen faydalı, bazen değildir. Bu insanlar yalnız yaradılışlarıyla değil, sanat ve ihtiraslarıyla da şehrin cüzlerinden sayılırlar. Vücut organlarının kuvvetleri doğal ise de şehir insanlarının faaliyetleri sadece iradidir (Fârâbi, 1956, s.66).

1.5. Yerleşik Hayat

Şehirler, medeniyetlerin asıl yüzünü temsil ederler. Çöller, kırsal yerleşimler ve köyler hangi medeniyet ya da devlet hâkim olursa olsun sosyal ve fiziksel anlamda hemen hemen aynıdırlar; çok fazla değişmeden varlıklarını sürdürürler. Bir medeniyetin gelişmişlik kriterleri daha çok şehrin büyüklüğü nisbetindedir. Aslında ülke ve medeniyet kavramları vehmi bir bütünlüktür, fizikî bir bütünlük değildir. Medeniyet inşası önce şehir yerleşimlerinde başlamaktadır (Önal, 2013, s.40-41). İslâmiyet, Musevîlik gibi bir şehir dinidir. Kur'ân'ın genel bakışı anti-kabilevî olup şehirleşme yönündedir. Onun terminolojisi şehir hayatını yansıtmaktadır. Kur'ân genel olarak göçebeliği değil, birlik anlayışı içerisinde Müslüman toplum organizasyonuna dayanan bir şehir dinini temsil etmektedir (Gül, 2001, s.81).

İnsanlar ancak göçebelik devresini geçirdikten sonra yerleşik bir hayat yaşamaya ve ancak bundan sonra şehir ve kasabalar kurmaya, kaleler yapmaya başlarlar. Şehir ve kasabalar kurulduktan sonra bunların ömrü, devletin ömür ve hâkimiyetinin devamı ile mümkün olur. Devlet yıkılırsa şehrin imarı durur ve şehir yıkılmaya yüz tutar. Devletin ömrü uzun sürerse kale, hisar, köşk gibi konaklar yapılmaya devam eder, nüfus artar, pazarlar ve şehirler genişler (İbn-i Haldun, 1970, c.II, s.223-224).

Göçebe ve sahra halkı, bayındır ve medeni şehirlerde yaşamaktan çekinir. İhtiyaçları ve medeni hayatın icapları pahalı olduğu için göçebeye büyük şehirde yaşamak zor gelir. Çünkü göçebe, sahra ve çöllerde yaşadığında az bir emekle ihtiyaçlarını temin eder (İbn-i Haldun, 1970, c.II, s.281).

1.6. Erdemli Şehir-Sağlıklı Beden İlişkisi

Fârâbi, ideal devletle tam sağlıklı beden arasında ilişki kurar ve fâzıl (erdemli) şehri, sıhhatli bir vücuda benzetir. Bu uzuvlar, yaradılış itibariyle birbirinden üstün olan

bu organlar ömrün sonuna kadar birbirleriyle yardımlaşırlar. Bunların içerisinde kalp en önemli organdır, ona başka hiçbir organ emredemez. Ondan sonra beyin gelir. Beyin de amir organdır. Ancak onun amirliği birincil değil ikincildir. O, kalbin emirlerine uyar. Kalbin hizmetinde en önemli işleri yapan beyindir. Beyinden sonra rütbe bakımından sırasıyla, karaciğer, dalak ve üreme organları gelir. Bu uzuvların bir kısmı kalbe çok yakın, bir kısmı da aldığı emirleri yerine getiren aşağı derecede uzuvlardır. Şehirler de böyledir. Şehirde de bir başkan ve ona yakın kimseler vardır. Bunların emrinde de başka kişiler vardır. Nihayet en aşağı tabakalarda da sadece aldığı emirleri yerine getiren kimseler bulunur (Fârâbi, 1956, s.65-66).

Fârâbi, erdemli şehrin yöneticisini hayat kaynağı olarak görmektedir. O'nu bedenin hayat kaynağı kalp ile karşılaştırmaktadır. Hakim uzuv olan kalp, diğer uzuvların en mükemmeli ise ve emrinde başka uzuvlar varsa, şehrin hakimi de o şehirdeki insanların en mükemmeli olup emrindeki diğer kimseleri idare eder. Kalp, nasıl ilk önce teşekkül ederse, şehir reisinin de ilk önce vücut bulması lazım gelir ki, şehrin ve şehir cüz'ülerinin teşekkülüne sebep olsun (Fârâbi, 1956, s.67). Erdemli şehrin başkanı mükemmel bir idareci olup halkı en iyi şekilde yöneten liderdir; tıpkı insan vücudundaki amir organ kalp gibi.

Fârâbi'ye göre; ilk var olan diğer bütün var olanların nedenidir ve her türlü eksiklikten uzaktır. O en üstün varlıktır ve bütün varlıklardan önce gelir. O ezelidir, eşi ve benzeri yoktur. İlk var olan maddede olmadığı için bilfiil akıldır. Bazı uzuvlar, nasıl hâkim uzva hizmetle şerefleniyorsa onlardan daha aşağı olan organlar en bayağı işleri görüyorsa; şehir reisine yakın olan kişilerin gördükleri iradi hizmetler de mertebece en şerefli işler olup diğerleri ikinci planda kalır. Bunlar da derece derece alçalarak sonunda en bayağı işleri gören cüz'ülere varılır. Şehir de böyledir. Bir reisi olup diğer insanlarla münasebeti bu durumdadır. Zaten bütün mevcutlar da bu durumdadır. İlk sebebin diğer varlıklara nisbeti, erdemli şehrin diğer tıpkı şehirdeki diğer cüz'ülere olan nisbeti gibidir (Fârâbi, 1956, s.68). Fâzıl şehirde de bütün cüz'üler, ilk sebebin maksadını güdecek yolda yürümelidirler. Bu şehirde reislik sanatı herhangi bir sanat olamaz. En büyük reis, hiçbir şahsın reisliğini kabul edemez. Tıpkı bedende reis olan uzvun, başka bir uzvun reisliğini kabul etmediği gibi (Fârâbi, 1956, s.69). Fârâbi, ideal devleti "erdemli şehir-sağlıklı beden" kavramıyla açıklar. Erdemli şehrin bölümlerinin, mutluluğu korumak ve devam ettirmek için bir araya geldiğini söyler. Nasıl ki bedenin organları arasında bir ilişki varsa, sağlıklı bir bedene benzeyen erdemli şehirde de aynı ilişki söz konusudur. Erdemli şehrin en önemli unsuru mutluluktur. Amaç mutluluk olmazsa o zaman şehir erdemsiz olacaktır.

1.7. Şehir ve Çöl İnsanı

Mamurluk ve medeniyet bakımından çöl ve sahralar, şehir ve kasabalardan daha aşağı derecede bulunur. Çünkü medenî hayat için gereken nesnelerin hepsi, çöl ve sahra ahalisinde bulunamaz. Onların yurtlarında ancak çiftçilik ve bağcılık gibi vasıtalarla istihsal edilen maddeler vardır. Ellerinde, şehir ahalisinin muhtaç olduğu süt, yün, yapağı, deri vs. bulunur. İhtihsal ettikleri bu maddeleri para karşılığında satarlar. Fakat sahrada yaşayanlar gerekli nesneler için şehirlilere, şehirliler ise ancak ikinci derecede muhtaç oldukları maddelerde sahrada yaşayanlara muhtaçtırlar. Sahralarda yaşayanlar varlıklarının yaradılışı gereği, yani vücutlarını koruma ve hayatlarını temin edecek maddelerde şehirlilere muhtaçtırlar. Sahralılar şehirlilere muhtaç oldukları için, ihtiyaç olduğu takdirde onların hizmetlerinde bulunur ve onlara itaat ederler. Şehir başkanı, kudret sahibi olup sahralıları kendisine itaat ettirir (İbn-i Haldun, 1970, c.1, s.389-390).

Göçebe ve köylerde yaşayanlar, şehir ahalisine nisbetle hayır ve iyiliği kabule daha yakındır. Şehirliler, bolluk ve genişlik içinde yaşamaya alıştıkları, dünyanın ve kendi arzularının düşkünü oldukları için nefislerini lekelerler. Bundan dolayı iyilikten uzaklaşırlar. Göçebe ve köy hayatı yaşayanlar ise ancak kendilerini koruyabilecek kadar dünyaya düşkün olup nefislerinin ve dünya lezzetlerinin hiçbirine sahip değildirler. Onların kötü kötü huyları da şehirlilerinkine nisbetle daha azdır. İyilik ve hayırdan uzaklaşmanın sonucunda medeniyet bozulmaya yüz tutacaktır (İbn-i Haldun, 1970, c.1, s.309-311). Çöl ve şehir insanın yaşamı zorluk açısından birbirinden farklıdır. Çöl insanı zorlu bir yaşam sürerken şehir insanı refah içerisinde yaşar. Nefs açısından da sahra insanına göre şehir halkının nefsine daha düşkün olduğu düşünülüyor.

1.8. Erdemli Şehrin Amacı

Ferdi, başkasına bağlayan ve mensup olduğu zümreye bağlayan beraberlikle saadet aşamasına varılır. Kişi, bu iki saadete ulaşmak için çalışırsa üstün bir ruh seviyesine ulaşır. Öyle bir aşamaya ulaşır ki maddeden tamamiyle kurtulur, ondan sıyrılır. Artık ne maddenin yok olmasıyla yok olur, ne maddenin bâki kalmasıyla ona muhtaç olur. Nefis, maddenin tesirinden kurtulunca cisimlere ait olan hallerden sıyrılmış olur. (Fârâbi, 1956, s.78-79). Erdemli şehrin amacı mutlak saadettir. Fârâbi'ye göre en iyi devlet, gerçek adalete dayanır. Mutluluğa erişilmesi de başkan aracılığıyla sağlanır.

1.9. Medenî Hayat

Şehir ve bölgelerde medenî hayat ve kültür seviyesindeki yükseklik, devletler tarafından temin olunur ve devletlerin devam ve bekasıyla yerleşir. Kavimlerde medenî hayatın ihtiyaç, itiyat ve çeşitleri çoğaldıkça o ihtiyaçları vücuda getirmek için ayrı ayrı ihtisas sahibi usta ve işçiler temin etmekle mümkün olur. Medeni hayatın gerektirdiği ihtiyaçların artmasıyla bunları imal edecek uzmanlar yetişir. Bunların hepsi devlet sayesinde yapılır. Zaman içinde sanayi artar. Kültür ve medeniyet, işte bundan ibarettir. Merkezden uzak olan şehirlerde lüks hayatın çeşitleri görülmez. Merkeze yakın kurulan şehirlerde medenî hayatın çeşitli şekilleri görülür. Bu şehirler, devletin mal ve gelirinden istifade ettiği için kültürel anlamda yükselirler. Devlet, uzun ömürlü olup hükümdarlar birbiri arkasından hüküm sürerse medeniyet mükemmelleşir. Kültür eserleri, devletlerin kudret ve zaafları, nüfuslarının çokluğu, medeniyet ve şehirlerinin büyüklüğü, servetlerinin çokluğu ile ilgilidir (İbn-i Haldun, 1956, c.II, s.289-295).

Medeni hayat, bolluk içinde yaşamak ve bu yaşam için gereken yemek, elbise, yapı, ev ve medenî hayat için gereken her nesneyi güzelleştirmek demektir (İbn-i Haldun, 1970, c.II, s.297). Medeni hayatın ihtiyaç ve talepleri, şehrin bayındırlığı ve üretimi ne kadar yüksek ise medeni hayat da o oranda mükemmelleşir (İbn-i Haldun, 1970, c.II, s.298). Refah ve ihtiyaçlar noktasında haddinden fazla ileri gidince şehrin ekonomik hayatı, bayındırlığı bozulur, masraflar artar. Daima talep ve ihtiyaçlar arkasından koşmak ahaliyi yorar. Fakat nefis, bunları istedikçe toplumda kötülük, çirkinlikler, ahlâksızlık, hayâsızlıklar baş gösterir, şehrin düzeni bozulur (İbn-i Haldun, 1970, c.II, s.299). Şehirdeki eğitim-kültür düzeyi ne kadar yüksekse ve halkın ihtiyaçları karşılanıyorsa o kentte medeni bir hayat yaşanır.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. MESNEVÎ'DE ŞEHİRLİ VE KÖYLÜ HİKÂYESİ

Birçok dinî, tasavvufî ve edebî eserde olduğu gibi Mesnevî'de de ilâhî hakikatler anlatılırken mecazî bir dil kullanılmaktadır. Örneğin Mesnevî'deki "Köylü ve Şehirli Hikâyesi"nde "köylü" kelimesi taklidî bilgi seviyesini aşıp hakikate ermemiş şeyh anlamında; "şehir" ise, "insan-ı kâmil" manasında kullanılmıştır.

Mesnevî'nin içeriği, bir bütünün küçük parçası olan hikâyelerle okuyucuya aktarılmaktadır. Kendi başlarına bir gerçeklik alanı oluşturan hikâyeler, insana içinde yaşadığı mânevî gerçekliği kavrama konusunda yol göstermektedir. Mesnevî, metafiziksel ve ahlakî müşahedelerin serpiştirildiği hikâyelerin sarmal olarak dizildiği zincirden oluşturmaktadır. (Ceyhan, 2005, s.478-486).

Mesnevî'deki hikâyelerin kaynağı; başta Kur'ân kıssaları, tasavvufî menkıbeler, sahebe döneminden yazıldığı döneme kadar gelişen geniş bir tarihî rivâyet kültüründen meydana gelmektedir. Mesnevî'nin hikâyeleri, XIII. yüzyılın örf ve âdetleriyle ilgili birçok unsuru yansıttığı bilinmektedir.

2.1. Mevlâna'da Şehirlilik

Entelektüel bir aileye mensup olan ve iyi bir eğitim alan Mevlâna, şehir kültürünü ve şehirlileşmeyi tercih eden, gerek eserlerinde ve gerekse hayatında şehirleşme olgusuna vurgu yapan bir sûfîdir. Mevlâna'nın Belh'te, Konya'ya gelinceye kadar geçen 1212-1228 süresince ve Konya'da bulunduğu sürede şehirli bir hayat yaşadığı bilinmektedir (Yılmaz, 2007, s.980-981). Hanefî bir geleneğe bağlı olan Mevlâna'nın babası, heretik ve köylü bir din anlayışının hakim olduğu bölge olan Belh yerine; ailesiyle birlikte düzenin, medeniyetin, Hanefî geleneğin ve şehirliliğin en gözde yurdu olan Anadolu'da yaşamayı tercih etmiştir (Filiz, 2005, s.96).

Belh'te doğan Mevlâna; babası, annesi ve kardeşiyle birlikte uzun bir yolculuktan sonra Konya'ya gelip yerleşmiş; Moğol istilaları ile sarsılan şehirde, şehirli Türk dindarlığını canlandırmaya ve yaşatmaya çalışmıştır. Türk kültürü içinde yetişen şehirli bir mistik düşünür olan Mevlâna'nın (Filiz, 2005, s.93) kitabî geleneğe bağlı din anlayışı, şehirli bir dindarlık tarzı olarak resmi ve ilmî çevrelerin desteğini hemen her dönemde görmüştür (Filiz, 2005, s.88-89). Çocukluğunda, göç yoluyla Selçuklu başkenti Konya'ya gelinceye kadar geçen bu uzun sürede yaşadığı sıkıntılar, onun tercihinin şehir ve medeniyetten yana olduğunu düşündürebilir.

Mevlâna; şehir kökenli sûfî kimliğiyle Mesnevî'sinde şehirliliği, şehirde yaşamayı teşvik eden, göçebelik, dağlık ve köylülükle ilgili olarak insanların yüzlerini ve yönlerini şehirden ve medeniyetten yana çevirmeyi özendiren ifadeler kullanmaktadır. O, bu ifadeleriyle köylülük ve şehirliliğin farklı özelliklerini ortaya koymakta ve bununla birlikte sosyal bir varlık olan insanın daha çok şehir ortamında eğitilebileceğini ifade etmektedir (Yılmaz, 2007, s.985-986).

Özellikle şehirlerde tutunan Mevlevîlik, Sünnîlikle başarılı bir şekilde uzlaşmış (Filiz, 2005, s.97) ve sûfîliği, İslâmiyet'in kitabî esasına bağlayıp onu yüksek düzeyde şehirli Türk dindarlığı modeli olarak kalıcı kılmıştır (Filiz, 2005, s.90). Mûsikî, şiir ve edebiyat gibi sanat alanında önemli eserler vermiş olan Mevlevîlik, Osmanlı döneminin şehir ve aydın kesimi ile saray çevrelerine nüfûz etmiştir (Yılmaz, 2007, s.981). Şehirli Türk-İslâm'ı ve dindarlığının "kitabî, mistik ve rasyonel" temellerini kuran Mevlâna, şehirli Türk din söyleminin içeriğini oluşturmuştur (Filiz, 2005, s.97). Mevlâna, Mesnevî'sinde şehirli ve köylülerin birbirleriyle ilişkilerine, onların karakter yapılarına ve birbirlerine karşı davranışlarına dikkat çekmektedir. Mesnevî'deki ifadeler ve hikâyelerden, Mevlâna'nın tercihinin şehirlilikten yana olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Şehir ve Köy Karşılaştırması

İnsan psikolojisini çok iyi bilen Mevlâna, şehir kökenli sûfî kimliğiyle Mesnevî'sinde şehirliliği, şehirde yaşamayı teşvik eden; göçebelik, dağlılık ve köylülükle ilgili olarak insanları, şehir ve medeniyete yönlendiren ifadeler kullanmaktadır. O, bu ifadelerinde köylü düşmanlığı yapmayıp köylülük ve şehirliliğin farklı özelliklerini tesbit edip sosyal bir varlık olan insanın daha çok şehir ortamında eğitilebileceğini vurgulamaktadır.

Mesnevî'de aşağıdaki beyitlerde şehir ve köy şöyle karşılaştırılmaktadır:

دِه مرَو دِه مرد را احمق کند عقل را بی‌نور و بی‌رونق کند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۱۷)

Köye gitme; köy, adamı ahmak yapar; aklı nursuz ve cansız yapar (Mesnevî-III, b.517).

قولِ پیغمبر شنو ای مجتبیٰ گورِ عقل آمد وطن در روستا

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۱۸)

Ey seçkin kişi! Peygamberin sözünü dinle: "Köyde yerleşmek, aklın mezarıdır" (Mesnevî-III, b.518).

هر که در رُستا بوَد روزی و شام تا به ماهی عقلِ او نبْود تمام

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۱۹)

Kim bir gün ve gece köyde kalsa, bir aya kadar aklı tamam olmaz (Mesnevî-III, b.519).

تا به ماهی احمقی با او بوَد از حشیشِ ده جز اینها چه دْرَوَد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۲۰)

Bir aya kadar ahmaklık onunla birliktedir. Köy otundan bunlardan başka ne biçilir? (Mesnevî-III, b.520)

وآنکه ماهی باشد اندر روستا روزگاری باشدش جهل و عمیٰ

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۲۱)

Köyde bir ay kalan kişide bir zaman cahillik ve körlük olur (Mesnevî-III, b.521).

Yukarıdaki beyitlere şu yorumlar ilave edilebilir: İnsanların yaşadıkları yerlerin fizikî ve sosyal şartları ile iklimlerin insan karakteri üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Hadîs-i şerîflerde köy hayatını ve bedevîliği tasvir eden, köylülük ve bedevîliğin karakter üzerindeki etkileriyle, yaşanılan çevrenin karakter üzerindeki etkisine işaret edilmektedir. İsmail Hakkı Bursevî: "Tenha köylerde yerleşmeyin. Çünkü böyle yerlere yerleşenler mezarda yerleşmişler demektir." hadîsinde geçen "köy"den kastın; ilim ehlinin toplandığı şehirlerden uzak, kenarda köşede kalmış yerler olduğunu söyler. Çünkü cehaletin onlara galip geldiğini ve onların bid'atlere daha çabuk düştüklerini belirtir. Peygamberlerin şehir halkından olduğuna dikkat çeker. Ayrıca dinlerin köye değil, şehirlere gelmiş olmasının dikkate değer olduğunu vurgular (Ruhu'l-Beyân Tefsîri, c.11, s.28).

Mevlâna, köylünün eğitim eksikliği sebebiyle yanlışa düştüğünü söyler ve buna sebep olarak köylü kalmakta inat ve ısrar olduğunu ifade eder. Kendini geliştirmeyen bu kişiler, akıllı insana yakışmayacak davranışlar sergileyebilir. Dolaysıyla Mevlâna, cahil kişilerin yanlışa düştüğünü, bu eksikliğin de eğitimle giderilebileceğini ifade eder.

Mevlâna'nın köyle ilgili aşağıdaki beyitlerden genellikle sahte şeyhleri kastettiği anlaşılmaktadır:

ده چه باشد شیخِ واصل ناشده دست در تقلید و حجّت در زده

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۲۲)

Köy nedir? Ermemiş, taklide ve delile tutunmuş şeyh (Mesnevî-III, b.522).

پیشِ شهرِ عقلِ کلّی این حواس چون خرانِ چشم‌بسته در خَراس

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۵۲۳)

Bu duygular, küllî/bütün akıl şehri önünde değirmende gözü bağlı eşekler gibidir (Mesnevî-III, b.523).

شهریان خود رهزنان نسبت به روح روستایی کیست گیج و بی‌فُتوح

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۶۴۲)

Şehirliler bizzat ruha yönelik yol kesicidir. Köylü kimdir? Aptal ve nasipsiz (Mesnevî-III, b.642).

Buna göre; kitaptan okuduklarıyla ve tatlı sözlerle insanları kandıran ve bu dünya heva ve hevesinde olan bu sahte şeyhlerden uzak durmak gerektiği ortaya konmaktadır. Ancak, ifadelerden kendini geliştirmemiş ve köylü kalmış ham kişileri de kastettiği söylenebilir.

Mevlâna, Mesnevî'de kuşun yönünün köy tarafına değil de, şehre doğru olanının daha hayırlı olduğunu söyler:

بر سرِ بارو یکی مرغی نشست از سر و از دُم کدامینش بِه است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۱)

Bir burcun tepesine bir kuş kondu; başı ve kuyruğundan hangisi daha iyidir? (Mesnevî-VI, b.131) diye sorana şöyle cevap verir Mevlâna:

گفت اگر رویش به شهر و دُم به دِه رویِ او از دُمِّ او می‌دان که بِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۲)

-Vaiz- dedi: "Yüzü şehre, kuyruğu köye doğruysa bil ki yüzü kuyruğundan daha iyidir (Mesnevî-VI, b.132).

ور سویِ شهر است دُم رویش به دِه خاکِ آن دُم باش و از رویش بچِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۳)

Kuyruğu şehre doğru, yüzü köyeyse o kuyruğun toprağı ol ve yüzünden kaç" (Mesnevî-VI, b.133).

آن فلان قُبّه که در وی مشهد است پشتِ او در شهر و در در فَدْفَد است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۹۴۰)

İçerisinde mübarek biri bulunan filan kubbe; arkası, şehir ve kapısı ova yönündedir (Mesnevî-VI, b.1940).

Yukarıdaki beyitte şehir ve ova, manevî ve maddî dünyayı temsil etmektedir.

Mevlâna Mesnevîsinde, şehir hayatı ile köy hayatı arasında mukayeseler yapar. Şehirlinin ince anlayışlı ve zarafet sahibi olduğunu, köylünün ise cömert ve misafirperver olduğunu belirterek şunları söyler:

اَلْكِيَاسَة وَالْاَدَب لِاهْلِ الْمَدَر اَلضِّيَافَة وَالْقِرىٰ لِاهْلِ الْوَبَر

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۳۹۸)

Anlayış ve edep şehirlilere aittir; ziyafet ve konuk gözetmekse köylülere (Mesnevî-VI, b.2398).

اَلضِّيَافَة لِلْغَرِيبِ وَالْقِرىٰ اَوْدَعَ الرَّحْمٰنُ فِى اَهْلِ الْقُرىٰ

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۳۹۹)

Allah garibi ağırlamayı ve konuk etmeyi köylülere verdi (Mesnevî-VI, b.2399).

كُلُّ يومٍ فِى الْقُرىٰ ضَيْفٌ حَدِيث مَا لَهُ غَيْرُ الْاِلٰهِ مِنْ مُغِيث

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۴۰۰)

Her gün köyde Allah'tan başka yardım edeni olmayan yeni bir misafir vardır (Mesnevî-VI, b.2400).

كُلُّ لَيْلٍ فِى الْقُرىٰ وَفْدٌ جَدِيد مَا لَهُمْ ثَمَّ سِوَى اللهِ مَجيد

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۴۰۱)

Her gece köyde yüce Allah'tan başka kimseleri olmayan yeni bir topluluk vardır (Mesnevî-VI, b.2401).

Yukarıdaki beyitlerle ilgili şu yorum yapılabilir: "Köy halkı, kabir halkına benzer." hadîsinde köyler, şehirlere ve ilim ehlinin bulunduğu merkezlere uzak olduğu için bu yerler halkı, câhil olup bid'atlere daha çabuk ve kolay düşebilmektedir. Çünkü eğitim görmemiş ve ilim ehli arasına girmemiş kimse, ilim ve hikmet ehlinin sohbetinde bulunan kimseyle denk olamaz (Yılmaz, 2007, s.989). Köylülük ve şehirlilik doğuştan elde edilen bir özelliktir; ancak zaman içerisinde eğitim ile değiştirilip geliştirilebilir. İsmail Hakkı Bursevî, şehir ehli ile köy ehli arasındaki farkın, dağ başlarında kendiliğinden yetişen ağaçların meyveleriyle bağ ve bostanlarda yetişen meyvelerin farkı gibi olduğunu belirtir (Ruhu'l-Beyân Tefsîri, c.11, s.29). Mevlâna, Mesnevî'sinde insanın cahil kalmamasını ve ilim öğrenerek kendini eğitmesi gerektiğini sık sık vurgular.

2.3. Şehir-Köy, Şehirli-Köylü

Mevlâna'nın Mesnevî'sinde "şehir" ve "köy" temalı beyitlerden ve "Bir Köylünün Bir Şehirliyi Çok Rica ve Israrla Davet Edip Aldatması" (Mesnevî-III, b.236-720)

adlı hikâyeden yola çıkılarak şehir-köy/şehirli-köylü ifadelerinin aşağıdaki anlamlarda kullanıldığı görülür:

2.3.1. Şehir

Mevlâna, aşağıdaki beyitlerde şehirle ilgili şunları şöyler:

Gönül ovasına adım atmak gerekir, çünkü toprak ovada ferahlık yoktur (Mesnevî-III, b.514).

Ey Dostlar! Gönül, güven yurdudur; orada pınarlar, gül bahçesi içinde gül bahçesi vardır (Mesnevî-III, b.515).

Ey yürüyen! Kalbine yönel ve yürü; orada ağaçlar ve akan pınarlar vardır. (Mesnevî-III, b.516) diye açıklıyor şehri. Yani şehir, gönül ovasıdır, gönüldür. İnsanın kendi yüreğidir.

Kerim Zemânî ise şehri; ilâhi âlem ve zenginlik âlemidir, diye açıklar (Zemânî, 1378-1381, s.82).

Mesnevî'de şehrin; "mana âlemi (ilâhî âlem), manevî dünya, insan-ı kâmil ve gönül" anlamlarında kullanıldığı görülür.

2.3.2. Köy

Mevlâna, Mesnevî'sinde köyü; *"Köy nedir? Ermemiş ve taklide ve delile tutunmuş şeyh."* şeklinde açıklar (Mesnevî-III, b.522).

"Köy" den murad, taklide mensub olan insanı-ı nakıstır (Konuk, c.5, b.528, s.153). Hakk'a vâsıl olmamış, yani vücûd-i abdânîsi vücûd-i hakkânide fâni olmamış olduğu halde, kitaplarda okuduğu tasavvuf ilmini ezberlemiş ve halkı, Hakk'a davet ediyorum diye kendi benliğine davet etmiş ve iddialarını isbat için akıl ve nakil delilleri ile halkı kendi tarafına çekmeye çabalayan şeyh efendidir. Böyle kimseler, sâlike nûr veremediği gibi onun kalbindeki nûru alır. Bu kimseler zâhiri temsil eder (Konuk, c. 5, b. 524. s. 152).

Zemânî'ye göre köy; sınırlı, hissî, maddî dünyadır (Zemânî, 1378-1381, s.82).

Köyden murad, ahmaklar meclisidir. Ayrıca, Mevlâna'nın köy'den kastının şeyh mukallidleri (sahte şeyhler) olduğunu söyler Tahirü'l-Mevlevî (Tahirü'l-Mevlevî, 1968, c.3, s.137).

Gölpınarlı, Mevlâna'nın köyden kastının yalancı şeyh olduğunu söyler (Gölpınarlı, c.3, s.122).

Mevlâna'nın "köy"ü; "hakikate ulaşamamış, Hakk'a vâsıl olmamış yalancı şeyh, sahte şeyhler, maddî dünya" anlamlarında kullandığı görülür.

2.3.3. Şehirli

Mevlâna, Mesnevî'sinde şehirliyi; *Şehirliler, rûha yönelik yol kesicidir* (Mesnevî-III, b.642) şeklinde açıklar.

Konuk'a göre şehirli, akl-ı külle mensûb olan insan-ı kâmildir. Bu kimseler, bâtını temsil eder (Konuk, c.5, b.528 s.153). "Şehirliler"den murad, zahir ilimlerde akıl ve zekâlarıyla kendini gösteren kimselerdir. Bunlar, ruhaniyet âleminden bîhaberdirler (Konuk, c. 5, b. 644, s.180-181).

Akıl ve itaat sahibi olup zahir ilimle şöhret bulan ve bazı sanat ve hünerde mahir olan akıllı ve bilgili kimselerdir. Şehirliler sâlikin ruhuna nisbetle yol kesicidirler (Ankaravî, c.3, s.114).

Dostların ve nefsâni güçlerinin aracılığıyla rûhanî ve mânevî âlemi terk eden, maddi virânelerin yolunu tutan kişi (Zemânî, Defteri Sevvom, 1378-1381, s.82).

Mesnevî'de "şehirli" kavramının; "Zahir ilimlerle ünlenen akıl ve bilgi sahibi kimse, ruhanîyet âleminden yoksun olan ve manevî âlemi terk eden kişi" anlamlarında kullanıldığı görülür.

2.3.4. Köylü

Mevlâna, Mesnevî'sinde köylüyü; *"Köylü kimdir? Aptal ve nasipsiz* (Mesnevî-III, b.642)." diye açıklar.

Köylüden kasıt, şeyh-i mukalliddir (Konuk, c. 5,b. 668, s.186). "Köylü"den murad, akıl ve zekâsı terbiye görmemiş olan cahillerdir (Konuk, c. 5, b. 644, s.180-181).

Köylü; yaradılıştan ruhanî âleme bağlı olan insanları etkili sözler ve vaatlerle maddî vİranelere çeken, manadan boş olan, şeytan ve şeytan sıfatlıları temsil eden kimsedir. Hikâyenin sonunda köylü; sadece kendini sûfîler ve âriflerin âdab ve kurallarını bildiğini, hakikat köyüne, Hakk'a ulaştığını iddia eden; ancak manadan boş olan kimseleri temsil eder (Zemânî, 1378-1381, s.82).

Ankaravî, "köylü" için şunları söyler: "Akılsız ve itaatsiz olan, ilimsiz ve bilgisiz kalan ahmaklar cihanıdır. Yani dünyanın ahmakları, hevâ ve heves köyünün cahilleridir. Köylü ehrimendir" (Ankaravî, c.3, s.114).

Mesnevî'de "köylü"nün; "insan-ı nâkıs, feyizden mahrum bir ahmak, maddî dünya hevesinde olan, gönül ehli insanları tatlı sözlerle kandıran cahil kişiler" anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

2.4. Bir Köylünün Bir Şehirliyi Çok Rica ve Israrla Davet Ederek Aldatması

فریفتنِ روستایی شهری را و به دعوت خواندن به لابه و الحاحِ بسیار

Furuzanfer, bu hikâyenin Câhiz'in "Kitâb'ül-Buhalâ" sında bulunduğunu bildiriyor ve 1948 Mısır basımından metnini veriyor. Metnin özeti şudur:

Mervli biri ticaret için seyahate çıktıkça Iraklı birisine misafir olur, ağırlanır; "Âh sen de bize gelsen." dermiş. Iraklının da bir seferde yolu Merv'e düşmüş, o dosta gitmiş. Fakat Mervli Iraklı'yı tanımazlıktan gelmiş. Adam, herhalde beni yolcu elbisemle tanımadı, demiş. Külâhını, elbisesini soyunmaya başlamış. Mervli; "Derini bile yüzsen ben seni gene tanımıyorum." demiş (Furuzanfer,1385/2006, defteri sevvom, s.252-253).

Bu konuyla ilgili olarak Mevlâna'nın Mesenvî'sindeki hikâyenin beyitleri şöyledir:

ای برادر بود اندر مامضیٰ شهریی با روستایی آشنا

روستایی چون سویِ شهر آمدی خرگه اندر کویِ آن شهری زدی

دو مَه و سه ماه مهمانش بُدی بر دکانِ او و بر خوانش بُدی

هر حوایج را که بودش آن زمان راست کردی مردِ شهری رایگان

رو به شهری کرد و گفت ای خواجه تو هیچ می‌نایی سویِ ده فُرجه‌جو

الله الله جمله فرزندان بیار کین زمانِ گلشن است و نوبهار

یا به تابستان بیا وقتِ ثمر تا ببندم خدمتت را من کمر

خیل و فرزندان و قومت را بیار در دهِ ما باش سه ماه و چهار

که بهاران خطّهٔ دِه خوش بوَد کشت‌زار و لالهٔ دلکش بوَد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۲۳۶-۲۴۴)

Bir şehirli ile bir köylünün tanışıklığı vardır. Köylü her yıl şehre geldikçe şehirlinin evinde iki-üç ay kalır, yer içer. Şehirli onu oldukça iyi ağırlar, misafirperverlik gösterir, köylünün ihtiyaçlarını ücretsiz karşılar. Köylü, şehirliye: "Sen de çoluk çocuğunu al, köye gel; çünkü şu an köyde bahçe ve ilkbahar mevsimidir. Veya yazın meyve zamanı gel, üç-dört ay kal. Ben de sizi ağırlayayım; baharda ve yazın bizim köy çok güzel olur, lâleler bulunur." der (Mesnevî-III, b.236-244).

وعده دادی شهری او را دفعِ حال | تا بر آمد بعدِ وعده هشت سال
او به هر سالی همی‌گفتی که کی | عزم خواهی کرد کآمد ماهِ دی
او بهانه ساختی کامسال‌مان | از فلان خطّه بیامد میهمان
سالِ دیگر گر توانم وارهید | از مهمّات آن طرف خواهم دوید
گفت هستند آن عیالم منتظِر | بهرِ فرزندانِ تو ای اهلِ بِر
باز هر سالی چو لکلک آمدی | تا مقیمِ قبّهٔ شهری شدی
خواجه هر سالی ز زرّ و مالِ خویش | خرجِ او کردی گشادی بالِ خویش
آخرین کرّت سه ماه آن پهلوان | خوان نهادش بامدادان و شبان
از خجالت باز گفت او خواجه را | چند وعده چند بفْریبی مرا
گفت خواجه جسم و جانم وصل‌جوست | لیک هر تحویل اندر حُکمِ هوست
آدمی چون کشتی است و بادبان | تا کی آرد باد را آن بادران
باز سوگندان بدادش کای کریم | گیر فرزندان بیا بنْگر نعیم
دستِ او بگّرفت سه کرّت به عهد | کاللّه اللّه زو بیا بنْمای جهد
بعدِ ده سال و به هر سالی چنین | لابه‌ها و وعده‌هایِ شکّرین

(مثنوی معنوی، دفتر سوم، ب. ۲۴۵-۲۵۸)

Şehirli durumu kurtarmak için ona söz verir. Böylelikle sekiz yıl geçer. Köylü, ısrar ettikçe şehirli: "Seneye gelirim, bize misafir geldi, şu işimi hallettikten sonra geleceğim." der. Köylü de her geldiğinde ısrarını artırır, ailesinin de onları beklediğini söyler. Köylü yine her yıl şehre gelir ve onun evinde kalır. Şehirli de ona kol kanat gerer ve kendi mal ve altınından ona harcar. Köylü mahçup bir şekilde: "Hep söz veriyor, ama gelmiyorsun. Ne zamana kadar beni aldatacaksın." der. Şehirli de: "Bedenim ve canım gelmek ister, ama her değişiklik Allah'ın hükmündedir." der. Köylü de; "Allah için çabuk gel, çaba göster, çocuklarını al, gel, bolluk gör." diyerek ondan üç defa söz alır. Her yıl böyle yalvarma ve vaatler devam eder ve on yıl geçer (Mesnevî-III, b.245-258).

Yukarıdaki beyitlerle ilgili aşağıdaki yorumlar yapılmaktadır: "Şehirli, köylüye cevaben dedi ki: "Evet, cisim ve canım senin köyüne gelmek ve bahar eyyâmında sana ulaşmak ister, fakat tahvîl-i makam ve tebdîl-i mevâtın Hakk'ın yed-i tasarrufundadır ve O'nun hükmü altındadır. Nitekim âyet-i kerîmede (İbrâhim 14/27) "Allah Teâlâ dilediğini işler ve murad ettiği şeye hükmeder." buyurulur. Ve hadis-i Şerîfte "Muhakkak kalbler Allah Teâlâ'nın parmaklarından iki parmak arasındadır, onları döndürür." buyurulur (Konuk, c. 5, b. 257, s. 82-83).

“Şehirli, köylüye dedi ki: “İnsan gemiye ve yelkene benzer. Muvâfık rüzgâr eserse yelken şişip gemiyi yürütür. Bakalım rüzgâr sürücü ve (Rûm, 30/48) “Rüzgârları gönderir” olan Hak Teâlâ senin köyüne gelmek için irâdesi rüzgârını ne vakit getirir?” (Konuk, c. 5, b. 258, s. 83)

Şehirli, köylüye şöyle der: Allah ne zaman kısmet ederse ben ancak o zaman gelebilirim. Rüzgâr sürücüden kasıt, Allah’tır.

کودکانِ خواجه گفتند ای پدر — ماه و ابر و سایه هم دارد سفر
حقّها بر وی تو ثابت کرده‌ای — رنجها در کارِ او بس بُرده‌ای
او همی‌خواهد که بعضی حقِّ آن — واگزارد چون شوی تو میهمان
بس وصیّت کرد ما را او نهان — که کشیدش سویِ ده لابه‌کنان
گفت حقّ است این ولی ای سیبویه — اِتَّقِ مِنْ شَرِّ مَنْ اَحْسَنْت اِلَیْه
دوستی تخمِ دمِ آخر بوَد — ترسم از وحشت که آن فاسد شود
صحبتی باشد چو شمشیرِ قَطوع — همچو دی در بوستان و در زُروع
صحبتی باشد چو فصلِ نوبهار — زو عمارتها و دخلِ بی‌شمار
حزم آن باشد که ظنِّ بد بَری — تا گریزی و شوی از بد بَری
حزم سوء الظّنّ گفتست آن رسول — هر قدم را دام می‌دان ای فضول
رویِ صحرا هست هموار و فراخ — هر قدم دامی است کم ران اُوستاخ

(مثنوی معنوی، دفتر سوم، ب. ۲۵۹-۲۶۹)

Çocuklar, babalarına: “Ay, bulut ve gölge bile yolculuk eder. Onun üzerinde senin hakların var, o bunu ödemek istiyor ve bize gizlice yalvararak onu köye getirin.” diye istekte bulundu. Şehirli dedi ki: “Kendisine iyilik ettiğin kişinin şerrinden sakın! Dostluk bozulur diye endişe ediyorum. Her adımı tuzak bil. Ovanın yüzeyi düz ve ferahtır ama her adımda tuzak vardır” (Mesnevî-III, b.259-269).

Yukarıdaki beyitleri şu şekilde yorumlamak mümkündür: Yani “Ay’ın, bulutun ve gölgenin bile hareketleri ve seferleri vardır. Bir mahalde sâbit kalmazlar. Biz ise yerimizde ve evimizde sâbit bir haldeyiz. Biz de onun köyüne sefer edelim” (Konuk, c. 5, b. 262, s. 83).

“Babanızı yalvararak köy tarafına gelmeye icbâr edin, diye o köylü bize gizli gizli tavsiyeler etti” (Konuk, c. 5, b. 265, s. 84). Şehirli adam, çocukların bu ifadesine karşı: “Ey elma yanaklı ve güzel çocuklarım, sizin dediğiniz doğrudur, fakat Hz. Ali (kerremallahü

vechehû) efendimiz: "İyilik ettiğin kimsenin şerrinden sakının!" buyurmuş olduğundan, bu köylüden iyiliğe mukabil fenâlık zuhûru ihtimâlinden korkarım!" demek olur (Konuk, c. 5, b. 265, s. 84).

"Bu hakîkî dostluk, hayât-ı dünyevîyyenin zâhirine taalluk eden, yemek ve içmek gibi tena'uma müstenid değildir. Belki hayât-ı dünyevîyyenin inkıtâ'ı, onun için ekilen bir tohumdur. Eğer ben köylüye misafir olursam belki nefret verecek bir harekette bulunurum ve bu hareket dahi o ekilen tohumu ifsâd eder" (Konuk, c. 5, b. 266, s. 85). Şehirli, eğer köylünün evine giderse ona rahatsızlık vereceğini, belki de farkında olmadan onu kırabileceğini düşünür ve bunu çocuklarına açıklamaya çalışır.

"Sohbetin bir nev'i daha vardır ki, ilkbahar mevsimi gibi lâtif olur. Ondan kalblerde ma'muriyetler, sürûrlar ve hesâpsız mânevî menfaatler peydâ olur" (Konuk, c. 5, b. 269 s. 85).

"Bir kimse kendi nefsini tehlikeden ve fenâlıklardan kurtarmak için -aksi sâbit oluncaya kadar- her bir emrinde hazm ve ihtiyâtla hareket etmek lâzımdır" (Konuk, c. 5, b. 270 s. 85).

"Bu beyt-i şerîfte "Sû-i zan hazmdendir." Hadis-i şerîfine işâret buyurulur. Hazm tavsiyesinden murad, mü'min kardeşine sû-i zann etmek değildir. Belki huyunu ve ahvâlini bildiği bir kimseye karşı fenâlık zuhûru ihtimâlini düşünerek ihtiyâtkârâne hareket etmektir. Zira nefsâniyet sâhasında yürüyen her bir kimsenin bir adımı için bir tuzak melhûz olduğunu müdrik olur" (Konuk, c. 5, b. 271 s. 85-86).

"Bu vücûd-i izâfi sahrası düz ve geniş görünür. Ey mütecâsir, nefsinin hazzına tebean her attığın adımın altında bir tuzak vardır. Binâenaleyh o sâhrâdaki cür'etkârâne hareketini azalt" (Konuk, c. 5, b. 272 s. 86). Konuk'un şerhine göre, insanın nefsi kendisine en büyük tuzaktır.

آن بُزِ کوهی دَوَد که دام کو — چون بتازد دامش افتد در گلو
آنکه می‌گفتی که کو اینک ببین — دشت می‌دیدی نمی‌دیدی کمین
بی‌کمین و دام و صیّاد ای عَیار — دُنبه کی باشد میانِ کشت‌زار
آنکه گستاخ آمدند اندر زمین — استخوان و کلّه‌هاشان را ببین
چون به گورستان روی ای مرتضا — استخوانْشان را بپرس از مامضیٰ
تا به ظاهر بینی آن مستانِ کور — چون فرو رفتند در چاهِ غرور
چشم اگر داری تو کورانه میا — ور نداری چشم دست آور عصا

آن عصایِ حزم و استدلال را　　چون نداری دید می‌کن پیشوا
ور عصایِ حزم و استدلال نیست　　بی‌عصاکش بر سرِ هر ره مه‌ایست
گام زآن سان نِهْ که نابینا نهد　　تا که پا از چاه و از سگ وا رهد
لرز لرزان و به ترس و احتیاط　　می‌نهد پا تا نیُفتد در خُباط
ای ز دودی جَسته در ناری شده　　لقمه جُسته لقمهٔ ماری شده

(مثنوی معنوی، دفتر سوم، ب. ۲۷۰-۲۸۱)

"Dağ keçisi "Tuzak nerede?" diye koşunca tuzağa düşer. Sen ovayı görüyor; fakat tuzağı görmüyordun. Yeryüzüne küstahça gelenlerin kemiklerine bak, mezarlığa gittiğinde onlara geçmişi sor. Böylece onların gurur kuyusuna nasıl gömüldüklerini görürsün. Kılavuz olmadan yürüme. Körün attığı gibi adım at da, ayağın kuyudan ve köpekten kurtulsun" (Mesnevî-III, b.270-281).

Yukarıdaki beyitlerle ilgili şu açıklama yapılabilir: Burada köpekten kasıt, insanın nefsidir. Nefsinin heva ve heveslerine uyan insan karakterini anlatmak için kullanılmıştır.

"Meselâ dağ keçisi, çevikliğine itimâd edip oraya buraya sıçrar, koşar. Halbuki onu avlamak isteyenler, o sıçradığı yollara tuzak kurmuşlardır. Nihayet bilâpervâ koşa koşa o tuzak ansızın onun boğazına takılır. İnsan dahi bu cismâniyet sahrâsında dağ keçisine benzer" (Konuk, c. 5, b. 273 s. 86).

"Hani tuzak?" deyip sıçrayan o dağ keçisine, tuzağa tutulduktan sonra de ki: "İşte tuzak denilen şey budur, gör! Sahrâyı gördün, fakat pusuyu göremedin!" de. "Dağ keçisini avlamanın usûlü budur ki, erkek keçiye karşı bir dişi keçi gösterirler ve iki dağ arasına da tuzak kurarlar. Karşıki dağdaki dişiye vâsıl olmak için erkek keçi, bilâ-ihtiyâr koşa koşa o tuzağın bulunduğu mahalden geçmeye mecbûr olur ve yolu üzerindeki tuzağa boynundan tututlur. İşte insanlar da böyledir. Uzaktan hazz-ı nefsânesini görüp o tarafa koşar ve nihayet yolu üzerindeki türlü türlü tuzaklara tutulur" (Konuk, c. 5, b. 274 s. 86).

"Ey hazz-ı nefsânisi için çok hareket eden kimse! Seni avlayıp helâk etmek isteyen ins ve cin şeytanları, bu mezrâ-i dünyaya, nefsine hoş gelen ezvâkı ve huzûzâtı, pususuz ve tuzaksız sana göstermediler. Nitekim avcılar, kurtları avlamak için tarlalara kuyruk koyarlar; hayvan o kuyruk tarafına koşup tuzağa tutulur" (Konuk, c. 5, b. 275 s. 86-87).

"Geçmiş olan milletlerden yeryüzünde peygamberi tanımayıp sâha-i nefsâniyette cür'etkârâne hareket etmiş olan kimselerin kemiklerini, başlarını ve kafataslarını ibretle temâşâ et! Bunların kimi seylâb, kimi fırtına, kimi zelzele ve kimi düşman istilâsı yüzünden kahr ve helâke dûçâr oldular" (Konuk, c. 5, b. 276 s. 87).

"Ey nazarındaki ibret sebebiyle makbûl-i ilâhî olan sâlik! Mezarlıklara gidip helâk olan kavmin kemiklerini ve kafataslarını gördüğün vakit, onların bu kemiklerinden, başlarına gelen ahvâlden sor!" Nitekim âyet-i kerîmede (Nahl, 16/36) yani "Yeryüzünde geziniz, Allah'ı ve peygamberi tekzîb edenlerin sonu nasıl olduğunu ibretle temâşâ ediniz!" buyurulur (Konuk, c. 5, b. 277 s. 87).

"Mademki basar-ı basîretin yoktur ve kalb gözün açık değildir, körler değneklerini rehber ittihâz ettiği gibi, sen de hazm, ihtiyât ve istidlâl asâsını kendine rehber yap (Konuk, c. 5, b. 280 s. 88)! Ve eğer aklın ve re'yin kuvvetli olmadığı için, hazm ve istidlâl değneği de sende yoksa asâ çekicisiz, yani mürşidsiz ve rehbersiz her bir tarîki nefsânî üzerinde durma!" (Konuk, c. 5, b. 281 s. 88)

"Bu cismâniyet sahâsında adımını, körlerin kemâl-i ihtiyât ile attıkları adımlar gibi at! Tâ ki ayağın kuyulara kaymaktan ve taşlara dolaşmaktan kurtulsun!" (Konuk, c. 5, b. 282 s. 88)

2.4.1. Şehirlinin, Köylünün Davetiyle Köye Gitme Hikâyesinin Devamı

بقیّهٔ داستانِ رفتنِ خواجه به دعوتِ روستایی سویِ ده

شد ز حد هین باز گرد ای یارِ گُرد — روستایی خواجه را بین خانه بُرد
قصّهٔ اهلِ سبا یک گوشه نِه — آن بگو کآن خواجه چون آمد به دِه
روستایی در تملّق شیوه کرد — تا که حزمِ خواجه را کالیوه کرد
از پیام اندر پیام او خیره شد — تا زلالِ حزمِ خواجه تیره شد
هم از اینجا کودکانش در پسند — نَرْتَع و نَلْعَب به شادی می‌زدند
همچو یوسف کِش ز تقدیرِ عجب — نَرْتَع و نَلْعَب ببُرد از ظلِّ اَب
آن نه بازی بلکه جانبازی است آن — حیله و مکر و دغاسازی است آن
هرچه از یارت جدا اندازد آن — مشْنو آن را کآن زیان دارد زیان
گر بوَد آن سودِ صد در صد مگیر — بهرِ زر مگّسل ز گنجور ای فقیر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۴۱۲-۴۲۰)

Köylü O kadar ısrar edince şehirlinin dayanma ve temiz suyu bulanır, yani aklı karışır. Yolculuk hazırlığına başlarlar. Çocukları da; "Gezeriz ve oynarız." diye sevinirler. Tıpkı "Gezeriz ve oynarız." sözünün babasının gölgesinden ayırdığı Yusuf gibi. O, oyun değil, aksine hile, düzen ve aldatmadır. Yüzde yüz kâr olsa da seni dostundan ayıranı dinleme (Mesnevî-III, b.412-420).

Yukarıdaki beyitler şöyle yorumlanabilir: “Köylü, efendiyi köye davet etmek hakkında o kadar yaltaklandı, temelluk etti ve temellukta hüner ve kemâl gösterdi ki, nihayet efendinin bu kıssa ibtidâsında bahs olunan hazm ve ihtiyât fikri hamâkate tebeddül etti” (Konuk, c. 5, b. 417 s. 124).

“Köylünün davet haberleri üzerine bu taraftan şehirlinin çocukları da bu daveti hoş görmek ve beğenmek hususunda “Yemiş yiyelim ve oynayalım!” narâlarını sevinçle vurdular. Sûre-i Yusuf’ta (Yusuf, 12/12) “Yusuf (a.s.)’ın kardeşleri, babaları Yakub (a.s.)’ a dediler ki: “Ey bizim babamız, sana ne oldu ki, Yusuf üzerine bizi emîn addetmezsin, halbuki biz ona nâsıhlarız, onu yarın bizimle beraber gönder, yemiş yesin ve oynasın! Biz muhakkak sûrette onu muhafaza ederiz!” âyet-i kerîmesinden muktebestir. Bir sonraki beyitte de buna işâret edilir” (Konuk, c. 5, b. 419 s. 124).

“Şehirlinin çocuklarının “Yemiş yeriz ve oynarız.” manâsını vurmaları ve sevinmeleri, Yusuf (a.s.)’ın vak’asına müşâbih idi. Nitekim Yusuf (a.s.)’ın kardeşlerinin Yakub (a.s.)’dan izin almak için “Yemiş yer ve oynar.” sözlerini söylemeleri, Hak Teâlâ Hazretlerinin acîb olan takdîrinden vâk’i oldu ve neticede Yakub (a.s.)’ın sâyesinden müddet-i medîde mahrûmiyetine sebep oldu” (Konuk, c. 5, b. 420 s. 124-125).

“Gerek şehirlinin çocuklarının “Yemiş yeriz ve oynarız.” demeleri ve gerek Yusuf (a.s.)’ın kardeşlerinin “Yemiş yer ve oynar.” demeleri oyun değildir. Bu sûrî oyunun zımnında vâki’ olacak bir can oyunudur. Hîle, mekr ve tezvîr tertîbidir” (Konuk, c. 5, b. 421 s. 125).

“Eğer seni dostundan ayıran o şey, sana birçok sûrî faydalar temin etse bile, sen ona ehemmiyet verme! Menâfi’i sûriyye için fevâid-i mâneviyyeyi terk etme! Birkaç altın için ey muhtaç, altın dolu olan hazineyi bırakma!” (Konuk, c. 5, b. 423 s. 125).

این شنو که چند یزدان زجر کرد — گفت اصحابِ نبی را گرم و سرد

زآنکه بر بانگِ دُهُل در سالِ تنگ — جمعه را کردند باطل بی‌درنگ

تا نباید دیگران ارزان خرند — زآن جَلَب صرفه ز ما ایشان بَرَند

ماند پیغمبر به خلوت در نماز — با دو سه درویشِ ثابت پُر نیاز

گفت طبل و لهو و بازرگانیی — چونتان ببْرید از ربّانیی

قَدْ فَضَضْتُمْ نَحْوَ قَمْحٍ هَائِماً — ثُمَّ خَلَّيْتُمْ نَبِيّاً قَائِماً

بهرِ گندم تخمِ باطل کاشتید — وآن رسولِ حقّ را بگّذاشتید

صحبتِ او خُیْرُ مِنْ لَهْو است و مال　　بین کرا بگّذاشتی چشمی بمال
خود نشد حرصِ شما را این یقین　　که منم رزّاق و خیر الرّازقین
آنکه گندم را ز خود روزی دهد　　کی توکّلهات را ضایع نهد
از پیِ گندم جدا گشتی از آن　　که فرستادست گندم ز آسمان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۴۲۱-۴۳۱)

Şunu dinle: "Allah peygamberin ashabını azarlayıp buyurdu. Onlar kıtlık zamanında davul sesi üzerine Cuma namazını bozdular. Biz herkesten önce buğdayı almalıyız." diye peygamberi namazda iki üç fakirle yalnız bıraktılar. Hak buyurdu: "Davul, ticaret sizi peygamberden nasıl ayırdı? Buğday için bâtıl tohum ekip onu bıraktınız. Onunla birlikte olmak oyundan da, maldan da hayırlıdır. Hırsınız, sizi rızık verenlerin en hayırlısı olan benden ayırdı. Buğday için gökten buğday gönderenden ayrıldın" (Mesnevî-III, b.421-431).

Yukarıdaki beyitlerle ilgili şunlar söylenebilir: "Ey sâlik dinle ki, Hak Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de fevâid-i dünyeviyyeye meyilden ne kadar men buyurdu ve peygamberin ashâbına bu hususta yumuşak ve sert ta'rîz ve tevbîhte bulundu" (Konuk, c. 5, b. 424 s. 125).

"Kıtlık senesinde bir cuma günü, ashâb-ı kirâm câmi-i şerîfte ve Nebiyy-i zîşân efendimiz dahi minberde hutbede idiler. Medîne-i Münevvere'ye kervan geldi ve halka ihbâr için davul çalmaya başladı. Camide davul sesini duyan ashâb, zâhire tedâriki için derhal dışarı fırladı. Camide ancak on kişi kaldı. Onun üzerine sûre-i cumada olan şu âyet-i kerîme nâzil oldu: (Cuma, 62/11) "Ve ticareti ve lehvi gördükleri vakit ona dağıldılar ve seni kâim olarak terk ettiler. De ki: Allah indinde olan şey, lehivden ve ticaretten hayırlıdır. Ve Allah Teâlâ rızık vericilerin hayırlısıdır." Âyet-i kerîmede beyân buyurulan "ticaret", kervanın getirdiği zâhire mübâyaası ve "lehv" den murad dahi kervanın çaldığı davuldur. Ve peygamber efendimiz bu dağılma hakkında buyurdular ki: "Nefs-i Muhammed yed-i kudretinde olan Allah Teâlâya yenin ederim ki, eğer hepsi çıksa idiler, Allah Teâlâ onların üzerine vâdiyi ateş olarak alevlendirirdi!" (Konuk, c. 5, b. 425 s. 125-126)

"Namazı terk edip camiden dışarı fırlayan tâife, kervanın getirdiği zahireleri derhal başkaları ucuza kapatmak lâzım gelmesin ve o satılmak üzere getirilen maldan ucuzluk nef'ini de bizden evvel müracaat edenler alıp götürmesinler fikriyle dağıldılar" (Konuk, c. 5, b. 426 s. 126).

"Yani "Ey ehl-i Medîne, buğday muhabbetinin galebesi sebebiyle hayrân olarak camiden dağıldınız; sonra Rabbânî olan Nebiyy-i zîşânı hutbede ayakta hâli ve yalnız

bıraktınız!”Bu âyet-i kerîmede, dünya muhabbeti sebebiyle insan-ı kâmilin huzûr-ı ma’rifetini terk edip dağılanları da tevbîh ve ta’riz vardır” (Konuk, c. 5, b. 429 s. 127).

“O Hak Resûlünün sohbeti ve huzûru, hayalden ibaret olan lehivden ve maldan hayırlıdır; onun huzûru Hak’tır ve daveti hakîkattir. Binâenaleyh, basar-ı basîretindeki gaflet çapaklarını sil de nazar-ı dikkatle bir bak ki, kimi terk ettin? Yani hakîkati hayâle feda ettin (Konuk, c. 5, b. 431 s. 127)! Yani “Sizin harîs olan nefsinizin gözüne mübâlağa ile rızık verici ve rızık vericilerin hayırlısı ben olduğum yakînen görünmedi de böyle peygamberimi ayakta bırakıp terk ettiniz” demek olur” (Konuk, c. 5, b. 432 s.128).

“Garip şey! Hak Resûlünü buğday muhabbeti için terk etmekle ne kadar muhâkemesizlik ettin! Hele bir iyi düşün! Buğdayı âsumân-ı gaybdan âlem-i zuhûra gönderen Rezzâk-ı âlem olan Hak’tan buğday için mi ayrıldın? Ehl-i idrâk için bu lâyık olur mu?” (Konuk, c. 5, b. 434 s. 128).

خواجهٔ حازم بسی عذر آورید — بس بهانه کرد با دیوِ مَرید
گفت این دم کارها دارم مهم — گر بیایم آن نگردد مُنتظِم
شاه کارِ نازکم فرموده است — ز انتظارم شاه شب نغْنوده است
من نیارم ترکِ امرِ شاه کرد — من نتانم شد برِ شه روی‌زرد
هر صباح و هر مسا سرهنگِ خاص — می‌رسد از من همی‌جوید مَناص
تو روا داری که آیم سویِ ده — تا در ابرو افکنَد سلطان گره
بعد از آن درمانِ خشمش چون کنم — زنده خود را زین مگر مدفون کنم
زین نمط او صد بهانه باز گفت — حیله‌ها با حُکمِ حق نفْتاد جفت

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۴۳۹-۴۶۶)

Şehirli (tâcir), özür diledi ve o âsi şeytana bahaneler sundu: “Şimdi önemli işlerim var, gelirsem olmaz. Hem pâdişâh bana bir iş buyurdu; öyleki beni beklemekten gece uyumadı. Ben onun emrini yapmak zorundayım; ona karşı mahçup olamam. Pâdişâhın subayı sabah ve akşam gelip bana çaresini soruyor. Ben köye gelirsem sultan, kızar. Bu, revâ mıdır? O öfkelenirsre ben ne yaparım, kendimi diri diri toprağa mı gömeyim?” dedi. O, bu türden birçok bahane uydurdu; ama hileler Hakk’ın hükmüne eş olmadı (Mesnevî-III, b.439-446).

Yıukarıdaki beyitlerle ilgili şu açıklama yapılabilir: “Hazm ve ihtiyâtı zikrolunan şehirli, serkeş şeytan gibi olan köylüye karşı çok özür diledi ve bahâne getirdi. (Konuk, c. 5, b. 442 s. 130) “Memleketimizin hükümdârı, bana nazik bir işin görülmesini emretmiştir.

Bu işi emri vech ile îfâ etmiş olduğum haberini beklediğinden dolayı, gözünü bile kırpmamış ve uykusunu fedâ etmiştir" (Konuk, c. 5, b. 444, s. 130).

"Ben şahın emrini terk edip köye geldiğim için, onun huzûrunda hacîl ve rüsvây olurum, utanırım. Binâenaleyh ben bu hâli kabul edemem" (Konuk, c. 5, b. 445. s. 130). "Ey köylü, sen câiz görür müsün ki ben, köy tarafına geleyim ve pâdişahın işini yüzüstü bırakayım da pâdişah darılıp bana kaşlarını çatsın (Konuk, c. 5, b. 447. s. 131)?" O şehirli, bu nev'iden açıkça birtakım özür beyân etti, fakat bu tedbîrler Hakk'ın hükmüne ve kazâsına muvâfık düşmedi" (Konuk, c. 5, b. 449. s. 131).

Hikâyeye göre şehirli, o şeytan sıfatlı olan köylüye birçok bahane uydurur, ama onun tedbiri başına geleceklere engel olamaz.

چون قضا آهنگِ نارنجات کرد — روستایی شهریی را مات کرد
با هزاران حزم خواجه مات شد — زآن سفر در معرضِ آفات شد
اعتمادش بر ثباتِ خویش بود — گرچه کُه بُد نیم سَیلش در ربود
چون قضا بیرون کند از چرخ سر — عاقلان گردند جمله کور و کر
ماهیان افتند از دریا برون — دام گیرد مرغِ پرّان را زبون
تا پری و دیو در شیشه شود — بلکه هاروتی به بابل در رود
جز کسی کاندر قضا اندر گریخت — خونِ او را هیچ تربیعی نریخت
غیرِ آن که در گریزی در قضا — هیچ حیله ندْهدت از وی رها

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۴۶۶-۴۷۳)

Takdir, afsunlara niyet edince köylü, şehirliyi mat etti. Binlerce tedbire rağmen şehirli yenildi, o yolculukla âfetlere uğradı. Kendine çok güveniyordu; fakat yarım sel onu kaptı. Takdir böyle olduğunda bütün akıllılar kör ve sağır olur. Öyleki balıklar denizden dışarı fırlar, uçan kuşu tuzağa tutulur. Böylece peri ve cin şişeye girer; hatta Hârût Bâbil'de kuyuda asılır. Ancak ilâhî takdire kaçan kişiye kötü talih bir şey yapamaz. Takdire kaçmandan başka hiçbir hile seni ondan kurtaramaz (Mesnevî-III, b.466-473).

Bu beyitlerle ilgili şu açıklamaları ilave etmek gerekir: "Vaktâki, kazâ-yı ilâhî hükmünü infâz için sihirler göstermek âhengine başladı, akıllı ve ihtiyâtlı olan şehirliyi bir câhil köylü mağlûb etti (Konuk, c. 5, b. 469. s. 137-138). Şehirli, binlerce fikr-i ihtiyât ile berâber köylüye mağlûb oldu ve o köye seferinden dolayı âfât mahalline gitti" (Konuk, c. 5, b. 470. s. 138).

“Şehirli, köye gitmek nünâsib olmayacağı itikâdında sebât üzere idi. Fakat kazâ-yı ilâhî tesîriyle kendisinin sâbit ve râsih bir dağ gibi olan itikâdını, yarım sel gibi olan köylünün mevâîdi yerinden sarstı” (Konuk, c. 5, b. 471. s. 138).

“Kazâ-yı ilâhî âlem-i gayb feleğinden başını bu vücûd-i izâfî âlemine çıkardığı vakit, âkıllerin akılları ve tedbîrleri gider, hepsi kör ve sağır olurlar” (Konuk, c. 5, b. 472. s. 138).

“Kazâ-yı ilâhînin galebesi o derecededir ki peri ve şeytan letâfet ve kuvvet-i vücûdiyyeleriyle berâber, şişe içinde mukayyed ve mahbûs olurlar. Nitekim, Süleyman (a.s.)’ın perilerden birçoğunu şişe içinde hapsedip denize attığı rivâyet olunur. Ve kezâ Hârût ve Mârût melek olmakla berâber, kazâ-yı ilâhî neticesi olarak Bâbil kuyusunda mübtelâ-yı azâb olurlar” (Konuk, c. 5, b. 474. s. 138-139).

Şarih bu beyitleri şöyle açıklar: “Kazâ, Hakk’ın hükm-i küllî-i icmâlîsidir. Şimdi bu âlem-i sûrette kazâ-yı ilâhî geldiği vakit (Zâriyât, 51/50) “Allah’a kaçınız!” âyet-i kerîmesi mûcibince bu hükmün hâkimi olan Hakk’a kaçan kimsenin kanını hiçbir düşmanlık dökmedi” (Konuk, c. 5, b. 475. s. 139).

“Eğer kazâda, kazânın içerisi olan Hakk’a kaçmanın gayri olarak kazâya kaçar ve kazâya teveccüh eder ve nazarını Hakk’tan ayırıp o kazâyı def’ için türlü türlü tedbîrler yapmaya teşebbüs edersen, seni o kazâ-yı ilâhîden hiçbir hîle ve tedbîr kurtaramaz” (Konuk, c. 5, b. 476. s. 139).

2.4.2. Şehirlinin (Tacirin) Köye Gitmesi

روان شدنِ خواجه به سویِ ده

خواجه در کار آمد و تجهیز ساخت — مرغِ عزمش سویِ ده اِشتاب تاخت

اهل و فرزندان سفر را ساختند — رخت را بر گاوِ عزم انداختند

شادمانان و شتابان سویِ ده — که بَری خوردیم از ده مژده ده

مقصدِ ما را چراگاهِ خوش است — یارِ ما آنجا کریم و دلکش است

با هزاران آرزومان خوانده است — بهرِ ما غَرْسِ کَرَم بنْشانده است

ما ذخیرهٔ دَه زمستانِ دراز — از بَرِ او سویِ شهر آریم باز

بلکه باغ ایثارِ راهِ ما کند — در میانِ جانِ خودمان جا کند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۴۷۹-۵۰۳)

Şehirli hazırlandı, niyet kuşu aceleyle köye doğru gitti. Hanımı ve çocukları yolculuğu düzenleyip eşyayı niyet öküzüne yüklediler. Köye doğru mutluluk ve aceleyle;

“Amacımız hoş bir yeşilliktir. Dostumuz da köyde, cömert biridir. Bizi gönülden, defalarca çağırdı. O bizim için kerem ağacı dikmiştir. On uzun kışın erzağını hazırlayıp şehre getirelim; hatta o, yolumuza bahçe bağışlar, canında bize yer verir (Mesnevî-III, b.497-503).”

Burada şu açıklamalar yapılabilir: Köylünün ısrarlarına aldanan şehirli ve ailesi; köylüye o kadar güvenirler ki, kendileri için canını bile bağışlayabileceğini düşünürler.

“Şehirli, köy tarafına sefer için işe başladı ve sefer levâzımını tertîb etti. Onun kuş gibi olan azmi ve himmeti köy tarafına acele koştu” (Konuk, c. 5, b. 499. s. 146-147). “Şehirlinin haremi ve çocukları, sefer hazırlığı yaptılar ve levâzımattan mürekkeb olan yükü azm öküzü üzerine yüklediler” (Konuk, c. 5, b. 500. s. 147). Yani şehirlinin haremi ve çocukları, sefer hazırlığı görüp köye gitmek tahakkuk edince, sevinici ve köy tarafına acele edici oldukları halde birbirlerine dediler ki: “Eh artık müjde, köyün yemişlerini yedik gitti” (Konuk, c. 5, b. 501. s. 147).

“Köylüler uzun müddet devam eden kış mevsimi için köylerine zahire iddihâr ederler. O köylü dostumuzun indinden o köy zahiresini şehir tarafına da getirelim” (Konuk, c. 5, b. 504. s. 147).

عَجِّلُوا اَصْحَابَنَا كَیْ تَرْبَحُوا عقل می‌گفت از درون لَا تَفْرَحُوا
مِنْ رِبَاحِ اللّٰهِ كُونُوا رَابِحِين اِنَّ رَبِّی لَا يُحِبُّ الْفَرِحِين
اِفْرَحُوا هَوْناً بِمَا آتَاكُمُ كُلُّ آتٍ مُشْغِلٍ اَلْهَاكُمُ
شاد از وی شو مشو از غیرِ وی او بهار است و دگرها ماهِ دی
هر چه غیرِ اوست استدراجِ تست گرچه تخت و مُلکت است و تاجِ تست
شاد از غم شو که غم دامِ لقاست اندر این ره سویِ پستی ارتقاست
غم یکی گنجی است و رنجِ تو چو کان لیک کی درگیرد این در کودکان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۰۴-۵۱۰)

Arkadaşlar, acele edip yararlanın, dediklerinde akılsa içten içe: ”Ferahlanmayın!” diyordu. Allah’ın faydalarından yararlanın. O, şımaranları sevmez. Onunla mutlu ol. Ondan başka olanlar senin tahtın, mülkün de olsa seni felâkete sürükler. Kederle mutlu ol; çünkü o, görme tuzağıdır. Gam bir hazinedir. Fakat şehirli, çocukların bunu anlayamayacağını düşünür (Mesnevî-III, b.504-510).

Yukarıdaki beyitlerle ilgili olarak şarihin şerhi şöyledir: Köy seferine müteveccih olan aile efrâdı: “Maddî ve mânevî kâr ve istifade için köy tarafına acele edin!” derlerdi. Fakat şehirlinin aklı, içeriden yani, kendi kendine derdi ki: “Ferahlamayın!” (Konuk, c. 5,

b. 506. s. 148). Bu beyitte, "Ferâhlanma, muhakkak Allah Teâlâ ferahlananları sevmez!" âyet-i kerîmesine (Kasas, 28/76) işaret buyurulur. Zirâ nefsin şiddet-i ferâhı, evsâfının kabarıp icrâ-yı ahkâma müheyyâ olmasına ve Hak'tan gafletine bâdî olur. Yani "Şundan bundan gelecek istifâde ve nimete intizâr etmeyip nazarınızı masdâr-ı in'âm ve ihsân olan Hak cânibine atfediniz!" (Konuk, c. 5, b. 507. s. 148).

"Hakk'ın size verdiği şeye şiddetle sevinip ferâhlanmayın. Çünkü âlem-i sûrette her bir kalbinizi meşgûl eden gelici, sizi kendisiyle işgâl ve Hakk'a teveccühten men eder ve Hakk'tan yüz çevirmek ise bir kulun felâketidir. Gelen şeye az sevinin ve hafif olarak ferâhlanın!" "Malûm olsun ki, servet ve nimet gibi sûrî olsun ve lâtif rüyalar ve envâr ve ahvâl gibi mânevî olsun, hep Hakk'ın hicâbıdır. Sâlike bunlar ile ferahlanmak câiz değildir. Zîrâ bunların cümlesi birer zıll-i zâildir. Sâlik bu vâridâta vecîbe-i şükrü îfâ etmekle beraber asla kalbini rabt etmemelidir ve maârif-i ilâhiyyeden başka şeye kulak asmamalıdır. Zîrâ marifet-i ilâhiye tahsili kalbin Hakk'a teveccühünden başka bir şey değildir. Onun için bu beyt-i şerîfte mârifet-i ilâhiyyeden gayrı olan vâridâta "müşgil olan gelici" tâbir buyurulmuştur. Ve maârif-i ilâhiyyeye meteallık olan vâridât "müşgil olmayan gelici" dir. Şimdi sâlik her bir mazharda Hakk'ı müşâhede edinceye kadar mârifet-i zevkî tahsiline sa'y etmelidir. Bu zevkin husûlü sâlik için îd-i sürûrdur" (Konuk, c. 5, b. 508. s. 148).

"Binâenaleyh, mezâhirden değil, zâhir olan Hakk'tan şâd ol! Zîrâ mezâhir taayyünler itibâriyle Hakk'ın gayrıdır. Ve mezâhirde zâhir olan Hakk bu vücûd-i izâfî bostânına hayat-bahş olan bahardır ve taayyün itibâriyle zât-ı Hakk'ın gayrı olan vücûd-i izâfî âlemi kış ayı gibi soğuk ve müncemiddir" (Konuk, c. 5, b. 509. s. 149).

"Ey sâlik, sana sûrette saltanat-ı dünyayı ve manâda türlü türlü keşif ve kerâmâtı verseler mesrûr olma ve gönlünü bunlara merbût kılma! Ve matlûba vâsıl oldum, deme! Belki, henüz bî-hâsılım diye huzûr-ı Hakk'ta gözyaşı dök, yalvar! Eğer senin kalbinde bu manâ zevkan hâsıl olursa bu gam ve hüznünden şâd ol ki, Hakk, münkesir kalblerdedir. Binâelaneyh, bu hüzün ve inkisâr likâ-yı Hakk tuzağıdır. Tarîk-i Hakk'ta alçaklık ve hiçlik tarafı irtikâdır ve yükselmektir" (Konuk, c. 5, b. 511. s. 149).

Bu âlem-i sûrette senin tahtın, tacın ve mülkün dahi olsa mademki bunlar senin hakkında istidrâc olur ve manâda senin belân ve azâbındır (Konuk, c. 5, b. 510. s. 149). Bu gam bir hazînedir ve senin sûrî zahmetlerin, mânevî gam ve hüznün, altın çıkan bir madendir. Fakat bu söz, çocuk mesâbesinde olan tarîk-i Hakk mübtedîlerine ne vakit tesîr eder? Onların nazarları bâzîçe-i sıbyân mesâbesinde olan cezbe, küşûf ve kerâmât gibi ahvâledir" (Konuk, c. 5, b. 512. s. 149).

کودکان چون نامِ بازی بشْنوند | جمله با خرگور هم تگ می‌دوند
ای خرانِ کور این سو دامهاست | در کمین این سوی خون‌آشامهاست
تیرها پرّان کمان پنهان ز غیب | بر جوانی می‌رسد صد تیرِ شَیْب
گام در صحرایِ دل باید نهاد | زآنکه در صحرایِ گِل نبْود گشاد
ایمن‌آباد است دل ای دوستان | چشمه‌ها و گلسِتان در گلسِتان
عُجْ اِلَی الْقَلْبِ وَ سِرْ یَا سَارِیَه | فِیهِ اَشْجَارٌ وَ عَیْنٌ جَارِیَه
دِه مرَو دِه مرد را احمق کند | عقل را بی‌نور و بی‌رونق کند
قولِ پیغمبر شنو ای مجتبیٰ | گورِ عقل آمد وطن در روستا
هر که در رُستا بوَد روزی و شام | تا به ماهی عقلِ او نبْود تمام
تا به ماهی احمقی با او بوَد | از حشیشِ ده جز اینها چه دْرَوَد
وآنکه ماهی باشد اندر روستا | روزگاری باشدش جهل و عمیٰ
ده چه باشد شیخِ واصل ناشده | دست در تقلید و حجّت در زده
پیشِ شهرِ عقلِ کلّی این حواس | چون خرانِ چشم‌بسته در خَراس

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۱۱-۵۲۳)

Çocuklar, oyunun adını duyunca hepsi yaban eşeğiyle birlikte koşar; fakat bu yönde tuzaklar, pusuda kan içiciler vardır. Gönül ovasına adım atmak gerek; çünkü toprak ovada ferahlık yoktur. Kalbine yönel ve yürü; orada ağaçlar ve akan pınarlar vardır. Köye gitme; köy, adamı ahmak yapar. Aklı nursuz bir hâle getirir. Peygamberin sözünü dinle: "Köyde yerleşmek aklın mezarıdır." Köyde bir gün kalanın aklı bir ay yerine gelmez. Köyde bir ay kalan kişide cahillik ve körlük meydana gelir. Köy nedir? Ermemiş, taklide ve delile tutunmuş şeyh. Bu duygular, bütün akıl şehri önünde değirmende gözü bağlı eşeklere benzer (Mesnevî-III, b.511-523).

Bu beyitler şöyle açıklanabilir: Mevlâna, hikâyenin bu kısmında, insanın ferahlığının kendi gönlünde, iç dünyasında olduğunu ve ordaki güzellikleri fark edip oraya yönelmemiz gerektiğini vurguluyor. Ayrıca, peygamberin hadisini örnek göstererek köye gitmemek gerektiğini; aksi halde aklın bundan zarar göreceğini vurguluyor. Mevlâna, "köy"ü, yani sahte şeyhleri; akıl şehri, yani insan-ı kâmile nispetle değirmende gözü bağlı eşeklere benzetir. Mevlâna'nın köyden kastının "yalancı şeyh" olduğu anlaşılmaktadır.

“Ey oyun tarafına koşan yaban eşekleri! Bu oyunlar tarafında türlü türlü tuzaklar vardır ki, bunları yol üzerine nefis ve şeytan kurmuştur. Bu oyun tarafında pusuda saklanmış olan nefis ve şeytan vardır ki, onlar sâlikin kanını içerler ve onu helâk ederler” (Konuk, c. 5, b. 514. s. 150). Yani “Adımı gönül ve rûhâniyet sahrâsına atmak lâzımdır. Zîrâ çamur sahrâsı olan bu vücûd-i izâfî âleminde zevk ve hoşluk olmaz (Konuk, c. 5, b. 516. s. 150).”

“Ey zulmet-i cismâniyyet içinde gidici olan sâlik, kalb tarafına meylet ve o halde yürü ve seyret! Zîrâ kalbde maârif-i ilâhiye ağaçları, ulûm-i ledünniye pınarları ve kaynakları vardır” (Konuk, c. 5, b. 518. s. 151).

“Şehirler menbâ-ı ilim yeridir ve irfân olduğu için, şehirlerde oturanların kulakları işite işite akıllar münevver olur. Ve köylerde cehil hüküm-fermâ olduğu için akıldaki meleke-i irfân zâil olup bîrevnâk olur” (Konuk, c. 5, b. 519. s. 151).

“Ey aklının kuvvetiyle mümtâz olmuş ve seçilmiş olan sâlik! Peygamber (a.s.)’ın kelâm-ı şerîfini dinle ki, şöyle buyururlar: “Köyde tavattun etmek akıl için mezardır.” “Köylerin sâkini mezarların sâkini gibidir.” Ve keza “Köylerde sâkin olma, zîrâ köylerin sâkini mezarların sâkini gibidir.” buyururlar (Konuk, c. 5, b. 520. s. 151).

Gölpınarlı bu beyitleri şöyle şerh eder: “Hz. Peygamberin (s.a.v.) bu hadisi, köy ve köylü aleyhinde anlaşılmamalıdır; ancak İslâm, tam bir sosyal dindir. Irk, millet ayrımı gözetmeyen, soy sop rekabetini kaldıran, Arab’ın Arab olmayana, Arab olmayanın Arab’a; siyahın beyaza, beyazın siyaha bir üstünlüğü olmadığını, üstünlüğün ancak, Allah’tan çekinmekle olduğunu bildiren, zekâtı, sınıf farkını kaldırmak, sınıfları birleştirmek için teşri’ eden, “Halkın hepsi de Allah ayâlidir; halkın Allah’a en sevgilisi de ayâline en faydalı olanıdır.” hadisiyle bu esâsı tesbit eyleyen İslâm, köy husûsunda da ileri bir görüşe sahiptir. Köyü kasabalaştırmak, kasabaları şehir haline getirmek, köy ibtidâiliğini şehir medeniyetine ulaştırmak gayesini güder. Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisleri, işte bu gayeyi istihdâf etmektedir. Mevlâna, bu gayeyi söyledikten sonra yalancı şeyhi de köye benzetmekte, bunlara uyanların, ancak sapıklığa düşeceklerini bildirmektedir (Gölpınarlı, 1978,c.3, s.121-122).

“Yirmi dört saat köyde sâkin olan kimse, bir ay kadar işlerini karmakarışık bir halde görür. Zîrâ köyün otundan bu nâhoş ve tatsız şeyleri biçer (Konuk, c. 5, b. 522. s. 151-152). Hind şârihlerinden Muhammed Rızâ, bu beyt-i şerîfin “Bir gün köyde sâkin olan kimse bir ay ve bir ay sâkin olan kimse de uzun müddet ahmaklaşır.” hadîs-i şerîfinin tercümesi olduğunu beyân eder” (Konuk, c. 5, b. 523. s. 152).

Konuk, bu beyitleri şöyle şerh eder: “Bu kıssada “köy” den murad, Hakk’a vâsıl olmamış, yani vücûd-i abdânîsi vücûd-i hakkânide fâni olmamış olduğu halde, kitaplarda okuduğu ilm-i tasavvufu ezberlemiş ve halkı Hakk’a davet ediyorum diye kendi enaniyetine davet etmiş ve müddeayâtını isbât için delâil-i akliyye ve nakliye ile halkı celbe sa’y etmiş olan şeyh efendidir. Binâenaleyh böyle bir şey sâlike nûr veremez. Bilâkis sâlikin kalbindeki nûru alır.” (Konuk, c. 5, b. 524. s. 152) “Yani “Akl-ı külle mensûb olan şehrin, yani şeyh-i kâmilin önünde henüz cismâniyet mertebesinde bu havas-ı zâhire ile bağlı olan o mukallid şeyhler, değirmende gözleri bağlı eşekler gibidirler.” Nitekim değirmende gözleri bağlı eşekler, oldukları yerde dönüp dolaştıkları halde kat’-ı mesâfe ettiklerini zannederler. İşte o mukallidler de oldukları mertebede yerinde yerinde saydıkları halde, kitaplarda okudukları merâtib-i âliyeden bahsedip dururlar” (Konuk, c. 5, b. 525. s. 152).

این رها کن صورتِ افسانه گیر — هِل تو دُردانه تو گندم‌دانه گیر
گر به دُر ره نیست هین بُر می‌ستان — گر بدان ره نیستت این سو بران
ظاهرش گیر ارچه ظاهر کژ پرد — عاقبت ظاهر سویِ باطن بَرَد
اوّلِ هر آدمی خود صورت است — بعد از آن جان کو جمالِ سیرت است
اوّلِ هر میوه جز صورت کیَ ست — بعد از آن لذّت که معنیِ وی است
اوّلا خرگاه سازند و خرند — تُرک را زآن پس به مهمان آورند
صورتت خرگاه دان معنیت تُرک — معنیت ملاّح دان صورت چو فُلک
بهرِ حق این را رها کن یک نَفَس — تا خرِ خواجه بجنباند جَرَس

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۲۴-۵۳۱)

Hikâyenin sûretini al. İnciyi bırak, buğdayı al. İnciyi alamıyorsan buğday al. Dış görüntü eğri uçsa da seni içe ulaştırır. Her insan önce sûrettir, daha sonra can; o da huy güzelliğidir. Her meyvenin öncesi sûrettir, sonra ise can; o da huy güzelliğidir. Lezzet, meyvenin manâsıdır. Önce çadır yaparlar, sonra Türk’ü konuk alırlar. Sûretini çadır, manânı Türk bil; manânı kaptan, sûretini gemi gibi bil (Mesnevî-III, b.524-531).

Yukarıdaki beyitlerle ilgili olarak şu açıklamalar yapılabilir: “Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte zât-ı ulyâlarına hitaben buyururlar ki: “Kıssanın zımnındaki esrârın beyânına daldın. Bu esrârı bırak da kıssanın sûretini beyâna başla! O hikâyenin

içindeki maârif-i ilâhiyye incilerini bırak! Buğday dânesi gibi zâhir-i hikâyeye âit elfâzı al" (Konuk, c. 5, b. 526. s. 152-153).

"Ey müstemi, eğer kıssanın zımnında olan esrâr incilerini toplamak için senin idrâkine yol yok ise âgâh ol, kıssanın zâhirine âit olan ve buğday dâneleri mesâbesinde bulunan manâları al! Eğer o bâtın tarafına yol yok ise, bu zâhir tarafına sevk-i idrâk et!" (Konuk, c. 5, b. 527. s. 153)

Şarih bu beyitleri şöyle şerh ediyor: "Biz, kıssanın zâhirinde, bir şehirli ile bir köylüden ve şehir ile köyden bahsettik. Halbuki "şehirli" den muradımız, akl-ı külle mensûb olan insan-ı kâmil ve "köylü" den muradımız, taklîde mensûb olan insan-ı nâkıstır. Biri zâhir ve biri bâtındır, ve bu zâhir, bâtına nazaran eğri uçar. Yani akıl der ki: "Şehirli ile akl-ı küllün ve köylü ile mukallid şeyhin arasındaki münâsebet nedir?" Fakat akıl bir vechini bulup bu zâhirden bâtın tarafına gider (Konuk, c. 5, b. 528. s. 153). Yani, "Vehle-i ûlâda nazara çarpan bir âdemin sûretidir. Ondan sonra o âdem ile görüşülüp konuşulur. Cânı ve manâsı anlaşılır ki, o da onun ahlâkının cemâlidir. Binâenaleyh onun zâhirinden bâtınına intikâl edilmiş olur" (Konuk, c. 5, b. 529. s. 153).

Konuk'a göre; şehirli, "insan-ı kâmil"dir be bâtını temsil eder; köylü ise, zâhiri temsil eden insan-ı nâkıstır.

"Bu beyt-i şerîf dahi zâhirden bâtına intikâle diğer bir misâldir. Yani "Evvelen ağaçta zuhûr eden şey, meyvenin sûretidir. O sûret peydâ olduktan sonra o meyvenin manâsı ve bâtını olan lezzete intikâl olunur" (Konuk, c. 5, b. 530. s. 153-154).

"Bir nefes olsun Allah için bu ince manâları bırak, kıssanın sûretine rücû et, tâ ki efendinin eşeği şehir tarafından köy tarafına çıngırağını tahrîk etsin!" (Konuk, c. 5, b. 533. s. 154)

2.4.3. Şehirlinin ve Ailesinin Köye Doğru Gitmesi

رفتنِ خواجه و قومش به سویِ ده

خواجه و بچّگان جهازی ساختند — بر ستوران جانبِ ده تاختند

شادمانه سویِ صحرا راندند — سَافِرُوا گیْ تَغْنَمُوا بر خواندند

کز سفرها ماه کیخسرو شود — بی‌سفرها ماه کی خسرو شود

از سفر بیدق شود فرزینِ راد — وز سفر یابید یوسف صد مراد

روز روی از آفتابی سوختند — شب ز اختر راه می‌آموختند

خوب گشته پیشِ ایشان راهِ زشت — از نشاطِ ده شده ره چون بهشت

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۳۲-۵۳۷)

Şehirli, bu on yılın sonunda nefsine yenik düşer. Yolculuk hazırlıklarını yaparlar ve mutlulukla köye doğru hareket ederler. "Ganimet elde etmek için yolculuk ediniz."i okurlar. Ay, yolculukla Keyhüsrev olur. Yusuf yolculukla yüz murat buldu. Gündüzleri güneşten yanarak geceleri yıldızdan yol öğrenenerek gidiyorlardı. Öyle ki, kötü yol onların önünde güzelleşmiş, köy sevinciyle yol cennet gibi görünmüştü (Mesnevî-III, b.532-537).

Bu beyitlerle ilgili şunlar söylenebilir: On yılın sonunda köye hareket eden şehirli ve ailesi, o kadar sevinçliydi ki, o kötü yol bile onlara cennet gibi geliyordu.

Gölpınarlı'ya göre; beyitteki "Yolculuk edin, sıhhat bulun." , "Yolculuk edin sıhhat bulun, ganîmet elde edin." sözleri hadîsten lafzen iktibas edilmiştir (Gölpınarlı, 1978, s.122).

"Keyhüsrev", İran şahlarından Siyâus ibn Keykâus'un oğlunun adıdır. "Ay küre-i arzın etrâfında ve mahreki üzerinde devr ve sefer ettiği için, kursu aleddevâm arzın muhtelif nukâtında bedr-i kâmil hâlinde görünür ve semâda Keyhusrev'in saltanatı gibi şa'şaapâş olur. O ayın böyle seferi olmasa idi, küre-i arzın muhtelif noktalarında Husrevâne bir sûrette bedr-i kâmil hâlinde görünür mü idi?" (Konuk, c. 5, b. 536. s. 155)

"Beydak" satrançtaki "piyade"nin adıdır ve "ferzîn" şâhın "vezîr"inin adıdır. Satrançta "beydak" hâneler dolaşıp sonuncu hâneye mukâbil geldiği vakir "ferzîn" olur. Bu oyunda beydak, seferler edip hâneleri dolaştığı için "ferzîn" yani şâhın şecî "vezîr"i olur. Ve nitekim Yusuf (a.s.) dahi kardeşleri tarafından kuyuya atılıp bir kervan tarafından kurtarıldı ve Mısır'da köle diye satıldı. Ve bu seferden dolayı Mısır'da bir mansıb-ı sûrîye nâil olduğu gibi, manâda da dâire-i nübüvvetteki sülûkünü itmâm etti ve yüz murad buldu" (Konuk, c. 5, b. 537. s. 155).

Konuk bu beyitleri şöyle şerh etmiştir: "Bu beyt-i şerîfte, şehirli ile ailesinin seferine intikâlen buyururlar ki: "Bizim köy yolcuları, gündüz yüzlerini güneşten yaktılar ve gece dahi (Nahl, 16/16) "Onlar yıldız ile doğru yola giderler." Âyet-i kerîmesi hükmüne tevfîkan, yıldızlardan yol öğrendiler." Bu beyt-i şerîfte rûhun urûc seferine de işâret buyurulur. "Güneş"ten murad, Nebiyy-i zîşân hazretleridir; "yıldız"dan murad ulemâ-yı hakîkiyyedir. "Gece"den murad, Peygamberin intikâlinden ahvâl-i zulmet-i tabîiyyedir" (Konuk, c. 5, b. 538, s. 155).

Konuk'a göre; güneş, " Hz. Peygamberi", yıldız da "hakiki âlimler"i simgeler.

تلخ از شیرین‌لبان خوش می‌شود خار از گلزار دلکش می‌شود

حنظل از معشوق خرما می‌شود خانه از همخانه صحرا می‌شود

ای بسا از نازنینان خارکَش بر امیدِ گل‌عذارِ ماهوَش
ای بسا حمّال گشته پشت‌ریش از برایِ دلبرِ مهرویِ خویش
کرده آهنگر جمالِ خود سیاه تا که شب آید ببوسد رویِ ماه
خواجه تا شب بر دکانی چارمیخ زآنکه سروی در دلش کردست بیخ
تاجری دریا و خشکی می‌رود آن به مِهرِ خانه‌شینی می‌دود
هر که را با مرده سودایی بوَد بر امیدِ زنده‌سیمایی بوَد
آن دروگر روی آورده به چوب بر امیدِ خدمتِ مهرویِ خوب
بر امیدِ زنده‌ای کن اجتهاد کو نگردد بعدِ روزی دو جماد
مونسی مگُزین خسی را از خسی عاریت باشد در او آن مونسی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۳۸-۵۴۸)

Ebu Cehil karpuzu sevgiliden olunca hurma kesilir. Nice nazlı kişiler, ay gibi gülyanaklı ümidiyle dikene katlanır. Demirci, geceleyin gelip ayyüzlüsünü öpmek için kendi yüzünü karartır. Şehirli (tacir) geceye kadar dükkânda çarmıhtadır; çünkü gönlünde bir servi kök salmıştır. Şehirli, o evde oturanın sevgisiyle koşarak gider. Bir değersiz varlığı değersizliğiyle dost edinme; bu dostluk onda geçicidir (Mesnevî-III, b.538-548).

Bu konuyla ilgili şunlar denilebilir: Değersiz kişilerle dost olmamak gerektiği; bu dostluğun da geçici olduğuna vurgu yapılıyor.

Gölpınarlı'ya göre; "Mekânın şerefi, orada oturanlardır." meâlindeki Arapça atasözünü hatırlatmaktadır (Gölpınarlı, 1978, s.122). "Ev her ne kadar dar olsa, içindeki lâtif bir kadından dolayı geniş ve müferrih bir sahrâ mesâbesinde olur" (Konuk, c. 5, b. 541, s. 156).

"Demirci, gündüz dükkâna gelip kömür ve is karasıyla yüzünü kapkara yapmıştır. Bu kirli sanatı onun için yapmıştır ki, para kazansın ve akşam olunca yüzünü gözünü temizleyip evine gelsin ve evinde ay yüzlü zevcesini kucaklayıp öpsün" (Konuk, c. 5, b. 544, s. 157).

"Esnaftan biri ticaret kasdıyla akşama kadar dükkânı üzerinde mıhlanmış kalmıştır. Onun böyle çarmıha gerilmiş gibi bir halde kalması, boyu bosu servi gibi mütenâsib olan güzel zevcesinin muhabbeti gönlüne kök salmış olmasındandır" (Konuk, c. 5, b. 544, s. 157).

"Mâdemki sa'y ve içtihâda sebep bir dirinin muhabbeti ve onun ümîd-i visâlidir, ey sâlik, bâri bir dirinin ümîd-i vuslatı üzerine çalış ve içtihâd et ki, o diri, senin gönül

bağladığın diriler gibi bir iki gün sonra ölüp cemâd hâline gelmesin; o diri dahi Hayy-i ezelî olan Hak Teâlâ hazretleridir” (Konuk, c. 5, b. 549, s.158).

“Ey sâlik, sen himmetinin alçaklığından dolayı, âlem-i süflîden olan vücûd-i unsurî sâhibi bulunan mahlûkâtı kendine mûnis olarak intihab ve ihtiyâr etme! O mahlûka o mûnislik âriyet olup, bir müddet sonra zâil olur ve eceli gelip ölür. Sen arkasından bakakalırsın” (Konuk, c. 5, b. 550, s. 158).

اُنسِ تو با مادر و بابا کجاست گر به جز حق مونسانت را وفاست
اُنسِ تو با دایه و لالا چه شد گر کسی شاید به غیرِ حق عَضُد
اُنسِ تو با شیر و با پستان نماند نفرتِ تو از دبیرستان نماند
آن شعاعی بود بر دیوارشان جانبِ خورشید وا رفت آن نشان
بر هر آن چیزی که افتد آن شعاع تو بر آن هم عاشق آیی ای شجاع
عشقِ تو بر هر چه آن موجود بود آن ز وصفِ حقّ زراندود بود
چون زری با اصل رفت و مس بماند طبع سیر آمد طلاقِ او براند
از زراندودِ صفاتش پا بکش از جهالت قلب را کم گوی خوش
کآن خوشی در قلبها عاریّت است زیرِ زینت مایهٔ بی‌زینت است
زر ز رویِ قلب در کان می‌رود سویِ آن کان رَو تو هم کآن می‌رود
نور از دیوار تا خور می‌رود تو بدان خور رَو که در خور می‌رود
زین سپس بسْتان تو آب از آسمان چون ندیدی تو وفا در ناودان
معدنِ دُنبه نباشد دامِ گرگ کی شناسد معدن آن گرگِ سترگ
زر گمان بردند بسته در گِرِه می‌شتابیدند مغروران به ده
همچنین خندان و رقصان می‌شدند سویِ آن دولاب چرخی می‌زدند
چون همی‌دیدند مرغی می‌پرید جانبِ ده صبر جامه می‌درید
هر که می‌آمد ز ده از سویِ او بوسه می‌دادند خوش بر رویِ او
گر تو رویِ یارِ ما را دیده‌ای پس تو جان را جان و ما را دیده‌ای

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۴۹-۵۶۶)

Hak’tan başkasıyla dostluğun vefası yoktur. Senin aşkının bulunduğu şeylerdeki güzellik, Hakk’ın vasfıyla altın yaldızlıdır. Altın özelliği gidip bakırı çıkınca insan doyar ve ondan vazgeçer. Onun altın yaldızlı sıfatlarından uzak dur. Kalp şeylerdeki hoşluk

geçicidir. Su oluğunda vefa görmediysen güneşten su al. Aldanmışlar, düğümlenmiş kesede altın olduğunu sanarak sabırsız bir şekilde köye koşuyorlardı. Köye doğru uçan bir kuş görseler sabırsızlanıyorlardı. Köyden kendilerine doğru gelen kişilerin yüzünü öpüyorlardı; çünkü sen bizim dostumuzun yüzünü gördün, öyleyse sen canın canı ve bizim gözümüzsün, diyorlardı (Mesnevî-III, b.549-566).

Bu beyitlere şu açıklamayı getirmek gerekir: "Yani, bu izâfî ve mecâzî olan vücûdlar bakır gibidir. Bakırı altın yaldız ile boyayıp altın olarak sürdükleri gibi, bu vücûdat-ı mecâziyyeyi de altın yaldız mesâbesinde olan Hakk'ın sıfât-ı cemâliyyesi parlatıp revnak eder. İşte bu yaldız sâyesinde bakır mesâbesinde olan mecâzî vücûdların birbiri arasına aşk ve alâkalar peydâ olur. Bu kıymetsiz ecsâd-ı unsuriyye kalp, altınlar gibi ortada revâç bulur" (Konuk, c. 5, b. 556, s.159-160). "Meselâ gençliğinde bir âfet-i devrân olan bir kadın ihtiyarlayıp onun dîvâr-ı vücûdu üzerine akseden Hakk'ın sıfat-ı cemâlîsi aslına rücû' ettiği ve yüzü gözü buruşup bakırlığı meydana çıktığı vakit, ona âşık olup derdinden yananların tabîatları bu aşktan tok bir hâle gelirler ve onun talâkı davasına kıyâm ederler. Artuk suver-i sâireyi de bu misâle tatbîk et!" (Konuk, c. 5, b. 557, s.160)

"Zîrâ kalp ve züyûf olan şeylerin hoşlukları ve letâfetleri iğretidir, bir müddet sonra zâil olur. O kalp olan şeyi, esâsen nâhoş bir şey olduğu için i'tinâ ile yaldızlamış ve süslemişlerdir. O süsün altında süssüzlük mayası vardır. O süs ve zînet kalkınca altından nâhoşluk meydana çıkar" (Konuk, c. 5, b. 559, s.160).

"Kalbin yüzüne sürülmüş olan altın yaldız nihâyet zâil olup o kalbin yüzünden kendi aslı olan altın ma'deni tarafına gider. Yani kalpliği sâbit olan altının yüzündeki altın tabakasının sıyırıp altınları ilhâk ederler. Sen de o kalp sûrete saplanıp kalma, onun yaldızının gittiği ma'den ve asıl tarafına git! "kalp"ten murad, vücûdat-ı izâfiyye ve "altın ma'deni"nden murad, menşe'i sıfât ve esmâ olan Allahü zü'l Celâl hazretleridir" (Konuk, c. 5, b 560, s.160-161).

"Nûr-i tecellî, vücûd-i unsurî duvarlarından vücûd-i hakîkî güneşine kadar rücû' eder. Sen dahi o hakîkî güneş tarafına git ki, onun tecelliyâtı lâyıkında ve hikmet dâiresinde cereyân eder. (Tâhâ, 20/50) "Hak Teâlâ her şeye kendi halkını verdi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, onun bu tecelliyâtı kavâbilin isti'dâdâtına göre tam yerinde vâki' olur" (Konuk, c. 5, b. 510, s. 161).

"Ey sâlik gördün ki, şimdiye kadar vücûdlarıyla ünsiyet peydâ ettiğin kimseler bir bir gittiler ve fânî oldular; hiçbirinin ünsiyetinden vefâ görmedin ve senin anlarda sebeb-i muhabbet olarak gördüğün ahvâl, hep Hakk'ın tecelliyât-ı sıfâtiyyesi imiş ve onlar bu tecelliyatın saf suyunun olukları mesâbesinde imişler, artık bundan sonra bu vefâyı, bu

vücûd-i mecâzi arzında ve bu suyun olukları mesâbesinde olan sûretlerde arama, bundan sonra vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın semâsından bekle ve al!" (Konuk, c. 5, b 510, s. 161)

Şarih bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Kurdu avlamak için koyun kuyruğu koydukları mahal, o kuyruğun ma'deni ve menba'ı değildir. Koyun kuyruğunun o tuzak mahallinde bulunması ancak bir maksada müstenid olabilir. Fakat iri kurt, "Kuyruğun menba'ı kasap dükkânıdır, burası değildir; binâenaleyh buraya vaz'ı elbette bir maksada müsteniddir" diyebilir mi? Şimdi nefis iri bir kurda benzer. Ecsâm-ı unsuriyye mezâhirinde zâhir olan tecelliyât-ı cemâliyyenin Hak olduğunu idrâk edemeyip o vücûdât-ı unsuriyyeye saldırır ve netîcede kurt gibi tuzağa düşer." Bu mana bir vecihtir. Diğer bir vecih dahi budur ki; "Kurt"dan murad, nefistir ve "kuyruk"tan murad, ulûm-i zevkiyyedir; ve "ma'den"den murad ulûm-i zevkiyyenin menba'ı olan şeyh-i hakîkî ve insân-ı kâmildir. Ve "tuzak"tan murad, şeyh-i mukâlliddir. Yani "Şeyh-i mukâllid", kendi zevki olmadığı halde âriflerin sözlerini ve ulûm-i zevkıyyelerini alıp bunlar ile nefisleri iri kurt mesâbesinde olan ehl-i dünyânın büyüklerini avlar. O nefisleri muazzam olup, şeyh-i mukallidin tuzağına tutulanlar bu ulûm-i zevkıyyenin menba'ı kim ve nerede olduğunu bilirler mi? (Konuk, c. 5, b. 563, s. 161-162)

"Bizim şehirli efendi ile âilesi dahi böyle bir tuzağa tutuldular; köylünün davetini bir düğüme bağlanmış altın zannettiler. O mağrûrlar ve aldanmışlar köye acele ettiler (Konuk, c. 5, b. 564, s. 162). Şehirli ile âilesi öylece güle oynaya gittiler ve köylünün kurduğu dolabın ve hîlenin çarkı oldular" (Konuk, c. 5, b. 565, s. 162).

Bu beyitlerde nefs, "iri bir kurt"a benzetilmiştir. Maden, "insan-ı kâmil"i; tuzak ise "ruhaniyete vasıl olamamış sahte şeyhler"i simgeler.

"Köye vâsıl olmakta o kadar isti'câl ederler idi ki, köy tarafına doğru bir kuşun uçtuğunu gördükleri vâkit, "Keşke biz de bir kuş olup uçsa idik ve bir an evvel köye vâsıl olsa idik!" diye kuş olmayı temennî ederler ve bu sûretle sabır libâsını yırtarlar, yani sabırsızlık gösterirler idi" (Konuk, c. 5, b. 566, s. 162).

سُغبهٔ صورت شد آن خواجهٔ سلیم — که به ده می‌شد به گفتاری سقیم
سویِ دامِ آن تملّق شادمان — همچو مرغی سویِ دانهٔ امتحان
از کرم دانست مرغ آن دانه را — غایتِ حرص است نی جود آن عطا
مرغکان در طَمْعِ دانه شادمان — سویِ آن تزویر پرّان و دوان
گر ز شادی خواجه آگاهت کنم — ترسم ای رهرو که بیگاهت کنم

مختصر کردم چو آمد دِه پدید　　خود نبود آن دِه رهِ دیگر گزید

قربِ ماهی دِه به دِه می‌تاختند　　زآنکه راهِ دِه نکو نشْناختند

هر که در ره بی‌قلاووزی رود　　هر دو روزه راه صدساله شود

هر که تازد سوی کعبه بی‌دلیل　　همچو این سرگشتگان گردد ذلیل

هر که گیرد پیشه‌ای بی‌اوستا　　ریشخندی شد به شهر و روستا

(مثنوی معنوی، دفتر سوم، ب. ۵۸۱-۵۹۰)

O saf gönüllü şehirli, sûrete aldandığı için köye yol alıyordu. Dalkavukluk tuzağına gidiyordu; tıpkı bir kuşun imtihan yemine doğru gidişi gibi sevinçle gidiyordu. O köyün yolunu bilmedikleri için bir aya yakın köyden köye koştular. Kılavuzsuz yola çıkan için iki günlük yol yüz yıllık olur. Kâbe'ye rehbersiz koşturan, bu şaşkınlar gibi zelîl olur. Ustasız bir meslek tutan kişi, şehirde ve köyde alaya alınır (Mesnevî-III, b.581-590).

Bu beyitler şöyle yorumlanabilir: Şehirli, görünüşe aldandığı için tuzağa düşmüştü. Köye öyle sevinçle gidiyorlardı ki, yolu bilmedikleri halde bir kılavuza bile ihtiyaç duymadılar. Sonunda perişan oldular. Konuk'a göre; kılavuz, "mürşid-i kâmil"i, Kâbe, "Allah"ı simgeler.

Şarih bu beyitleri şöyle açıklamıştır: "Hazm ve ihtiyâtı kendisine rehber ittihâz eden şehirli, köylünün zamîrînden bîhaber olup, onun süslü elfâz-ı zâhiresine aldandı ve akıl ve şuûrunu ta'tîl etti. Çünkü bu sakîm sözler sebebiyle köye gitti." İşte mukallid olan şeyhler dahi sâlikleri böyle tumturaklı elfâz ile aldatır ve onlar bu mukallidin, zevkinden bîhaber oldukları kelâm-ı mutasavvıfânelerine meftûn olurlar" (Konuk, c. 5, b. 583, s. 166).

Avcının attığı yemi kuşlar kerem ve ihsân zannederler. Halbuki avcı o yeni son derecedeki hırsından dolayı atar. Onun o attığı yem cûd ve atâ değildir. Bunun gibi şeyh-i mukallid dahi sâliki avlamak için muhakkilerin beyân ettikleri ilim ve ma'rifeti onların önüne yem olarak atar ve bunu nefsânî olan hırslarını tatmîn için yapar. Yoksa o kerem ve sehâ netîcesi olarak bezl-i marifet değildir (Konuk, c. 5, b. 585, s. 167).

"Ey sâlik, seni işgâl etmemek için ben onların hayâlatını ihtisâr ettim. Vaktâki önlerinde bir köy görünüp zâhir oldu, fakat bu köy onların aradıkları köy değildi, şehirli efendi, başka yol ihtiyâr etmiş idi." Ma'lûm olsun ki, şeyh-i mukallide tâbi' olan kimse doğru yola sülûk ettiğini zanneder ve o mukallidin sözlerine aldanır. Vaktâti yola girer, hayâlinden başka ahvâl zuhûr eder. Şeyh-i mukallid onu idâreden âciz bulunduğundan,

bîçâre sâlik ortada sürünür durur. Eğer Hakk'ın inâyeti destgîri olmazsa helâk olur (Konuk, c. 5, b. 588, s. 167-168).

"Kılavuz"dan kasıt mürşid-i kâmildir. "Kâbe"den murad, câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan zâtullahtır. Yani "Her kim târîk-ı Hakk'a kılavuzsuz ve mürşidsiz giderse, kolay olan yol güçleşir. Şimdi her kim zâtullâha delîlsiz ve mürşidsiz ve tevecüh edip sülûk ederse, bu şehirli ile âilesi gibi yollarda sersem ve hayrân bir hâle gelir (Konuk, c. 5, b. 591, s. 168)."

Delîlsiz ve rehbersiz bir iş yapılamayacağı meydandadır. Nitekim bir kimse kendi kendine bir san'at taklîdine kıyâm edip kendisini o üstâddan müstağni bilse, o iş yaptığı şehirlerde ve köylerde herkesin istihzâsına marûz kalıp maskara olur. Çünkü yaptığı işlerin hiçbir kıymeti olmaz (Konuk, c. 5, b. 592, s. 168-169).

هر حریصی هست محروم ای پسر　　چون حریصان تگ مرو آهسته‌تر

اندر آن ره رنجها دیدند و تاب　　چون عذابِ مرغِ خاکی در عِذاب

سیر گشته از دِه و از روستا　　وز شکرریزِ چنان نا اوستا

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۹۵-۵۹۷)

"Ey oğul! İhtiraslı olan mahrumdur. Onlar gibi hızlı gitme, yavaş ol. Onlar o köy yolunda eziyet ve kederler gördüler; kara kuşunun tatlı suda çektiği azap gibi. Köyden ve böyle ustasız şeker dökmekten doydular" (Mesnevî-III, b.595-597).

Bu beyitlerle ilgili şunları söylemek gerekir: Mevlâna, bu beyitlerde ihtiraslı olanların zarar göreceğini vurgular. Tatlı su, şehirli ve ailesinin "güzel hayaller"ini simgeler. Köyden doymak ise, o sahte şeyhin söylediği yalanları ifade eder.

"Tatlı su"dan murad şehirlinen ve âilesinin hayâlât-ı latîfesidir. Yani, "Tatlı su içinde, hâki olan kuşun, Yani tavuğun çektiği azab gibi, şehirli ve âilesi dahi hayâlat-ı latîfeleri içinde o köy yolunda meşakkatler ve hararetler gördüler ve çırpındılar (Konuk, c. 5, b. 598, s. 170)."

"Şehirli ile ailesi yolda çektikleri meşakkatten dolayı köyden ve köylüden ve onun döktüğü tatlı ve latîf sözlerden usanmışlar ve nefret etmişlerdir." "Nitekim şeyh-i mukallide intisâb edenlerin esnâ-yı sülûkte başlarına bir takım fenâ ahvâl geldiğini ve onların bundan pek ziyâde sıkılıp müntesib oldukları şeyh efendinin aleyhinde bulunduklarını ve söğüp saydıklarını fakir kulaklarımla işittim" (Konuk, c. 5, b. 599, s. 170).

2.4.4. Şehirlinin (Tacirin) ve Ailesinin Köye Varması ve Köylünün Onları Görmezlikten ve Tanımazlıktan Gelmesi

رسیدنِ خواجه و قومش به ده و نادیده و ناشناخته آوردنِ روستایی ایشان را

بعدِ ماهی چون رسیدند آن طرف　　بی‌نوا ایشان ستوران بی‌علف

روستایی بین که از بدنیّتی　　می‌کند بَعْدَ اللّتَیَّا وَالّتِی

روی پنهان می‌کند زیشان به روز　　تا سویِ باغش بنگّشایند پوز

آنچنان رُو که همه زرق و شر است　　از مسلمانان نهان اولیتر است

رویها باشد که دیوان چون مگس　　بر سرش بنْشسته باشند چون حَرَس

چون ببینی رویِ او در تو فُتند　　یا مبین آن رو چو دیدی خوش مخند

در چنان رویِ خبیثِ عاصیه　　گفت یزدان نَسْفَعَنْ بِالنَّاصِیَه

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۵۹۸-۶۰۴)

Bir ay sonra bitkin bir şekilde aç ve susuz olarak köye varırlar. Köylü öyle artniyetlidir ki, bahçesinden bir şey yemesinler diye yüzünü onlardan gizler. Öyle yüzler vardır ki, şeytanlar sinek, bekçi gibi o yüzde oturur. O yüzün sana baktığını görürsen güzellikle gülümseme. Böyle kötü yüzler hakkında Allah, "Perçemleriyle sürükleyeceğiz." buyurdu (Mesnevî-III, b.598-604).

Yola kılavuzsuz çıktıkları için inanılmaz eziyetler çekerler. Köye varır varmaz köylünün gerçek yüzüyle karşılaşırlar. Burada yani köylünün yüzü şeytana bezzetilmiştir.

Şarih bu beyitleri şöyle açıklamıştır: "Bir kimse bir kimseyi bir takım hîleler ile tuzağa düşürdükten sonra yüz yüze geldiği vakit, Türkçe "ham hum etti" derler. Yani, "Köylüyü gör ki, kötü niyetliliğinden dolayı yaptığı büyük ve küçük hîlelerden sonra hamu hum ediyor!" (Konuk, c. 5, b. 601, s. 171) "Köylü, şehirliden ve âilesi efrâdından yüzünü saklar ve eğer görünür ise bağına girip istifâde edeceklerinden korkar idi" (Konuk, c. 5, b. 602, s. 171).

"Hares" vâki'dir, bekçi manasına gelir. Bu sûrette mana "Onun başına oturmuş bekçi gibi olur" demektir. Malûm olsun ki, suver-i zâhire maddiyye olduğu gibi suver-i bâtıne ve manevîyye de vardır. Suver-i zâhire his gözüyle görüldüğü gibi suver-i bâtıne de kalb gözüyle görülebilir. Hayât-ı dünyânın zâhirinde müstağrak olan cismânîler, bu suver-i manevîyyenin vücûdunu inkâr ederler. Onların inkâr etmeleriyle, bu beyt-i şerîfte suver-i manevîyyeden olan şeytanların ehl-i gaflet üzerlerindeki tasallut ve tasarruflarına işaret buyururlar. Mevlâna Câmî hazretleri Nefahâtü'l-Üns'te bu manayı îzahen şu menkıbeyi beyân buyurmuşmardır:

“Ebu’l-Kâsım Kasrî (k.s) buyurur ki: “Evvellerde haftada bir defa iftâr ederdim. Bir gün tâife-i cinden şahsını görmediğim bir kimse bana selâm verdi. Görünmesini ricâ ettim. Gâyet güzel surêtte bir şahıs zahir oldu. Hüviyetini sordum: “Mü’min cinlerdenim, senin gibi bir kimseyi gördüğümüzde muhabbet ederiz.” dedi. Ara sıra bana görünür ve musâhabet ederdik. Bir gün: ”Haydi mescide girelim ve berâber oturup sohbet edelim!” dedim. Cevâben bana dedi ki: ”Mescitte sohbet etiğimiz vakit halk seni görürler ve beni görmezler; seni kendi kendine konuşur bir deli zannederler!” Dedim: “Son safta oturalım, herkes bizi göremez.” Ba’dehû içeriye girip oturduk. “Bu adamları nasıl görüyorsun?” dedim: “Bazısını yarım gaflette, bazısını tamâmen gaflette ve bazısını da agâh görüyorum.” dedi. “Başları üzerinde olanları görüyor musun? dedi. “Hayır görmüyorum,” dedim. Gözlerimi sildi, gördüm ki, her birinin başında bir karga oturmuş; bazısının gözlerini kanadlarıyla bürümüş ve bazısının ancak başı üzerine konmuş ve kanatlarıyla bazısının gözlerini kâh örter ve kâh açar. Bunun üzerine bana dedi ki: “Kur’ân-ı Kerîm’de (Zuhruf, 43/36) “Her kim Rahmân’ın zikrinden göz yumarsa, biz ona bir şeytannasbederi, o onun karîni olur.” âyet-i kerîmesini okumadın mı? Bunlar şeytanlardır ki, onların başları üzerinde oturmuşlar ve her birisine gafleti miktarınca müstevlî olmuşlardır.” (Konuk, c. 5, b. 604, s. 172).

“Sen, o şeytanlar musallat olmuş olan kimsenin yüzünü gördüğün vakit sinek gibi ona üşüşen şeytanlar, sana da üşüşürler ve onun zararı sana da dokunur. Ey sâlik, ya o yüzü hiç görmemeye çalış Veyahut zarûret sebebiyle gördüğün vakit dahi, kalbini ona yaklaştırıp o yüze lâtif gülme ve onunla dost olup müsâhabet etme! (Tevbe, 9/119)Yani "ey mû'minler, Allah'tan korkun ve sâdıklar ile berâber olun!" âyet-i kerimesînde ki emir mûcibince sulehâ ile sohbet et” (Konuk, c. 5, b. 605, s. 173).

“Bu beyt-i şerîfte ikra' bismi sure-i şerîfesinde ki şu âyet-î kerîmeye işâret buyurulur (Alak, 96/15). "Allah hakkı için, eğer vazgeçmezse biz onu alnından yakalarız." Yani "Hak teâlâ hazretleri böyle riyâ ve şerâretle me'lûf olan âsî ve habîs yüzler hakkında, eğer o habâsetinden vazgeçmez ise, biz onun hayâsız yüzünün alnından şiddetle muâheze etmek üzere yakalarız, buyurdu” (Konuk, c. 5, b. 606, s. 173).

چون بپرسیدند و خانه‌ش یافتند — همچو خویشان سوی در بشْتافتند

در فرو بستند اهلِ خانه‌اش — خواجه شد زین کژرَوِی دیوانه‌وش

لیک هنگامِ درشتی هم نبود — چون در افتادی به چَهْ تیزی چه سود

بر درش ماندند ایشان پنج روز — شب به سرما روز خود خورشیدسوز

نی ز غفلت بود ماندن نی خری | بلکه بود از اضطرار و بی‌خری
با لئیمان بسته نیکان ز اضطرار | شیر مرداری خورد از جوعِ زار
او همی‌دیدش همی‌کردش سلام | که فلانم من مرا این است نام
گفت باشد من چه دانم تو کیی | یا پلیدی یا قرینِ پاکیی
گفت این دم با قیامت شد شبیه | تا برادر شد یَفِرُّ مِنْ اَخِیه
شرح می‌کردش که من آنم که تو | لوتها خوردی ز خوانِ من دوتو
آن فلان روزت خریدم آن متاع | کُلُّ سِرٍّ جَاوَزَ الْاِثْنَیْنِ شَاع
سرّ مِهرِ ما شنیدستند خلق | شرم دارد رُو چو نعمت خورد حلق
او همی گفتش چه گویی تُرَّهات | نی ترا دانم نه نامِ تو نه جات

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۰۵-۶۱۷)

Sorup evini buldular, akrabalar gibi köylünün kapısına koştular. Ev halkı kapıyı kapattı yüzlerine. Şehirli, deli gibi oldu. Fakat sertlik zamanı değildi. Kuyuya düşünce öfkenin faydası olmazdı; denize düşenin yılana sarıldığı gibi. Çaresizlikten onun kapısında güneşin sıcağında ve gecenin ayazında beş gün kaldılar. Şehirli, köylüyü gördüğünde ona selâm verip "Ben filân kişiyim, adım da şu." diyordu. Köylü de "Ben senin kim olduğunu nereden bileyim?" diyordu. Şehirli (tâcir) dedi: "Şu an kıyâmete benzedi; kardeş kerdeşinden kaçar oldu." Şehirli, ben senin defalarca sofrasında leziz yemekler yediğin kişiyim, diye anlatıyordu. Köylü, ben seni tanımıyorum, diyordu (Mesnevî-III, b.605-617).

Bu beyitlerle ilgili olarak şunlar söylenebilir: Köylünün gerçek yüzüyle karşılaşan şehirli çok üzülür, ama sertliğin bir faydası yoktur artık. Şehirli, köylüyü her gördüğünde selam verip kendini tanıtsa da köylü onu tanımazlıktan gelir.

"Şehirlilerin, köylünün kapısında böyle beş gün kalmaları, çâre bulmak husûsunaki gafletlerinden olmadığı gibi, bu gibi husûsâta akılları ermeyecek kadar ahmak olmalarından değil idi. Belki bîçâreler ıztırârdan ve çâresizlik ve ne kendilerinin ne de hayvanlarının yiyecekleri kalmamış olmasından orada kalmışlar idi" (Konuk, c. 5, b. 611, s. 174).

"Uluvv-i cenâb sâhibi olan kimseler, çâresiz kaldıkları için, bu âlemde bahîl ve nâkes kimselerin hizmetlerine katlanmışlar ve onlara baş eğmişlerdir. O iyi kimseler arslan tabîatındadırlar. Zîrâ arslanlar pek ziyâde aç kalmadıkça bir hayvan leşini yemeğe tenezzül etmez" (Konuk, c. 5, b. 612, s. 174).

Şehirli, köylünün bu tecâhülünü görünce dedi ki: "Şu an ve dakîka kıyâmete benzedi, çünkü kardeş kardeşten kaçar oldu. Nitekim âyet-i kerîmede, kıyâmet ahvâli hakkında şöyle buyurulur (Abese, 80/34-36): "Kıyâmet bir gündür ki, kişi kardeşinden ve anasından ve babasından ve zevcesinden ve evlâdından kaçar" (Konuk, c. 5, b. 615, s. 175).

"Şehirli, köylüye karşı hukûk-ı sâbıkayı tafsîler beyân için derdi ki: "Yahû! Sen bu tecâhülü kime karşı yapıyorsun? Ben o adamım ki, sen benim soframda tatlı tuzlu türlü türlü ni'metler yedin. Filân gün sana filân metâ'ı ve eşyâyı alıp sana hediye etmiş idim. Vâk'a bu ikrâm muâmelesi ikimizin varasında vâki' oldu. Fakat ikiyi tecâvüz eden sır etrâfa münteşir ve şâyi' olur ve herkes tarafından duyulur. Binânaleyh halk ikimizin arasında gizli olan dostluğumuzu işitmişlerdi. Şimdi bir kimsenin boğazı ni'met yediği vakit, yüzü utanır. Ben benim bu kadar ni'metimi yediğin halde, bugünkü muamelenden yüzün utanmaz mı?" (Konuk, c. 5, b. 618, s. 175-176).

پنجمین شب ابر و بارانی گرفت — کآسمان از بارشش دارد شگفت
چون رسید آن کارد اندر استخوان — حلقه زد خواجه که مهتر را بخوان
چون به صد الحاح آمد سویِ در — گفت آخر چیست ای جانِ پدر
گفت من آن حقّها بگّذاشتم — ترک کردم آنچه می‌پنداشتم
پنج‌ساله رنج دیدم پنج روز — جانِ مسکینم در این گرما و سوز
یک جفا از خویش و از یار و تبار — در گرانی هست چون سیصد هزار
زآنکه دل ننْهاد بر جور و جفاش — جانش خوگر بود با لطف و وفاش
هرچه بر مردم بلا و شدّت است — این یقین دان کز خلافِ عادت است
گفت ای خورشیدِ مِهرت در زوال — گر تو خونم ریختی کردم حلال
امشبِ باران به ما دِه گوشه‌ای — تا بیابی در قیامت توشه‌ای

(مثنوی معنوی، دفتر سوم، ب. ۶۱۸-۶۲۷)

Beşinci gece şiddetli bir yağmur yağdığında artık bıçak kemiğe dayandı. Şehirli kapıyı yumruklamaya başladı, evin büyüğünü çağır, dedi. Köylü binbir naz ve ısrarla ancak kapıya gedi. Şehirli dedi: "Şu beş günde elli yıllık eziyet çektim. Akraba ve dosttan gelen bir cefâ, ağırlıkta üç yüz bin gibidir. Çünkü can, onun güzel davranışına alışkındır. Şehirli dedi: "Ey sevgi güneşi yok olan! Sen kanımı döktüysen de helâl ettim. Bu yağmurlu gecede bize bir köşe ver, kıyamette azık bulasın" (Mesnevî-III, b.618-627).

Köylü şehirlinin birçok ilhâh ve ibrâmı üzerine kapı tarafına gelip: “Ey baba canı, nihâyet ne vardır, ne istiyorsun?” dedi (Konuk, c. 5, b. 622, s.176).

Şehirli, köylüye dedi: “Ey kimse, senin muhabbetinin güneşi şehirde yükselip zevâl mertebesini bulmuş ve burada noksâna meyletmiştir. Eğer sen benim kanımı döktün ve bu eziyetleri bana revâ gördün ise, ben sana hepsini helâl ettim” (Konuk, c. 5, b. 628, s.177).

گفت یک گوشه‌ست آنِ باغبان — هست اینجا گرگ را او پاسبان
در گَفَش تیر و کمان از بهرِ گرگ — تا زند گر آید آن گرگِ سترگ
گر تو آن خدمت کنی جا آنِ تست — ورنه جایِ دیگری فرمای جُست
گفت صد خدمت کنم تو جای دِه — آن کمان و تیر در کفم بنِه
من نخسپم حارسیِ رز کنم — گر بر آرد گرگ سر تیرش زنم
بهرِ حق مگّذارم امشب ای دودل — آبِ باران بر سر و در زیر گِل
گوشه ای خالی شد و او با عیال — رفت آنجا جایِ تنگ و بی‌مجال

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۲۸-۶۳۴)

Köylü: “Baçıvanın bir köşesi var, orada elinde ok ve yayla kurdu gözetler. Sen o hizmeti yaparsan orası senindir, değilse kendine başka bir yer bul.” Şehirli kabul etti. “Oku ve yayı ver, ben uyumam, üzüm bağını beklerim. Eğer kurt başını çıkarırsa hemen vururum, dedi. Ey iki gönüllü, Allah için beni bu gece dışarıda bırakma!” Bir köşe boşaldı, ailesiyle o daracık yere gitti (Mesnevî-III, b.628-634).

Bu beyitler şöyle yorumlanabilir: Şarih bu beyitleri şöyle açıklamıştır: “Şehirli, köylünün müstehziyâne teklîfini ciddî olarak kabûl edip dedi: ”Hay hay, sana birçok hizmetler edeyim. Tek sen, bana bu elîm gecede bir yer ver ve o yayı ve oku dahi elime ver!” (Konuk, c. 5, b. 633, s.178)

“Ey içi başka ve dışı başka olan köylü! Allah rızâsı için bizi bu gece açıkta bırakma; zîrâ üstümüzde yağmur ve altımızda çamur vardır!” (Konuk, c. 5, b. 635, s.178).

چون مَلَخ بر همدگر گشته سوار — از نهیبِ سیل اندر کنجِ غار
شب همه شب جمله گویان ای خدا — این سزایِ ما سزایِ ما سزا
این سزایِ آنکه شد یارِ خسان — یا کسی کرد از برایِ ناکسان
این سزایِ آنکه اندر طَمْعِ خام — ترک گوید خدمتِ خاکِ کرام

خاکِ پاکان لیسی و دیوارشان بهتر از عام و رز و گلزارشان
بندهٔ یک مردِ روشن‌دل شوی بِه که بر فرقِ سرِ شاهان روی
از ملوکِ خاک جز بانگِ دُهُل تو نخواهی یافت ای پیکِ سُبُل
شهریان خود رهزنان نسبت به روح روستایی کیست گیج و بی‌فُتوح
این سزایِ آنکه بی‌تدبیرِ عقل بانگِ غولی آمدش بگُزید نَقل
چون پشیمانی ز دل شد تا شَغاف زآن سپس سودی ندارد اعتراف

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۳۵-۶۴۴)

O daracık yerde, mağara köşesinde birbiri üzerine çıkmış çekirge sürüsü gibiydiler. Bütün bir gece hepsi şöyle diyordu: "Ey Allahım bize bu lâyık. Bu alçaklarla dost olana, adam olmayana adamlık edene lâyıktır." Temiz kişilerin toprağını yalamak, avamdan, onun bağ ve bahçelerinden daha iyidir. Bir aydın kişinin kulu, kölesi olmak padişâhların tepesinde olmaktan iyidir. Şehirliler bizzat rûha yönelik yol kesicidir; köylü ise aptal ve nasipsiz. Bu, aklıyla tedbir almadan şeytana uyana lâyıktır. Binpişmansın; ama artık itiraf etmenin yararı yok (Mesnevî-III, b.635-644).

Her şeyi anlarlar, ama iş işten geçmiştir. Hayıflanmaya başlarlar ve kendi kendilerine kızarlar; biz bunu hak ettik, diye. Alçaklarla dost olmamak gerektiğini anlarlar. Temiz kişilerin, yani mürşid-i kâmillerin değerini anlarlar.

Konuk, bu beyitleri şöyle şerh etmiştir: "Bu uğradığımız belâ, alçak tabîatlı ve kötü ahlâklı kimseleri dostluğa kabûl edenlerin ve nâ-ehil kimselere karşı mürüvvet eden kimselerin layığıdır" (Konuk, c. 5, b. 639, s.179).

"Âriflerin huzûrunda zillet ve tevâzu' ile hizmet etmek ve zahmet çekmek, ma'rifet-i Hâk'tan câhil olan avâmın indinde refah ve saâdetle yaşamaktan daha iyidir (Konuk, c. 5, b. 641, s.180). "Yani "Hak'tan gafil olan sûrî hükümdarlarının makbulü olup onların başları üzerinde yerin olmaktan ise, nûr-i kalb sâhibi bir ârif-i billâhın kemâl-i zilletle bendeliğini kabûl etmek iyidir" (Konuk, c. 5, b.642, s.180).

"Mülûk-i hâk"tan murad, hâkim ve mâlik-i arâzi olan sûrî pâdişâhlardır. "Davul sesi"nden murad, onların sıyt ve şöhret-i saltanatları. "Sübül" sebîlin cem'i olup "yollar" demektir. Yani: "Ey müteferrik yolların tâbi' ve sâliki, bu arâziye mâlik olan sûrî pâdişâhların sıyt ve şöhretleri davul sesine benzer. Davulların sesi bir müddet çalındıktan sonra nasıl münkatı' olursa, onların da nevbet-i saltanatları bittiği vakit, sadâ-yı şöhretleri kesilir. Binâenaleyh, sen onlara olan hizmetlerinden ancak davul sesini bulabilirsin. Gayr-i münkatı' olan sadâ-yı manevî onlarda yoktur. Bu sadâ-yı ma'nevî ancak âriflerde

bulunur.” Nitekim Cenâb-ı pîr-i destgîr 672 târihinde âylem-i sûriyye vedâ’ buyurdukları halde, sadâ-yı manevîleri olan bu Mesnevî-i Şerîf elân ellerde dolaşıyor ve İngiltere’de Almanya’da nüshaları tab’ olunup tedris olunuyor (Konuk, c. 5, b. 643, s.180).

“Şehirliler”den murad, ulûm-i zâhiriyyede akıl ve zekâlarıyla temeyyüz eden kimselerdir. “Köylü”den murad, akıl ve zekâsı terbiye görmemiş olan gürûh-i cühelâdır. Yani “Ulûm-i zâhiriyyede akıl ve zekâlarıyla temeyyüz eden kimseler rûhâniyet âleminden bîhaber oldukları için, tarîk-i Hakk’a sülûk edenlerin yollarını vururlar ve onları yollarından alıkoymak için kendi evhâm ve hayâlleri dâiaresinde birtakım parlak sözler söylerler. Şimdi bunlar tarîk-i Hakk’ın ve rûh yolunun rehzenleri olursa, akıl ve zekâdan ve ilim ve irfândan bîbehre olan avâmın hâli nasıl olur? Şüphe yok ki, onlar bu husûsta ahmaktır ve fütûhsuzdur.” (Konuk, c. 5, b. 644, s.180-181).

Ankaravî, şehirli ve köylüyü şöyle şerh ediyor:

“Şehirlilerden murad; akıl ve itaat sahibi olan ve zahir ilimle şöhret bulan ve bazı sanat ve hünerde mâhir olan kimselerdir. Şehirliler; yani akıllı ve bilgili olanlar, akıllılık ve zekilikte şöhret bulanlar salikin ruhuna nisbetle yol kesicidirler. Köylüden murad; akılsız ve itaatsiz olan ve ilimsiz ve bilgisiz kalan ahmaklar cihanıdır. Köylü kimdir? Yani dünyanın ahmakları ve hevâ ve heves köyünün cahilleri (olan) kimselerdir. Salikin ruhuna nisbetle onlar yol kesici ve alçaktır, bunlar ehrimendir” (Ankaravî, 1289 H., c.3, s.114).

Şarihlere göre; şehirli, zahir ilimlerde bilgili olan, ama sâlikin ruhuna nispetle yolkesici olan kimselerdir. Köylü ise, akıl ve zekâsı terbiye görmemiş, ilimsiz ve bilgisiz olan cahil kimselerdir. Köylü bu dünya hevesinde olan kimsedir.

“Bu yollarda perîşân olmak o kimsenin lâyıkı olur ki, o kimse aklın tedbîrinden gâfil olduğu halde, ona sahrâlarda yolucuların yollarını şaşırtan bir gulyabâninin sadâsı geldi ve o muhâkemât-ı akliyesini ta’tîl edip yolun başka tarafa naklini ihtiyâr etti.” “Gûl” den murad, şeyh-i mukallid ve onun tevâbu’idir. “Bazı kimseler, bir ârif-i billâhın sohbetini ve hizmetini ihtiyâr etmiş ve Hak yolunda doğruca gitmekte bulunmuş iken, bir şeyh-i mukallidin veyâ onun tevâb’inden birinin iğvâsıyle o kâmilin hizmetini terk edip, şeyh-i mukallidin hizmetini ihtiyâr eder. Ve tarîk-i Hak’ta (başına) sûrî ve ma’nevî türlü türlü belâlar gelir. Bu gibi ahvâlin sâlikler arasında vukû’u pek çoktur” (Konuk, c. 5, b. 645, s.181).

آن کمان و تیر اندر دستِ او گرگ را جویان همه شب سو به سو
گرگ بر وی خود مسلّط چون شَرَر گرگ جویان و ز گرگ او بی‌خبر
هر پشه هر کیک چون گرگی شده اندر آن ویرانه‌شان زخمی زده
فرصتِ آن پشّه راندن هم نبود از نهیبِ حملهٔ گرگِ عَنود
تا نباید گرگ آسیبی زند روستایی ریشِ خواجه بر کَنَد
این چنین دندان‌کَنان تا نیمشب جانشان از ناف می‌آمد به لب
ناگهان تمثالِ گرگِ هِشته‌ای سر بر آورد از فرازِ پُشته‌ای
تیر را بگُشاد آن خواجه ز شست زد بر آن حیوان که تا افتاد پست

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۴۵-۶۵۲)

Şehirli, elinde ok ve yay olduğu halde her tarafta kurt arıyordu. Kurt bizzat kıvılcım gibi üzerine musallat olmuştu. Kurttan habersiz bir şekilde kurdu arıyordu. Öyle ki o virânede her sivrisinek ve pire, bir kurt olmuş onları ısırmıştı. Kurdun saldırması korkusuyla sivrisinekleri bile kovamıyorlardı. Kurt bir zarar verirse köylü onları perişan ederdi. Geceyarısına kadar canları ağızlarında, dişlerini sıktılar. Ansızın tepede bir kurt sûreti gördüler. Şehirli hemen oku attı, kurdu vurdu, hayvan aşağıya düştü. (Mesnevî-III, b.645-652)

Bu beyitlerle ilgili şunlar söylenebilir: Şehirli, aslında köylünün bir kurt olduğunu fark edemez.

Kurt mesâbesinde olan köylü ise şehirlinin üzerine çakmak taşında muhtefî olan kıvılcım gibi zâhir olup musallat olmuş idi. Bizim şehirli ise, o kendisine musallat olan köylü kurdundan bîhaber olduğu hâlde, elindeki ok ve yay ile kurdu gözetleyici oldu (Konuk, c. 5, b. 647. s.182).

اندر افتادن ز حیوان باد جَست روستایی های کرد و کوفت دست
ناجوامردا که خرکرّهٔ من است گفت نی این گرگِ چون آهرمن است
اندر او اَشکالِ گرگی ظاهر است شکلِ او از گرگیِ او مُخبِر است
گفت نی بادی که جَست از فَرجِ وی می‌شناسم همچنانکه آبی ز مَی
کُشته‌ای خرکرّه‌ام را در ریاض که مبادت بسط هرگز ز انقباض
گفت نیکوتر تفحّص کن شب است شخصها در شب ز ناظر مُحجَب است

شب غلط بنُماید و مُبدَل بسی | دیدِ صایب شب ندارد هر کسی
هم شب و هم ابر و هم بارانِ ژرف | این سه تاریکی غلط آرد شگرف
گفت آن بر من چو روزِ روشن است | می‌شناسم بادِ خرکرّهٔ من است
در میانِ بیست باد آن باد را | می‌شناسم چون مسافر زاد را
خواجه بر جَست و بیامد ناشکفت | روستایی را گریبانش گرفت
کابْلَهِ طرّار شَیْد آورده‌ای | بنگ و افیون هر دو با هم خورده‌ای
در سه تاریکی شناسی بادِ خر | چون ندانی مر مرا ای خیره‌سر
آنکه داند نیمشب گوساله را | چون نداند همرهِ ده‌ساله را

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۵۳-۶۶۶)

Düşerken hayvan yel çıkardı. Köylü bağırıp ellerini dizine vuruyordu: “ Ey adam olmayan! Bu, benim eşeğimin sıpasıdır. Şehirli: “Hayır, bu dev gibi bir kurttur, onda kurt şekilleri görünmektedir.” Köylü: “Ben eşeğimin sıpasını yelinden tanırım, onu öldürdün. Günyüzü görmeyesin.” diye beddua etti. Şehirli: “Gece, yanlış ve değişik gösterir. Gece, bulut ve ağır yağmur, bu üç karanlık insana yanlış yaptırır.” Köylü: “O benim eşeğimin sıpasının yelidir, yirmi yelin arasında o yeli misafirin yemeğini tanıdığım gibi tanırım.” deyince şehirli fırladı ve onun yakaşına yapıştı: “Ey yankesici aptal! Esrar ve afyonu birlikte içip hile yaptın. Yani, öyle sarhoşsun ki ne dediğini bilmiyorsun, ağzından çıkanı kulağın duymuyor. Üç karanlıkta eşeğin yelini tanırsın da beni -on yıllık arkadaşını- nasıl tanımazsın? (Mesnevî-III, b.653-666)

Bu beyitler şöyle yorumlanabilir: Gece, “tabiat karanlığı”nı; bulut, “nefsî kuvvetler”i; yağmur da “kalbe gelen kötü (nefsanî) düşünceler”i simgeler.

Şarih, bu beyitleri şöyle şerh etmiştir: “Hayvan oku yedikten sonra tepeden aşağıya yuvarlanırken yellendi. Köylü bu hâli görünce “Hay ne yaptın!” diye bağırarak elini birbirine Veyahut dizi üzerine vurdu” (Konuk, c. 5, b. 655, s.183).

“Köylü, şehirlinin sözüne cevâben dedi ki: “Hayır, o kurt değildir, benim eşeğimin yavrusudur. Ben eşeğimin yavrusunun altından yani mak’adından çıkan bir yeli sesinden tanırım. Onun yellenmesinin sesini, bir suyu içkiden fark edip nasıl tanır isem öylece tanırım!” (Konuk, c. 5, b. 658, s.184) “Ey şehirli, kurt zannıyle benim eşeğimin yavrusunu öldürdüğün için, aslâ kalbin sıkıntıdan kurtulup ferahlık bulmasın!” (Konuk, c. 5, b. 659, s.184)

“Gece karanlığı, cemâdı nebât ve nebâtı hayvan ve hayvanı insan olarak yanlış ve mübdel gösterir. O karanlık içinde doğru görüş her bir kimsenin kârı değildir.” Beyt-i

şerîfin mana-yı işârîsi budur ki: Bu âlem-i kesâfet ve zulmet-i tabîat, havas-ı hamsemize birçok şeyleri yanlış ve değişik bir hâlde gösterir. Meselâ, güneş dünyâdan pek büyük bir hacimde iken, gözümüz onu bir kalkan cesâmetinde görür. Kulağımız pek tiz ve keskin sadâyı işitemez. Binâenaleyh, bu zulmet-i tabiât içinde doğru görüş her bir kimsenin işi değildir. Onun için Risâletpenâh (s.a.v) Efendimiz "Ey benim Allah'ım, eşyâyı bizlere olduğu gibi ve hakîkâti üzere göster!" buyurdular (Konuk, c. 5, b. 661, s.184-185).

"Mana-yı işârîsi itibâriyle "gece"den murad, zulmet-i tabîiyye, "bulut"tan murad sıfât-ı nefsâniyye ve "yağmur"dan murad, nefsâni havâtırdır. Yani, "zulmet-i tabîiyye ve sıfât-ı nefsâniyye bulutları ve havâtır yağmurları munzam olursa ve (Nûr, 24/40) âyet-i kerimesinde işâret buyurulan ve bazısı bazısının fevkinde bulunan bu üç karanlık içinde, idrâk-ı hakîkat husûsunda çok derin yanlışlıklar vâki olur" (Konuk, c. 5 b, 662, s.185).

Gölpınarlı bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Mevlâna, üç karanlıkla Kur'ân-ı Kerîm'in Zümer sûresinin 6. âyet-i kerîmesine işaret eder. "Sizi bir tek kişiden yarattı, sonra ondan da eşini halketti ve sizin için davarlardan erkekli dişili sekiz çift mahlûk meydana getirdi. Sizi ananızın karanlıklarında ve üç karanlık içinde yaratıştan yaratışa düşürür; işte budur. Rabbiniz ki saltanat ve tedbir onundur; yoktur ondan başka tapacak, ondan nereye dönersiniz?" buyurulmaktadır. Üç karanlıktan maksat, ana karnının, rahmin ve meşimenin karanlığıdır. Gecenin yahut baba belinin, ana rahminin ve ana karnının karanlığıdır, da denmiştir. Yaratıştan yaratışa düşürmek de, meni hâlinden kan pıhtısı hâline, o hâlden de et hâline getirmek, ette kemikler, ilikler, sinirler v.s. yaratıp deriye bürümek, sonunda da canlandırıp dünyaya getirmektir" (Gölpınarlı, 1978, 3.cilt, s.124-125).

"Ey dolandırıcının ahmağı, aptalca bir hîle îcâd ettin, esrâr ve afyonun her ikisini de berâberce yediğin için aklın kâmilen gitti ve yaptığını bilmeyecek derecede sarhoş oldun" (Konuk, c. 5 b, 666, s.186).

"Maksad, gece karanlığında kendisine mensûb olan hayvanı tanımaktır ve "köylü"den murad, şeyh-i mukalliddir. Binânaleyh Cenâb-ı Pîr buradan itibaren, kemâl-i noksân ile berâber dava-yı kemâl eden ve hakîkaten bîhaber bulunan müddeîlerin ta'nına intikâl buyururlar:" (Konuk, c. 5,b. 668, s.186).

خویشتن را عارف و والِه کنی　　خاک در چشمِ مروّت می‌زنی

که مرا از خویش هم آگاه نیست　　در دلم گنجایِ جز الله نیست

آنچه دی خوردم از آنم یاد نیست　　این دل از غیرِ تحیّر شاد نیست

عاقل و مجنونِ حقّم یاد آر　　در چنین بی‌خویشیم معذور دار
آنکه مرداری خورَد یعنی نَبید　　شرع او را سویِ معذوران کشید
مست و بنگی را طلاق و بیع نیست　　همچو طفل است او معاف و مُعتَقی است
مستیی کآید ز بویِ شاهِ فرد　　صد خُمِ مَی در سر و مغز آن نکرد
پس بر او تکلیف چون باشد روا　　اسب ساقط گشت و شد بی‌دست و پا
بار که نْهد در جهان خرکرّه را　　درس که دْهد پارسی بُومُرّه را
بار بر گیرند چون آمد عَرَج　　گفت حق لَیْسَ عَلَی الْأَعْمیٰ حَرَج
سویِ خود اعمیٰ شدم از حق بصیر　　پس معافم از قلیل و از کثیر
لافِ درویشی زنی و بی‌خودی　　هایِ هویِ مستیانِ ایزدی
که زمین را من ندانم ز آسمان　　امتحانت کرد غیرت امتحان
بادِ خرکرّه چنین رسوات کرد　　هستیِ نفیِ ترا اثبات کرد
این چنین رسوا کند حق شَیْد را　　این چنین گیرد رمیده‌صید را

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۶۷-۶۸۱)

Kendini ârif ve âşık gösteriyor, insanlığın gözüne toprak saçıyorsun. “Benim kendimden bile haberim yok, gönlümde Allah’tan başkasına yer yok. Dün ne yediğimi bile hatırlamıyorum. Hakk’ın akıllısı ve delisiyim; bu yüzden kendimde değilim. Ben her şeyi gören Hak sayesinde kendimi görmez oldum, o halde azdan ve çoktan muafım. Öyle Hak sarhoşuyum ki, ben yeri gökten ayıramıyorum.” diyorsun, ama ilâhi gayret seni öyle bir imtihan etti ki, sıpanın yeli seni böyle rüsva etti. Hak, hileyi böyle rüsva eder, kaçan avı böyle yakalar (Mesnevî-III, b.667-681).

Bu beyitleri şöyle yorumlamak mümkündür: Köylünün tüm foyası ortaya çıkar. Şehirli, gerçeği onun yüzüne vurur, her şeyi anladığını söyler. Bu beyitlerde, sıpa “nefs”i; sıpanın yeli ise “nefsin insana yaptırdığı kötü davranış”ı simgeler.

Şarih, beyitleri şöyle açıklar: “Ey şeyh-i mukallid, kendini muhakkiklere benzetip ârif ve tecellî-i Hakk’ın hayrânı addedersin ve sadâkatten ibâret olan insanlığın gözüne toprak saçıp kör edersin de dersin ki: “Ben o derece Hak’ta müstağrakım ki, kendimin kendiliğinden âgah değilim, gönlüme Hak’tan gayri hiçbir şeye yer yoktur” (Konuk, c. 5, b. 670, s.186)

“Ben o kadar Hak’ta müstağrikim ki, nefsinden gâfilim ve dün yediğim şeyden haberim yoktur. Benim bu gönlüm “Yâ Rab senin hakkındaki tahayyürümü ziyâdeleştir!”

hadîs-i şerîfinde işâret buyrulan hayret-i mahmûdenin gayrından şâd ve mesrûr değildir" (Konuk, c. 5, b. 671, s.187)

"Bir kimse şer'ân murdar olan şarâbı içip sarhoş olsa ve ondan şer'a muhâlif akvâl ve ef'âl vâki' olsa, şerîat o sarhoşu mazûrlar tarafına ilhâk eder." Bu zikrolunan kıyâs "Bizim bâtınımız Hak'ta müstağraktır ve biz Hakk'ın delisi ve sarhoşuyuz" deyip ahkâm-ı şer'iyyeyi ihmâl ve menhiyyâtı icrâ eden tâifenin, kendilerince yaptıkları bir kıyastır ve bu zümrenin hevesât-ı nefsâniyyelerine tebaiyetlerini mazûr göstermek için yaptıkları kıyâsatın envâ'ı pek çoktur (Konuk, c. 5, b. 673, s.187).

"Ferdâniyet ile muttasıf bir şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın kokusundan hâsıl olan bin sarhoşluğu, başta ve beyinde yüz küp şarap yapamaz." Yani Hakk'ın tecellî-i zâtîsinden hâsıl olan sarhoşluk öyle bir sarhoşluktur ki, aslâ şarabdan ve esrardan hâsıl olan sarhoşluklara benzemez" (Konuk, c. 5, b. 674, s.188)

"Nefsimin tarafına körüm ve Hakk'ın taarrüfü ile basîrim ve görücüyüm. Binâenaleyh âlem-i keserattan muâf oldum ve deryâ-yı vahdete daldım" (Konuk, c. 5 b, 679, s.189)

"Ey yalancı müddeî, hakîkî dervişlerin iktizâ-yı halleri olarak söyledikleri sözleri çalıp söyler ve öğünürsün ve bîhodluktan dem vurursun. Şarâb-ı aşk-ı ilâhîden sarhoş olan kâmillerin raks ve semâ'larını ve hay u hûylarını taklîd edersin" (Konuk, c. 5, b. 680, s.190).

"O hây u huylar arasında sarhoşluk vasfı gösterip dersin ki: "Ben yerde miyim, gökte miyim, fark edemem!" ey müddeî gayret-i Hak seni imtihân etti imtihân! Haberin yok mu? Bu hâlin ile imtihân içinde olduğunun farkında değilsin" (Konuk, c. 5 b, 681, s.190).

"Burada "sıpa"dan murad, nefs ve "onun yelinden" murad o nefsin sıfât-ı rezîlesinden herhangi birinin zuhûrudur. Yani, "Ey şeyh-i mukallid, sen devrvişlerin lâfından ve şathiyyâtından dem vurdun ve bîhodluktan bahsettin ve Hak sarhoşlarının hay u huyunu icrâ ettin. Bu sözlerin ve hâlinin sıdk ve kizbe ihtimâli var idi. Vaktâki eşek sıpası gibi olan nefsinin mesâbesinde bulunan sıfât-ı rezîleden birisi senden aksırık gibi tabiî olarak zuhûr etti, o senin nefyettiğin nefsine bir varlık isbât ve bîhodluk davasını tekzîb ve seni rezîl ve rüsvây etti" (Konuk, c. 5, b. 682, s.190).

"Hak Teâlâ hazretleri mekr ve hîleyi böylece meydana çıkarıp sâhibini halk nazarında rezil ve rüsvây eder. Sırât-ı müstakîmden ürküp kaçan avı da böyle imtihanla ile yakalar" (Konuk, c. 5, b. 683, s.190).

صد هزاران امتحان است ای پسر — هر که گوید من شدم سرهنگِ در
گر نداند عامه او را ز امتحان — پختگانِ راه جویندش نشان
چون کند دعویِ خیّاطی خسی — افکنَد در پیشِ او شه اطلسی
که ببُر این را بَغَلّطاقِ فراخ — ز امتحان پیدا شود او را دو شاخ
گر نبودی امتحانِ هر بَدی — هر مخنّث در وغا رُستم بُدی
خود مخنّث را زِره پوشیده گیر — چون ببیند زخم گردد چون اسیر
مستِ حق هشیار چون شد از دُبور — مستِ حق ناید به خود تا نفخِ صُور
بادهٔ حق راست باشد بی‌دروغ — دوغ خوردی دوغ خوردی دوغ دوغ

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۸۲-۶۸۹)

Ey oğul! Yüz binlerce imtihan vardır. “Ben saray subayı oldum.” diyeni halk imtihan edemese de bu yolun olgun kişileri anlar. Öyle ki, bir alçak terzilik iddia etse padişâh, onun önüne atlas bir kumaş atar. Bundan “Geniş bir kaftan biç!” diye onun boynuzlarını açığa çıkarır. Kötülerin imtihanı olmasaydı her namert savaşta Rüstem kesilirdi. Hak sarhoşu rüzgârla ayılmaz. O, Sûr’un üflenmesiyle kendine gelmez. Hak bâdesi yalansız doğrudur. Sen ise ayran içtin (Mesnevî-III, b.682-689).

Şehirli, köylüye saymaya devam eder. Gerçek Hak dostunun Allah’tan ayrılmayacağını, nefsine yenik düşmeyeceğini söyler. Köylünün ise yalancı olduğunu, Hak sarhoşu taklidi yaptığını onun yüzüne vurur.

Şarih, bu beyitleri şöyle açıklamıştır: “Ey, babalık ve kemâl davasında bulunan kimse! Her kim tarîk-i Hak kapısının çavuşu ve rehberi olduğunu iddâ ederse Hak Teâlâ hazretlerinin pek çok imtihanları vardır. Bu imtihanlar netîcesinde davalarının yalan olduğu meydana çıkar ve rüsvây olurlar” (Konuk, c. 5, b. 684, s.190-191).

“Eğer imtihân-ı ilâhî netîcesinde, o şeyh-i mukallidin meydâna çıkan hîlesini avâm-ı idrâk edemeseler ve yalancı şeyh o hîlesini, birtakım mugêlatât ile avâmın idrâkinden setr etse bile, Hak yolunun inceliğine vâkıf olan ârifler, onun sözlerine halî ve fiilî nişân ve alâmet isterler” (Konuk, c. 5, b. 685, s. 191).

“Eğer her bâtını bozuk ve hîlekâr olanın imtihânı olmasa idi, her kadın tabîatlı ve arzû-yı nefsânisine meclûb olan kimse, cihâd-ı ekber olan mücâhede-i nefs husûsunda Rüstem gibi bir pehlivan olurdu” (Konuk, c. 5, b. 688, s. 191).

“Hak sarhoşu hevâ-yı nefsânî ve evâk- cismânîden ayık ve haberdâr değildir. Zîrâ o Hakk’ın sarhoşu “ Ölmeden evvel ölünüz!” sırrına mazhar olduğundan kıyâmete kadar ayılmaz. Binâenaleyh nefis ve cismâüniyetle ne alâkası olur?” (Konuk, c. 5, b. 690, s. 192)

“Ey müddeî-i kâzib (İnsan, 76/21) “Rableri onlara şârab-ı tahûr içirdi” âyet-i kerîmesinin sırrına mâsadak olup o şârab-ı tahûru içenlerin sarhoşluğu yalan ve ca’lî olmaz, ciddî ve sahîh olur. Sen ise ayran içip sarhoş olduğunu iddiâ ediyorsun, ey yalancı efendi! Ayran mesâbesinde olan nefsinin hîlelerini içtin, ayran içtin, ayran, ayran!” (Konuk, c. 5, b. 691, s. 192).

ساختی خود را جُنَیْد و بایزید — رَو که نشْناسم تَبَر را از کلید
بدرگی و مَنْبَلی و حرص و آز — چون کنی پنهان به شَیْد ای مکرساز
خویش را منصورِ حلاّجی کنی — آتشی در پنبهٔ یاران زنی
که بنشْناسم عُمَر از بولهب — بادِ کرّهٔ خود شناسم نیمشب
ای خری کین از تو خر باور کند — خویش را بهرِ تو کور و کر کند
خویش را از رهروان کمتر شمر — تو حریفِ رهزِیانی گُه مخور
باز پرّ از شَیْد سویِ عقل تاز — کی پرد بر آسمان پرِّ مجاز
خویشتن را عاشقِ حق ساختی — عشق با دیوِ سیاهی باختی
عاشق و معشوق را در رستخیز — دو به دو بندند و پیش آرند تیز
تو چه خود را گیج و بی‌خود کرده‌ای — خونِ رز کو خونِ ما را خورده‌ای

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۶۹۰-۶۹۹)

Sen kendini Cüneyd ve Bayezid olarak gösterdin; fakat baltayı kilitten ayıramadığını söylüyorsun. Ey düzenbaz! Soysuzluk, tembellik, hırs ve tamahını hileyle nasıl gizleyebilirsin ki? Kendini Hallac-ı Mansur yapıyor; ama dostların pamuğunu yakıyorsun. “Ömer’i Ebû Leheb’den ayırırım.” diyorsun; tıpkı gece yarısı sıpamın yelini tanıdığım gibi. Ey eşeklik! Kendini erenlerden sayma. Sen yolu kirletenlerdensin. Hileyi bırak, akla koş. Gerçek olmayan kanat, gökyüzünde nasıl uçabilir? Kendini Hak aşığı yaptın; ama kara iblisle âşıklık ediyorsun. Sen, kendini baygın ve kendinden geçmiş olarak gösterdin, bizim kanımızı içtin (Mesnevî-III, b.690-699).

Şarih, bu beyitleri şöyle şerh etmiştir: “Ey yalancı mürşid, kendini Cüneyd-i Bağdâdî ve Bayezid-i Bistamî hazretleriyle hempâye addedip dedin ki: “Ben o kadar müstağrak-ı vahdetim ki, eşyâ arasındaki temâyüzün farkında değilim. Binâenaleyh, balta ile anahtarı yekdîğerinden fark edip tanıyamam” (Konuk, c. 5, b. 692, s. 192).

"Nefsin fenâ olan sıfatlarını, hîle ile ehl-i irfân nazarında nasıl saklayabilirsin? Bu sıfatlar çuval içindeki mızraklara benzer. Ne kadar saklamaya gayret etsen deler çıkar" (Konuk, c. 5, b. 693, s. 192-193).

"Kendini Hallac-ı Mansûr hazretleriye hem-meşreb addedip "Ene'l-Hak" davasına kıyâm edersin. Dostlarını pamuk gibi yumuşak ve zayıf olan îmanları üzerine bu yalan ateşini dökersin ve onların i'tikadlarını ifsâd edersin" (Konuk, c. 5, b. 694, s. 193).

"Senin bu yekdîğerine zıdd olan sözüne i'timâd eden bir ahmaktır. Senin hatrın için kendini kör eder, hakîkat-i hâli görmez ve sağır eder. Senin bu mütenâkız sözlerini işitmez." "Ey eşek mesâbesindeki nefsine mensûb olan müddeî-i kâzib, senden sudûr eden bu söze eşek olan kimse inanır. Zîrâ o kimse senin hatrın ve hürmetin için kendini kör ve sağır edip hakîkati görmez ve işitmez" (Konuk, c. 5, b. 696, s. 193).

"Ey şeyh-i mukallid, gayr-i ma'kûl olan hîleden vazgeç ve ma'kûl olan sıdk ve safvet tarafına koş! Senin eflâz ve ibârât-ı sûriyye ve mecâziyyeden öğrendiğin ve manalarını hakîkat göğü üzerine uçması mümkün değildir. Nitekim elfâz ve ibârât ile balı tarif etmek kâfî değildir. Onun zevk-ihakikisine vâsıl olmak için yemek lâzımdır. Bilmek başka, olmak başkadır. Binâenaleyh hâl tahsîli lâzımdır" (Konuk, c. 5, b. 698, s.194).

"Ankaravî hazretleri "kara şeytan" ta'bîrine güzel bir vecih beyân buyurmuşlardır: "Küfür ve ma'sıyet tarafına da'vet eden kara şeytandır; ve tâat ve ibâdâta da'vet edip mağrûr eden şeytan beyaz şeytandır." Fakat bahis, şeyh-i mukallid bahsi olup onu tarîk-i Hak'ta ucüb ve gurûra sevk eden beyaz şeytan olmak icâb eder. Fakîre lâyih olan budur ki, buradaki "kara şeytan" ta'bîri, "zulmânî olan şeytan" manasında isti'mâl buyurulmuştur" (Konuk, c. 5 b, 699 s.194).

"Kişi sevdiği ile beraberdir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Yani "Mademki senin aşkın, o kara ve zulmanî olan şeytana mahsûstur ve senin ma'şûkun ve muhibbin odur; kıyâmete âşık ile ma'şûkları ikişer ikişer bağladıkları vakit, seni de ma'şûkun olan o şeytanla bağlarlar" (Konuk, c. 5, b. 700, s.194). Yani, "Ey yalancı şeyh efendi, sen ayran içtiğin hâlde, niçin kendini böyle şarâb-ı aşk-ı ilâhîyi içmiş gibi hayrân ve şarhoş yapmışsın? Keşke şarâbdan sarhoş olaydın, hiç olmazsa gösterdiğin evzâ'-ı mestânenin bir sebebi olurdu. Fakat bunu yapmadın. Hilen sebebiyle biz Müslümanların kanını içtin ve sarhoşluğunun sebebi bu oldu" (Konuk, c. 5, b. 701, s.194-195).

رَو که نشْناسم ترا از من بجِه عارفِ بی‌خویشم و بهلولِ دِه

تو توهّم می‌کنی از قربِ حق که طبق‌گر دُور نبْود از طبق

این نمی‌بینی که قربِ اولیا صد کرامت دارد و کار و کیا

آهن از داوود مومی می‌شود موم در دستت چو آهن می‌بوَد

قربِ خلق و رزق بر جمله‌ست عام قربِ وحیِ عشق دارند این کرام

قرب بر انواع باشد ای پدر می‌زند خورشید بر کُهسار و زر

لیک قربی هست با زر شِید را که از آن آگه نباشد بید را

شاخِ خشک و تر قریبِ آفتاب آفتاب از هر دو کی دارد حجاب

لیک کو آن قربتِ شاخِ طری که ثِمارِ پخته از وی می‌خوری

شاخِ خشک از قربتِ آن آفتاب غیرِ زوتر خشک گشتن گو بیاب

(مثنوی معنوی, دفتر سوم، ب. ۷۰۰-۷۰۹)

"Git! Seni tanımıyorum; çünkü ben kendinde olmayan ârifim, köyün Behlül'üyüm." dedin. Sen Hakk'a yakın olduğunu sanıyorsun; ama evliyanın yakın oluşunda yüzlerce kerâmet ve haşmet bulunduğunu görmüyorsun. Demir, Davud'un elinde mum olur; senin elindeyse mum, demir oluyor. Aşka yakınlığa bu büyükler sahiptir. Güneş dağa da altına da vurur. Kuru ve yaş dal, ikisi de güneşe yakındır. Kendisinden güzel meyveler yediğin yaş dalın yakınlığı nerede? Kuru dal, güneşin yakınlığından daha çabuk kurur (Mesnevî-III, b.700-709).

Konuk, bu beyitleri şöyle açıklamıştır: "Behlül" Hârûn er-Reşîd zamanında Bağdat'da bulunan ehl-i fenâdan ârifin ism-i şerîfîdir. Yani, "Ey müddeî-i kâzib, sana nasihât eden kâmile dersin ki: "Git, ben hâl-i fenâdayım, senin senliğini tanıyamam, benden el çek! Ben kendinden geçmiş bir ârif-i Hakk'ım ve muhîtimin Behlül'üyüm" (Konuk, c. 5, b. 702, s.195).

"Ey mütevehhim efendi, senin iddiâ ettiğin bu yakınlık kendi vehmindir. Zîrâ yakınlıkların envâ'ı vardır. Evliyânın yakınlığı başka yakınlıktır. Zîrâ görmez misin ki, evliyânın yakınlığı netîcesinde birçok kerâmetler ve işler güçler vardır. Eğer sende bu nevi' yakınlık var ise, eseri nerede?" (Konuk, c. 5, b. 704, s.195)

"Ezcümle Hakk'a yakınlık alâmetlernden olmak üzere Davud (a.s.)'ın yed-i şerîfînde (Sebâ, 34/10) "Biz Davud için demiri yumuşattık." âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu vech ile demir gibi yumuşak olur. Senin Hak'tan uzaklığına işâret olmak üzere, yumuşak mevâdd elinde kaskatı olur. Yani sende bu gibi havârık zuhûra gelmez" (Konuk, c. 5, b. 705, s. 195-19).

"Sâniiyyet ve masnûiyyet ve rezzâkıyyet ve merzûkıyyet cihetinden halkın Hakk'a olan yakınlığı umûmîdir; ey şeyh-i müzevir, yalnız sana mahsûs değildir. Ancak

bu kerîm olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyânın Hakk'a olan yakınlıkları vahy-i aşk iledir. Yani bu zevât-ı kirâmın kulûb-i şerîfesine Hakk'ın aşkı vahyolunmuştur. Ve onlar bu aşk ile yanıp tutuşurlar. Ve kurb-i hakîkî ancak bu aşk ile hâsıl olur. Yoksa (Hadîd, 57/4) "Nerede olursanız Hak sizinle beraberdir." ve (Kâf, 50/16) "Biz ona şah damarından daha yakınız." âyet-i kerîmelerinde beyan buyurulduğu üzere, Hakk'ın her bir mahlûku ile bir kurb ve maiyeti vardır. Fakat bu kurb "Kurb-i âmm"dır, "kurb-i hâs" değildir" (Konuk, c. 5, b. 706, s.196). "Hakk'ın kurbü umûmî olmakla berâber, husûsiyeti cihetinden envâ'ı pek çoktur. Mesela güneş sûret-i umûmiyyede bilcümle eşyâ üzerine ziyâsını neşreder. Ve taş ve topraktan ibâret olan dağlıklara düşer ve kezâ altın üzerine akseder." Velâkin her birine yaptığı muâmele başkadır. Taşa başka türlü ve altın cevherine başka türlü te'siri vardır" (Konuk, c. 5 b, 707 s.196).

"Fakat, kuru dala o güneşin ziyâ ve harâretinin yakınlığından, pek çabuk kurumasından başka bir tesir var ise, hani göster bakalım! O tesirden başka aslâ bir tesir yoktur. O kuru dalın kat kat kuruyup tam takır olmasından başka bir tesirini bulamazsın" (Konuk, c. 5, b. 710, s.197). "Fakat güneşin ziyâ ve harâretinin o taze ağaç dalına yakınlığı, yemişli ağaçlarda yemiş zuhûruna sebeb olup ondan yemiş yersin ve yemişli olmayan ağaçlarda dahi, hiç olmazsa latîf yeşillikler zuhûra getirip sâyesinde müsterîh olursun. Velhâsıl güneşin tesiri yaş dala başka ve kuru dala daha başka olur" (Konuk, c. 5, b. 711, s.197).

آنچنان مستی مباش ای بی‌خرد — که به عقل آید پشیمانی خورد
بلکه از آن مستان که چون مَی می‌خورند — عقلهایِ پخته حسرت می‌بَرَند
ای گرفته همچو گربه موشِ پیر — گر از آن مَی شیرگیری شیر گیر
ای بخورده از خیالی جامِ هیچ — همچو مستانِ حقایق بر مپیچ
می‌فُتی این سو و آن سو مست‌وار — ای تو این سو نیستت زآن سو گذار
گر بدان سو راه یابی بعد از آن — گه بدین سو گه بدان سو سر فشان
جمله این سویی از آن سو کپ مزن — چون نداری مرگ هرزه جان مکَن
آن خِضِرجان کز اجل نهْراسد او — شاید ار مخلوق را نشْناسد او
کام از ذوقِ توهّم خوش کنی — در دمی در خیکِ خود پُرّش کنی
پس به یک سوزن تهی گردی ز باد — این چنین فربه تنِ عاقل مباد
کوزه‌ها سازی ز برف اندر شتا — کی کند چون آب بیند آن وفا

(مثنوی معنوی، دفتر سوم، ب. ۷۱۰-۷۲۰)

Ey akılsız! Aklın başına geldiğinde pişman olacağın şekilde sarhoş olma. Aksine şarap içtiklerinde olgun akıllıların hasret duydukları sarhoşlar gibi ol. Ey kedi gibi yaşlı fare yakalamış olan! O meyle aslan yakala haydi! Hayalî olarak hiç kadehinden içmişsin; hakikat sarhoşları gibi salınma. Sarhoş gibi bir bu tarafa bir o tarafa düşüyorsun; fakat bu tarafta olan senin, o tarafa geçmene izin yok. Sen bütünüyle bu taraftasın, o taraftan söz etme. Madem ölümün yok, boş yere can çekişme. Ecelden korkmayanlar gibi kuruntu zevkiyle damağını tatlandırıyor, kendi tulumuna üfürüyor, onu şişiriyorsun. Fakat sonra bir iğneyle havan boşalıyor. Sen kışın kardan testiler yapıyorsun; ama o testi suyu görünce nasıl vefa gösterebilir ki? (Mesnevî-III, b.710-720)

Burada, arslan, "insan-ı kâmil, veli" anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyitleri şöyle açıklamıştır: "Ey akl-ı maâşda müstağrak olup, akl-ı maâddan bîbehre kalmış olan kimse, nefis ve şeytanın içirdiği bâdeden, akl-ı maâda geldiğin vakit pişman olacak derecede sarhoş olma!" Ma'lûm olsun ki, akl-ı maâda ya hayât-ı dünyâda gelinir Veyahut hayât-ı uhreviyyede gelinir. Eğer inâyet-i Hak'la hayât-ı dünyeviyyede gelmek nasîb olursa ömr-i zâyi'a peşimânlık hasıl olmakla berâber tövbe ve istiğfâr ile ve vâhibü'l-atâyâ olan Hakk'a münâcât ve niyâz ile telâfî-i mâfât mükin olur. Binâenaleyh bu hayât-ı dünyevîyyede göz açmak ve aklını toplamak lâzım gelir" (Konuk, c. 5, b. 712, s.197).

"Belki aklını başına toplayıp, o şarâb-ı aşk-ı ilâhîyi içen sarhoşlardan ol ki, onlar bu şarâb-ı tahûru içtikleri vakit, senelerce ulûm-i zâhire ile akıllarını pişirmiş ve kemâle getirmiş olan kimseler, senin bu sarhoşluğun ve ezvâk-ı manevîyyene hasret çeksinler" (Konuk, c. 5, b. 713, s.197-198).

"Pir" lafzı "ihtiyar sıçan" demek olup cism-i köhne murad olunur. Ve "arslan"dan murad, dahi veliyi- kâmil olur. Yani "Ey kedinin ihtiyar sıçana kemâl-i şiddetle sarıldığı gibi bu köhne cisme sarılmış olan kimse! Eğer o hîle bâdesinden hakîkât sütünü aldın ise Allah'ın arslanı olan bir velîde tasarruf et bakalım!" demek olur. Ve eğer "pîr" "girifte"ye merbût olursa: "Ey kendisine bir pîr ve mürşid ittihâz etmiş olan kimse, kedi ile fâre gibi. Yani kedinin fâre önünde murâkıb olarak oturup beklediği gibi, sende o pîrin önünde oturmuşsun. Eğer o pîrin meyinden süt mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyyeyi ve esrâr-ı hakîkatı tuttun ve aldın ise, arslan mesâbesindeki rûhunu tut ve onun sıfatına yapış!" demek olur" (Konuk, c. 5, b. 713, s.198).

"Ey kendisine hayâlinde şeyhlik ve mürşidlik mertebesini tevcîh edip ve bu hayâlinden "hiç" kadehi içip kendini Hak'ta müstağrak olmuş tevehhüm eden kimse,

ortada hakâyık sarhoşlraı olan ârif-i kâmiller gibi dolaşma ve irşâd davasında bulunma!" (Konuk, c. 5, b. 715, s.198)

"Ey müddeî-i kâzib, sarhoş gibi bu rûhâniyet ve hakîkat tarafına lâ ile ve o cismâniyet ve hayâl tarafına fiilen yıkıldın. Ey mukallid, sana bu rûhâniyet ve hakîkat tarafı kapalıdır. Sen o cismâniyet ve hayal tarafından geç!" (Konuk, c. 5, b. 716, s.198) "Eğer o hak tarafına yol bulursan, bundan sonra gâh bu sûret ve cismâniyet tarafına ve gâh o rûhâniyet ve mana tarafına meyil ve arzûnu saç ve bezlet! "Sır-feşan"da "sır" meyil ve arzû" manasına olmak münâsib olur. Yani "Hakîkî bir sûrette Hak'ta fânî olursan, bu fenâ-fillâhtan sonra bekâ-billâh makâmı hasıl olur ve bu makam hâsıl olduktan sonra ism-i Zâhir'in taht-ı hîtasında olan gâh sûret âlemine ve gâh ism-i Bâtın'ın taht-ı hîtasında olan mana alemine meyin ve arzûnu saç ve bezlet! Zîrâ iki âlemde seyeran salâhiyeti senin olmuştur" (Konuk, c. 5, b. 717, s. 198-199).

"Ey müddeî-i kâzib, halbuki sen hep bu sûret ve cismâniyet âlemine mensûbsun. Binâenaleyh o mana ve rûhâniyet âleminden bahsetme! Mâdemki mevt-i ihtiyârî ile ölmedin ve fenâ-fillâh makâmına kadem basmadın, nâfile yere muhakkkıkînin ahvâlini taklîd için can çekişme! "Gep" "söz" demektir ve yalan ve beyhûde sözler manasına da gelir" (Konuk, c. 5, b. 717, s. 199).

"O hayât-ı ebediyyeye nâil olan Hızır canlı ârif-i kâmil, ölümden ve ecelden korkmaz. Çünkü zâten o, bu hayât-ı cismâniyyeyeden mevt-i ihtiyârî ile ölmüştür ve Hak'ta fânî olmuştur. Eğer mahlûkunu tanımaz ve mezâhirde Hakk'ın gayrını görmezse bu hâl ona lâyık olur" (Konuk, c. 5, b. 719, s.199).

"Ağzını zevk-i tevehhümden doğan bir takım tumturaklı elfâz ile hoş ve latîf edersin, dinleyenlere kendini beğendirmeğe çalışırsın ve boş havadan ibâret olan bu süslü sözler ile tulum mesâbesinde olan enaniyetini şişirip doldurursun ve halkın tahsîninden nefsin zevklenip ve keyiflenip sarhoş olursun. "Hik" büyük tulum" demektir" (Şemsü'l Lügât) (Konuk, c. 5, b. 720, s.199).

"Şimdi bir belâ veyâ ta'rîz iğnesi, o şişirdiğin tulumuna saplandığı vakit, bu ucüb ve gurûr havası boşalıp enâniyetin pörsük bir hâle gelir. Bir âkılin teni ve sûreti böyle ucüb ve gurur ile şişip semiz olmasın!" (Konuk, c. 5, b. 721, s. 200)

"Ey mukallid, kış mevsimi gibi soğuk olan nefsinin yağdırdığı sıfatlardan bardaklar yapıp içine, muhakkıkînden çaldığın ulûm ve hâkayık sularını doldurur ve etrâfında bulunan mürîdâna sunarsın. Halbuki o çaldığı ulûm-i ledünniyye ve hakâyık sularını gördüğü vakit, o nefsânî sıfatların ne kadar vefâsı olur ve o bardaklar o suları ne

kadar muhâfaza edebilir? Zîrâ o ulûm ve maârif o sıfât-ı nefsâniyyenin düşmanıdırlar ve derhal onları eritmeğe me'mûrdurlar" (Konuk, c. 5, b. 722, s. 200).

2.5. Hikâyenin Tematik İncelenmesi

2.5.1. Hikâyenin amacı

Mevlâna, Mesnevî'sinde hikâyeler yoluyla bize hayatı anlatıp öğütler vermekte ve yol göstermektedir. O, bunu yaparken mesajı direkt değil, ince ince nakışlarla sunmaktadır bizlere. Şehirli ve Köylü hikâyesinin de amacı;
Birine iyilik yaparken karşılığında bir şey beklememeyi,
Her durumda ölçülü olmayı,
Nefse yenik düşmemeyi,
İyice düşünüp taşındıktan sonra hareket etmemizi,
Her söylenene inanmamayı,
Maddiyata önem vermemeyi,
Her vaade kanmamayı,
Elimizdekilerle yetinmeyi bilmek gerektiğini vurgulamakta ve bunları hikâye yoluyla düşündürmektir.

2.5.2. Hikâyedeki karakterler

Bu hikâyede kendini olduğundan çok farklı gösteren kurnaz, düşüncesiz, artniyetli bir köylü vardır. Aslında kazdığı kuyuya kendisi düşer. Ben eşeğimin sıpasını yelinden tanırım, diyerek hikâyenin sonunda kendini ele verir. Zor durumda kaldığında dinin arkasına saklanır. Kendisini -öyle olmadığı halde- çok dindar gösterir. O, aynı zamanda bir şeyh mukallidi, yani sahte bir şeyhtir. Şehirli ise, nefsine yenik düştüğü ve düşünmeden, araştırmadan hareket ettiği için hem kendisinin hem de ailesinin üzülmesine, perişan olmasına sebep olur; ama iş işten geçmiştir artık.. Acı bir tecrübe yaşarlar. Şehirli, manevî âlemi terk eden, maddî virânelerin yolunu tutmuş olan kişidir. Buna göre;

Şehirli başlangıçta ihtiyatlı ve temkinlidir. Şehirli akıllı bir insandır; bu işin sonunda olacakları hesaplar. Köye gitme noktasında isteksizdir. Çocuklarına şöyle der:" İyilik ettiğin kimsenin şerrinden sakın!"

Şehirli cömerttir ve misafirperverdir. On yıl boyunca köylüyü evinde misafir edip kendi altınlarından ona harcamış ve onu çok iyi ağırlamıştır.

Şehirli iyi niyetli ve kolay inanadır. Hiçbir karşılık beklemeden ve arkasında bir şey aramadan köylüyle gönülden ilgilenmiş ve köylünün tatlı sözlerine kanmıştır.

Şehirli düşünmeden hareket etmiştir. Şehirli yol-iz, adres bilmeden ailesiyle kılavuzu olmadan yola çıkmış ve bir ay boyunca köyden köye giderek köylünün evini aramış, perişan olmuştur.

Şehirli özgüven sahibidir. Köylüden adres alma ihtiyacı bile duymamış, kendi akıl, irade, bilgi ve kültürüne güvenmiştir.

Şehirlinin mâneviyatı zayıftır. Mevlâna, şehrin asıl kimliğini binaların, yolların, şaşaanın değil, içindeki insanların oluşturduğuna değinir. Ve Fîhî Mâ Fîh'te şöyle der:

Öylesine şehirler ki dilediğini bulursun o şehirlerde;

Yok yok, herşey var; ancak ulu kişiler yok.

"Bir şehir ki orda güzel yüzlülerden, tatlardan, insanı iştaha getiren, özendiren şeylerden çeşitçeşit bezentilerden ne dilersen bulursun; ancak akıllı birini aradın mı, bulamazsın o şehirde. Ne olurdu, bunun tersi olsaydı. O şehir insanın varlığıdır. O varlıkta binlerce hüner olsa da o anlam olmasa, o şehrin yıkılması daha yeğ"dir (Mevlâna, 2001, s.161, Fîhî Mâ Fîh).

Şehirli dürüst davranmaz ve oyalama taktiği güder. Köylünün davetine "Hayır!" demez. Uzun süre onu oyalar. Aslında kendi içinden "Ne işim var senin yanında?" diye düşünür; ama sonunda nefsine ve çocuklarının ısrarına yenik düşer.

Köylü düşüncesiz ve çıkarcıdır. On yıl boyunca her yıl, üçer ay şehirlinin evinde kalıp sofrasından yiyip içtiği halde ona zahmet ve sıkıntı verdiğini düşünmez. Bu misafirliğin şehirliye sıkıntı verdiğini akıl etmek istemez.

Köylü, fikirlerinde inatçı ve ısrarlıdır. Köylü istediğini elde etmek için her yola başvurur. Şehirlinin köye gelmesi için ona ısrar eder, onun çocuklarını gizliden kandırır. Sonunda temkinli şehirliyi kandırmayı başarır.

Köylü kurnaz ve vefâsızdır. Köylü, her yıl şehirliye misafir olup düşüncesiz davranır. Ve binlerce ısrarla onları köye davet eder, köyün güzelliklerini anlatır. "Gelip azığınızı hazırlayıp şehre getirin. Gelin ki ben size misafir nasıl ağırlanır, göstereyim." der. Ama şehirli köye gittiğinde kapıyı açmaz ve bahçesinden yiyip içmesinler diye onlardan gizlenir. Şehirli ve ailesi geldiğinde, onların evinde yiyip içtikleri, onlara verdiği sıkıntıların hepsini unutur.

Köylü, maddiyata önem verir. Yıllarca şehirlinin evinde kalarak sofrasından yiyip içen köylü, onlara inanılmaz vaatlerde bulunduğu halde bırakın yiyecek vermeyi, kapıyı bile açmaz, yüzünü göstermez.

Köylü, acımasızdır ve bildiğinden şaşmaz. Şehirlinin köylüyü görüp her selâm verişinde, köylü: "Ben seni tanımıyorum, ben nereden bileyim sen kimsin?" der ve beş gün boyunca onlara yüzünü göstermez. O yağmurlu gecede bile onları dışarıda bırakır. Çaresiz şehirlinin binbir ısrarıyla kapıyı açar ve şehirlinin yalvarmasıyla onlara bahçıvanın küçücük kulübesini, kurtları bekleyip öldürmesi şartıyla verir. Şehirli kurdu öldürür, ancak tepeden yuvarlanan hayvan yel çıkarır. Bunu duyan köylü, sen benim eşeğimin sıpasını öldürdün. İki dünyada da gün yüzü görmeyesin, diye söylenmeye başlar. Şehirlinin, ben kurdu vurdum, sözüne asla inanmaz ve hâlâ kendi eşeğinin sıpası olduğunda ısrar eder.

2.5.3. "Bir Köylünün Bir Şehirliyi Çok Rica ve Israrla Davet Ederek Aldatması" Hikâyesindeki Benzetmeler

آدمی چون کشتی است و بادبان تا کی آرد باد را آن بادران

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۲ ۵۵)

İnsan, gemi ve yelken gibidir; rüzgârı, o rüzgâr sürücü getirir" (Mesnevî-III, b.255).

İnsan, hayatın akışı sebebiyle gemi ve yelkene benzetilmiştir.

صحبتی باشد چو شمشیرِ قَطوع همچو دی در بوستان و در زُروع

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۲۶۵)

Sohbet vardır, keskin kılıç gibidir; bahçede ve tarlada kış gibidir (Mesnevî-III, b.265).

Sohbet, kötü söz sebebiyle keskin kılıca ve kışa benzetilmiştir.

صحبتی باشد چو فصلِ نوبهار زو عمارتها و دخلِ بی‌شمار

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۲۶۶)

Sohbet vardır, ilkbahar mevsimi gibidir; onunla binalar ve sayısız gelirler oluşur (Mesnevî-III, b.266).

Sohbet, güzel söz, tatlı dil sebebiyle ilkbahar mevsimine benzetilmiştir.

هم از اینجا کودکانش در پسند نَرْتَع و نَلْعَب به شادی می‌زدند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۴۱۶)

Bu yandan çocuklar da memnuniyet içinde, "Gezeriz ve oynarız" diye sevinçle çırpınıyordu (Mesnevî-III, b.416).

همچو یوسف کِش ز تقدیرِ عجب نَرْتَع و نَلْعَب ببُرد از ظلِّ اَب

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۴۱۷)

Şaşılacak takdirle babasının gölgesinden "Gezeriz ve oynarız" sözünün götürdüğüYusuf gibi (Mesnevî-III, b.417).

Şehirlinin çocuklarının "Gezeriz ve oynarız." sözü; Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlık sebebiyle, babasının gölgesinden götürdüğü Hz. Yusuf'un olayına benzetilmiştir.

اعتمادش بر ثباتِ خویش بود گرچه کُه بُد نیم سَیلش در ربود

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۴۶۸)

Kendi sabit duruşuna güveniyordu. Dağ olsa da yarım sel onu kaptı (Mesnevî-III, b.468).

O (şehirli), sağlam duruşu, dayanıklılığı nedeniyle dağa benzetilmiştir.

غم یکی گنجی است و رنجِ تو چو کان لیک کی درگیرد این در کودکان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۱۰)

Gam bir hazinedir, senin eziyetinse maden gibi. Fakat bu, çocuklara nasıl tesir eder?

(Mesnevî-III, b.510).

Gam, hazineye; eziyet, madene benzetilmiştir Hak'tan gelmesi bakımından.

قولِ پیغمبر شنو ای مجتبیٰ گورِ عقل آمد وطن در روستا

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۱۸)

Ey seçkin kişi! Peygamberin sözünü dinle: "Köyde yerleşmek, aklın mezarıdır" (Mesnevî-III, b.518).

Köyde yerleşmek, insanda cahillik ve körlük meydana getirmesi sebebiyle aklın mezarına benzetilmiştir.

پیشِ شهرِ عقلِ کلّی این حواس چون خرانِ چشم‌بسته در خَراس

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۲۳)

Bu duygular, küllî/bütün akıl şehri önünde değirmende gözü bağlı eşekler gibidir (Mesnevî-III, b.523).

Duygular, mürşid-i kâmilin önünde, sahte olması bakımından değirmendeki gözü bağlı eşeklere benzetilmiştir.

خوب گشته پیشِ ایشان راهِ زشت از نشاطِ ده شده ره چون بهشت

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۳۷)

Kötü yol onların önünde güzel olmuştu; köy sevinciyle yol cennet gibi olmuştu (Mesnevî-III, b.537).

Kötü yol, köy sevinci nedeniyle cennete benzetilmiştir.

ای بسا از نازنینان خارگش بر امیدِ گل‌عذارِ ماهوَش

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۴۰)

Hayret! Nice nazlı kişiler, ay gibi gül yanaklı ümidiyle dikene katlanır (Mesnevî-III, b.540).

Gül yanaklı (sevgili), aya; ayrıca, yanak da güzelliği sebebiyle güle benzetilmiştir.

آن دروگر روی آورده به چوب بر امیدِ خدمتِ مهرویِ خوب

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۴۶)

O marangoz, güzel ay yüzlüye hizmet etme ümidiyle tahtaya yönelmiştir (Mesnevî-III, b.546).

Yüz, güzelliği sebebiyle aya benzetilmiştir.

سُغبهٔ صورت شد آن خواجهٔ سلیم که به ده می‌شد به گفتاری سقیم

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۸۱)

O saf gönüllü tacir surete aldandı; o hastalıklı sözle köye gidiyordu (Mesnevî-III, b.581).

سویِ دامِ آن تملّق شادمان همچو مرغی سویِ دانهٔ امتحان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۸۲)

Bir kuşun imtihan yemine doğru gidişi gibi sevinçle o dalkavukluk tuzağına doğru gidiyordu (Mesnevî-III, b.582).

Şehirlinin (tacirin) dalkavukluk tuzağına doğru gitmesi, imtihan olması sebebiyle bir kuşun yeme doğru gidişine benzetilmiştir.

هر که تازد سویِ کعبه بی‌دلیل همچو این سرگشتگان گردد ذلیل

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۸۹)

Kâbe'ye doğru rehbersiz koşturan, bu şaşkınlar gibi zelil olur (Mesnevî-III, b.589).

Şehirli ve ailesinin zelîl olması, şaşkın olmaları nedeniyle Kâbe'ye doğru rehbersiz koşturanlara benzetilmiş.

اندر آن ره رنجها دیدند و تاب چون عذابِ مرغِ خاکی در عِذاب

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۹۶)

O yolda, kara kuşunun tatlı suda çektiği azap gibi eziyet ve kederler gördüler (Mesnevî-III, b.596).

Şehirli ve ailesinin o yolda çektikleri eziyet ve gördükleri kederler, karakuşunun tatlı suda çektiği azaba benzetilmiş.

رویها باشد که دیوان چون مگس بر سرش بنْشسته باشند چون حَرَس

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۰۲)

Şeytanların, sinek gibi, bekçi gibi başında oturdukları yüzler vardır (Mesnevî-III, b.602).

Bazı yüzler (insanlar); çirkinlikleri, kötülükleri ve bunların kendilerinden hiç gitmemesi nedeniyle şeytan ve sineğe benzetilmiştir.

چون بپرسیدند و خانەش یافتند همچو خویشان سویِ در بشْتافتند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۰۵)

Sorup evini bulduklarında, akrabalar gibi kapısına koştular (Mesnevî-III, b.605).

Şehirlinin, köylünün kapısına koşması; dostluk sebebiyle akraba yakınlığına benzetilmiş.

چون مَلَخ بر همدگر گشته سوار از نهیبِ سیل اندر کنجِ غار

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۳۵)

Mağara köşesinde sel korkusuyla birbiri üzerine çıkmış çekirge gibiydiler (Mesnevî-III, b.635).

Mağarada daracık yerde itiş tepiş olmaları nedeniyle, birbiri üstüne çıkmış çekirgelere benzetilmiş.

هر پشه هر کیک چون گرگی شده اندر آن ویرانەشان زخمی زده

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۴۷)

Her sivrisinek, her pire bir kurt gibi olmuş; o viranede onları ısırmıştı (Mesnevî-III, b.647).

Sivrisinek ve pire, insana büyük zarar vermesi bakımından kurda benzetilmiş.

ناجوامردا که خرکرّهٔ من است گفت نی این گرگِ چون آهرمن است

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۵۴)

"Ey adam olmayan! Benim eşeğimin sıpasıdır." -Tacir- dedi: "Hayır; bu, dev gibi kurttur (Mesnevî-III, b.654).

Kurt, verdiği zararın büyüklüğü sebebiyle deve benzetilmiş.

مست و بنگی را طلاق و بیع نیست همچو طفل است او معاف و مُعتَقی است

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۷۲)

Sarhoş ve esrar içmiş kişinin eş boşaması ve satışı yoktur. O, çocuk gibidir; muaf ve serbesttir (Mesnevî-III, b.672).

Sarhoş olan ve esrar içen kişinin eşini boşayamaması, aklının başında olmaması sebebiyle çocuk gibi muaf ve serbest olmasına benzetilmiş.

خود مخنّث را زِره پوشیده گیر چون ببیند زخم گردد چون اسیر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۸۷)

Say ki adam olmayan kişi zırh giymiş; yara görünce esir gibi olur (Mesnevî-III, b.687).

Adam olmayan kişinin zırh giymesi, kendini olduğundan farklı göstermesi sebebiyle yara gören esire benzetilmiş.

آهن از داوود مومی می‌شود موم در دستت چو آهن می‌بوَد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۷۰۳)

Demir, Davud'la mum olur; senin elindeyse mum, demir gibi oluyor (Mesnevî-III, b.703).

Sertlik ve yumuşaklık (karakter), bakımından demir, muma; mum, demire benzetilmiş.

ای گرفته همچو گربه موشِ پیر گر از آن مَی شیرگیری شیر گیر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۷۱۲)

Ey kedi gibi yaşlı fare yakalamış kişi! O meyle aslan yakalıyorsan, aslan yakala (Mesnevî-III, b.712).

Kişi (köylü), tuttuğunun işe yaramaması bakımından yaşlı fare yakalayan kediye benzetilmiş.

ای بخورده از خیالی جامِ هیچ همچو مستانِ حقایق بر مپیچ

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۷۱۳)

Hayalî olarak hiç kadehinden içmiş olan! Hakikat sarhoşları gibi salınma (Mesnevî-III, b.713).

می‌فُتی این سو و آن سو مست‌وار ای تو این سو نیستت زآن سو گذار

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۷۱۴)

Sarhoş gibi bu tarafa, o tarafa düşüyorsun. Ey bu taraftaki sen! Sana o tarafa geçiş yok (Mesnevî-III, b.714).

Hiç kadehinden içerek salınan kişi, gösteriş yapması, kendini olduğundan farklı göstermesi sebebiyle, sarhoşların bir o tarafa bir bu tarafa düşmesine benzetilmiş.

2.5.4. Hikâyedeki Metaforlar

Mevlâna, Mesnevî'sinde köpek, eşek, öküz, kurt, deve, ceylan, sivrisinek, gemi, deniz, padişah ve daha birçok kavramı metafor olarak kullanmıştır. Mesnevî'sinde düşüncelerini metaforlar aracılığıyla vermeye büyük özen göstermiştir (Çiçek, 2003, s.294). Metafor, soyut kavramların daha kolay anlaşılması için üslûp güzelliğinin bir aracı olarak somut örnekler kullanarak ifade etmektir. Mevlâna metafor sanatıyla tasavvufî, felsefî,

dinî birçok konuyu hayvanların dilinden somutlaştırarak anlaşılır kılmıştır. Metafor, alegori ve sembol kavramlarıyla ortak bir zemini paylaşmaktadır (Durak, 2006, s.155).

Anlaşılması güç soyut kavramlar, tasavvufî ve felsefî meseleler, bu metotla daha daha basit şekilde ifade edilebilmektedir. Kullanılan somut örnekler, konuyu anlaşılır kılmaktadır (Keklik, 1987, s. 48). Metaforda benzeyen ile benzetilen arasındaki orantıya dikkat edilir. Örneğin Allah, "vezir" metaforu ile değil "padişah" metaforu ile anlatılır. Bir diğer husus da daha çok benzeyenin anlatılmasıyla benzetilene gidilmesidir. Türkçede bu kavram istiare ile karşılanır. Genellikle benzeyenin somut olmasına dikkat edildiği için buradan hareketle bilinmeyene ve soyut olana varılır. Bunu sağlamak için de hikâyeler, masallar, teşbihler, örnekler vs. kullanılır (Yılmaz, Nur'dan naklen, YLT, 2011, s.2).

گام زآن سان نِهْ که نابینا نهد　　تا که پا از چاه و از سگ وا رهد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۲۷۹)

Körün adım attığı şekilde adım at da, ayağın kuyudan ve köpekten kurtulsun *(Mesnevî-III, b.279).*

Köpek ifadesini, burada metafor olarak kullanan Mevlâna, Mesnevî'de daha çok yaratıcısını tanımayan, nefsinin heva ve heveslerine takılıp kalmış, dinî ve manevî değerlere saldıran insan tipini anlatmak için kullanmıştır (Yılmaz, 2011, YLT, s.119). Ayrıca savunmasız zayıflara saldıracak kadar gözü dönmüşlüğü de sembolize eder köpek metaforu (Nur, 2013, s.24). Mevlâna, insandaki kötü huyların neden kaynaklandığını köpek metaforuyla göstermek istemektedir. Hucvirî'ye göre nefs, bir köpektir ve onun avladığı şeylerin mubah olması için eğitilmesi şarttır (Durak, 2006, s.162).

ای خرانِ کور این سو دامهاست　　در کمین این سوی خون‌آشامهاست

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۱۲)

Ey kör eşekler! Bu yönde tuzaklar vardır; bu yönde pusuda kan içiciler vardır (Mesnevî-III, b.512).

Dünyanın oyun ve oynaşına, eğlencesine aldanan kimseleri "yaban eşekleri"ne benzeten Mevlâna, eşek ifadesini burada metafor olarak kullanmıştır. Mevlâna'nın Kur'an'da (Müddessir, 74/50-51) geçen "aslandan kaçan yaban eşeği" metaforundan esinlendiği görülmektedir (Ögke, 2007, s.35).

پیشِ شهرِ عقلِ کلّی این حواس　　چون خرانِ چشم‌بسته در خَراس

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۵۲۳)

Bu duygular, küllî/bütün akıl şehri önünde değirmende gözü bağlı eşekler gibidir (Mesnevî-III, b.523).

Mevlâna burada eşek ifadesini metafor olarak kullanmıştır. Mecazen kaba, inatçı, ahmak, kabiliyetsiz anlamlarına gelen eşek kelimesi; tasavvufta genellikle "nefs/nefsânî hasletlerden kendini kurtaramamış, gönlünü ve zihnini dünyalıklarla, boş ve faydasız sözlerle dolduran kişi ve ilmiyle amel etmeyen anlamlarını karşılamaktadır (Yılmaz, 2011, YLT, s.58).

Mevlâna; hakikate ulaşamamış, her türlü delil ve aklî izahlar getirme illetinden kurtulamamış cüz'î akıl sahiplerini "gözleri bağlı değirmen eşekleri"ne benzetir. Onlar, akl-ı kül şehrine geldiklerinde, tıpkı "gözleri bağlı değirmen eşekleri" gibi önlerini göremedikleri için oldukları yerde döner dururlar; hiç yol kat edemezler (Ögke, 2007, s.34).

گر ز شادی خواجه آگاهت کنم ترسم ای رهرو که بیگاهت کنم

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب. ۶۸۵)

"Bunu geniş bir kaftan kes". İmtihanla onun iki boynuzu açığa çıkar (Mesnevî-III, b.685).

Mevlâna, bu beyitte öküz ifadesini metafor olarak kullanmıştır. Mevlâna'nın sık başvurduğu metaforlardan biri olan öküz metaforu, sözlükte; "İğdiş edilmiş erkek sığır; (mecazen) saf, kalın kafalı, kabiliyetsiz, görgüsüz, beceriksiz kişi anlamlarına gelmekte; tasavvufta ise genellikle "yeme, içme, uyku ve cimâ" gibi hayvanî ve nefsanî sıfatları ifade etmekte kullanılan bir terimdir (Yılmaz, 2011, YLT, s.48-49). Mesnevî'de öküz, insanın manevî yükselişine engel olan, onu saptıran, hakikati perdeleyen nefsânî ve bedensel duyguları ifade etmek için kullanılmıştır. Nefsinin esiri olmuş kişiler de açgözlülükleri yüzünden nefsânî ve dünyevî kaygılar sebebiyle telef olup giden birer öküz olarak tasvir edilmiştir (Ögke, 2008, s.12).

Gerçekte şeyhlik kabiliyetinde olmadığı halde şeyhlik taslayan bu kişileri, Mevlâna Cenâb-ı Hakk'ın sınaması sonucunda iki boynuzunun belirmesi sayesinde foyası ortaya çıkan öküzlere benzetir (Yılmaz, 2011, YLT, s.52).

Buradaki terzilik, mürşidliği; pâdişah, yüce Allah'ı; atlas kumaş, insandaki insan olma kabiliyetini; iki boynuz, yalancı şeyhin açığa çıkan foyalarını; öküz ise şeyh taslağını simgelemektedir. Sahte şeyh, kendini zamanın Cüneyd'i, Bayezid'i olarak tanıtır; hatta tasavvufun ilk aşk şehîdi olan Hallac-ı Mansur'luk iddiâsına kalkışır. Fakat yaptığı bu iş, gerçek Hakk dostlarının yolunun, tasavvufun yanlış tanınmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu sahte şeyh ancak bir yol kesici olabilir (Ögke, 2008, s.18).

2.5.5. Şehir-Köy, Şehirli-Köylü Kelimelerinin Sıfatları

Mesnevî'de "şehir" kelimesi; uzak şehir, ilk defa gittiği şehirler, cennet gibi şehir, büyük bir şehir, kocaman bir şehir, vahim şehir, tam bir şehir, yüz binlerce şehir, böyle bir şehir, kazançlı bir şehir, içinde dilberin olduğu şehir, eski şehir, her şehir, gittiğin şehir, ekmek ve kadın dolu bir şehir, çok şehir, on şehir, bir şehir gibi sıfatlarla kullanılmıştır.

Buna bağlı olarak "şehirli" kelimesi; kararlı şehirli, saf gönüllü şehirli, o şehirli gibi sıfatlarla kullanılmıştır.

Mesnevî'de "köy" kelimesi; yıkık köy, bütün köy, bu köy, o köy gibi sıfatlarla; buna bağlı olarak "köylü" kelimesi de iki gönüllü, tereddütlü (köylü), yankesici, aptal (köylü), akılsız (köylü), bir köylü gibi sıfatlarla kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

3. MESNEVÎ'DE ŞEHİR VE KÖY TEMALI BEYİTLER

Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki şehir ve köy temalı beyitleri, temelde beş ayrı başlık altında ele almak mümkündür. Bunlardan birincisinde; şehir ve köy ifadeleri yerleşim yeri olarak yalın anlamıyla, ad olarak kullanılmıştır. İkincisinde; maddî zenginliğiyle şehir ve köy olarak kullanılmıştır. Üçüncüsünde; şehir ve köy beyitleri insan, halk, sağlıklı vücut anlamlarıyla; köy ise ayrıca ecel anlamıyla da kullanılmıştır. Dördüncüsünde; şehir ve köy, manevî özellikleriyle ele alınmıştır. Beşincisinde ise; şehir ve köy, gönül anlamında kullanılarak gruplandırılmıştır. Bu sıralama yapılırken maddeden manaya doğru bir yol izlenmiştir. Bunlara bağlı olarak da şehirli ve köylü ifadelerinin kullanım ve anlamlarına yer verilmiştir.

3.1.Yalın Anlamıyla Ad olarak Şehir ve Köy

Aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere şehir ve köy ifadeleri yalın anlamıyla ad olarak kullanılmıştır. Bu iki kavram birbirine zıt olan birer yerleşim merkezidir. Şehir; imkânları geniş olan ve kasaba, köy gibi birimlerden daha fazla nüfusu barındıran, karmaşık bir yapıya sahip olan büyük yerleşim merkezidir. Köy ise şehrin zıddı olan küçük yerleşim birimi olarak kullanılmıştır.

3.1.1. Yalın anlamıyla ad olarak şehir

با حکیم او قصّه‌ها می‌گفت فاش از مقام و خواجگان و شهر و باش

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۵۹)

Hekime ikâmet yerinden, efendilerinden, şehrinden ve hayatından açık şekilde hikâyeler anlatıyordu (Mesnevî-I, b.159).

دوستان و شهرِ او را برشمرد بعد از آن شهری دگر را نام بُرد

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۲)

Dostlarını ve memleketini saydı, ondan sonra başka bir şehri andı (Mesnevî-I, b.162).

"Ankaravî'de birinci mısrâ'da "şehr-i o râ" vaki'dir. Bu Sûrette câriyenin dostlarını ve şehrini söyeyen hekîm-ilâhî olur. Fakat Hind nüshalarında "Şehr-i hod râ" vâki'dir; bu sûrette de bunları söyleyen câriye olur ki, siyâk-ı manaya göre bu nüsha daha muvâfık görünür" (Konuk, c. 1,b,162, s.140).

گفت چون بیرون شدی از شهرِ خویش در کدامین شهر بودستی تو بیش

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۳)

Hekim dedi: "Memleketinden çıkınca sen önce hangi şehirde bulundun?" (Mesnevî-I, b.163)

Bu beyit şöyle açıklanabilir: "Câriye. sâlikin akl-ı cüz'îsi itibar edildiğine göre, "sâlikin kendi şehri"nden murad, ilim şubelerinden en ziyâde müstaid olup, muhabbet ettiği ilim olmak münâsib olur**.** Yani, kendine meslek ittihâz ettiğin ilim şubesinden başka, hangi ilim şubesinde çok meşgul oldun?" (Konuk, c. 1, b. 163, s. 140).

نامِ شهری گفت و زآن هم در گذشت رنگِ روی و نبضِ او دیگر نگشت

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۴)

Cariye bir şehrin adını söyledi ve onu da geçti, yüzünün rengi ve nabzı değişmedi (Mesnevî-I, b.164).

"Bir şube-i ilmin adını söyledi ve geçiverdi. Ona muhabbet göstermediği için, bundan ayrılığından dolayı idrakinde bir tagayyür hâsıl olmadı" (Konuk, c. 1, b. 164, s. 140**).**

خواجگان و شهرها را یک به یک باز گفت از جای و از نان و نمک

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۵)

Efendilerini ve şehirleri birer birer anlattı; yerlerden, ekmek ve tuzdan/görüştüklerinden bahsetti (Mesnevî-I, b.165).

Bu beyit şöyle açıklnabilir: "Ekmek ve tuz" ta'bîri, berâberce bir sofrada yiyip içmekten ve münâsebette bulunmaktan kinâyedir. "O akl-ı cüz'î, o ilim şubesindeki üstadlarını ve ders şerîklerini ve onların sâkin oldukları yeri ve onlar ile olan münâsebetleri açık bir sûrette söyledi" (Konuk, c. 1, b. 165, s. 140).

شهر شهر و خانه خانه قصّه کرد نی رگش جُنبید و نی رخ گشت زرد

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۶)

Şehir şehir, ev ev hikâye etti. Ne damarı hareketlendi, ne de yüzü sarardı (Mesnevî-I, b.166).

"Yani sâlik bu tafsilâtı verdiği halde, onlardan ayrılmış olmasından dolayı, kendisinde hiçbir teessür zâhir olmadı" (Konuk, c. 1, b. 166, s. 141).

نبض جَست و روی سرخ و زرد شد کز سمرقندی زرگر فرد شد

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۸)

Nabzı arttı ve yüzü kızardı, sarardı. Çünkü o, Semerkantlı bir kuyumcudan ayrılmıştı (Mesnevî-I, b.168).

Bu beyit şu şekilde açıklanmaktadır: "Zer-ger" kuyumcu demektir. Yani; "Vaktâki bu şehirden bahs olundu, o şehirde sâkin bulunan nefse olan aşkından dolayı, sâlikin aklında ve idrâkinde bir tagayyür hâsıl oldu; zîra sultân-ı rûhun huzûrunda nefis kuyumcusundan ayrıldı" (Konuk, c. 1, b. 168, s.141)

مرد مال و خلعتِ بسیار دید غرّه شد از شهر و فرزندان بُرید

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۹۰)

Adam çok mal ve hilati gördü, aldandı, memleketinden ve çocuklarından ayrıldı (Mesnevî-I, b.190).

Beyitle ilgili şöyle denmektedir: "Gurre" mastardır, aldanmak manasınadır. Yani; "Merd olan nefis, bu tab'ının meyl ettiği şeyi ve riyâset hil'atını gördü; şehri olan cismâniyet âleminden ve kendinin evladı olan sıfatlardan ayrıldı" (Konuk, c. 1, b. 191, s. 147).

گفت قاضی کِش بگردانید فاش گِردِ شهر این مفلس است و بس قلاش

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۶۴۵)

Kadı dedi: "Onu, "Bu müflis ve çok yüzsüzdür" diye tanıtarak şehirde dolaştırın (Mesnevî-I, b.645).

خانه‌ها و قصرها و شهرها کوهها و دشتها و نهرها

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۰۳۱)

Evler, köşkler ve şehirler; dağlar, ovalar ve nehirler, (Mesnevî-I, b.1031)

هم زمین و بحر و هم مهر و فلک زنده از وی همچو کز دریا سَمَک

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۰۳۲)

Hem yer ve deniz, hem güneş ve gökyüzü, balığın denizle canlı olduğu gibi onunla diridir (Mesnevî-I, b.1032).

Yani, "Binâenaleyh bil ki, âlem-i sûrette her ne varsa hepsi denizden hayât bulan balıklar gibi o fikirden diridir. Meselâ suver-i âlemden bir kısmının husûlünde benî-Âdem'in sun'u vardır. Evler, köşkler, şehirler gibi sûretler benî âdem'in fikrinden ve düşüncesinden peydâ olur. Bir kısmı da masnûât-ı ilahiyedir. Dağlar, sahrâlar ve küre-i arzın karası ve denizi ve güneş ve felekler gibi ki, bunlar da akl-ı küllün fikrinden hâsıl olur" (Konuk, c. 3, b. 1031, s. 292-293).

او به هر شهری که رفتی از نخست مر عزیزان را بکردی بازجُست

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۲۰۸)

İlk defa gittiği şehirlerde değerli kişileri soruşturup arardı (Mesnevî-I, b.2208).

Eskiden bir şehre gidilince önce o şehrin değerli büyükleri ziyaret edilirmiş. Bu beyitte de buna vurgu yapılıyor. Şehir burada, ad olarak, yalın anlamda kullanılmıştır.

Yani, "Huzûr-ı evliyâ huzûr-ı Hak olduğundan ve Kâ'be nasıl ki mazhar-ı ism-i zât ise, Velîyy-i Hak olan insân-ı Kâmil dahi kezâlik mazhar-ı ism-i Zât bulunduğundan, evvelâ onu tavâf etmek için Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri gittiği her bir şehirde kendisine vâki' olan tavsiye mûcibince, açıktan açığa insân-ı kâmilleri arardı" (Konuk, c. 4, b. 2206, s. 114).

گِرد می گشتی که اندر شهر کیست کو بر ارکانِ بصیرت متّکی است

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۲۰۹)

"Bu şehirde basiret direklerine dayanan kimdir?" diye dönüp dolaşırdı (Mesnevî-I, b.2209).

Bu beyit şöyle yorumlanmıştır: "Erkân-ı basîret"ten murad, ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn esaslarıdır. Yani, "Bu şehirde bu üç esâsa dayanmış olan kâmillerden kimler vardır diye, gittiği şehirlerin etrâfını dolaşırdı" (Konuk, c. 4, b. 2207, s. 114).

آن یکی گفتش که اندر شهرِ ما نیست عاقل جز که آن مجنون‌نما

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۳۲۷)

Biri ona dedi: "Bizim şehrimizde şu deli görünüşlüden başka akıllı yoktur (Mesnevî-I, b.2327).

صالح از خلوت به سویِ شهر رفت شهر دید اندر میانِ دود و نفت

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۵۴۱)

Salih yalnız kaldığı yerden şehre doğru gitti; şehri duman ve ateş içinde gördü (Mesnevî-I, b.2541).

Şehir, ad olarak yalın anlamda kullanılmıştır. Burada Semûd kavminden bahsedilmektedir. Bu kavim, Hicâz ile Tebük arasında Hicr denilen bölgede yaşamaktadır.

Yani, "Salih (a.s), üzerlerine kahr-ı ilâhî nâzil olacak olan kavminden evvelce ayrılmış ve şehir hâricinde bir mahalde tek ü tenhâ oturmuş idi. Bu kazâ-yı ilâhînin nüzûlünden sonra Filistin tarafına vâki' oan kavminin şehrine gitti; şehri zelzeleden mütehassıl duman ve harâret içinde gördü" (Konuk, c. 1, b. 2582, s. 180).

نیمِ شهر از شعله‌ها آتش گرفت آب می‌ترسید از آن و می‌شکفت

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۳۷۰۸)

Şehrin yarısı alevlerle tutuştu, su ondan korkuyor ve şaşırıyordu (Mesnevî-I, b.3708).

Beyitle ilgi şöyle denilmektedir: "Şehrin yarısı alevler içinde kalıp yandı; o ateşe su tesir etmez oldu ve suyun ateşi söndürmek hâssası kalmayınca, bu hâl taaccübe sebeb

oldu. O ateş ve yangın binalara ve evleri yaktıktan sona, kuşların kanatlarına ve yuvalarına sirâyet etti" (Konuk, c. 2, b. 375, s. 489).

از برونِ شهر آن شیرین فسون تا نشد فارغ نیامد خود درون

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۳۵۹۵)

O tatlı sözlü, doğurmadıkça şehrin dışından içeriye hiç gelmedi (Mesnevî-II, b.3595).

Beyitle ilgili şöyle deniliyor: "Füsun", mekr ve tedbîr ve hîle ve tezvîr manalarına da gelir. "Füsûnu tatlı ve latif olmak", Hz. Meryem'in hârikulâde bir sûrette Hz. Cibrîl'in nefhinden vâki' olan hamli üzerine nazar-ı halktan uzaklaşmak tedbîr ve hîlesinden ibârettir. Yani, "O tedbirli olan Hz. Meryem, hamlinden fârig olmadıkça ve "İsâ (a.s)'ı doğurmadıkça şehrin hâricinden şehrin içine gelmedi." Nitekim kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Meryem'de mezkûrdur" (Konuk, c. 4, b. 3600, s. 470).

شهر شهر از بهرِ این مطلوب گشت نی جزیره ماند و نی کوه و نی دشت

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۳۶۳۲)

Bu istek için şehir şehir dolaştı; ne ada kaldı, ne dağ ve ne ova (Mesnevî-II, b.3632).

حاجیان آنجا رسیدند از بلاد دیدهشان بر زاهدِ خشک اوفتاد

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۳۷۷۵)

Hacılar şehirlerden oraya vardı, gözleri bir kuru zahide takıldı (Mesnevî-II, b.3775).

"Hacılar şehirlerden bâdiyenin o noktasına geldiler. İbâdet ve riyâzetten kupkuru ve lâğar bir hâle gelmiş olan zâhidi gördüler" (Konuk, c. 4, b. 3778, s. 515).

بر نکَندی یک دعایِ لوطِ راد جمله شهرستانشان را بیمراد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۸۷)

Cömert Lût'un bir duası, onların bütün şehirlerini muratsızca yerinden kazıtmazdı (Mesnevî-III, b.87).

Şehir, burada ad olarak yalın anlamda kullanılmıştır, yani yerleşim merkezi. Lût peygambere itaat etmeyen Sodom şehri ve halkından bahsedilmektedir.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Hikmet-i İlâhiyyeye vâkıf bir nebiyi- zîşân olan Lût (a.s.)'ın, muhalefette inat eden kavmi aleyhine ettiği bir dua onların Sodom namındaki şehirlerini, muhalefetlerinde muradsız oldukları halde çöktürdü. Eğer bu nebiyy-i zîşân tek başına olduğu halde binlerce şahıs hükmünde olmasa idi duasıyla binlerce halkı recfe ile helâk eder miydi? (Konuk, c. 5, b. 88, s. 41)

گشت شهرستان چون فردوسشان دجلهٔ آبِ سیه رَو بین نشان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۸۸)

Onların cennet gibi şehirleri kara su Dicle'si oldu. Git, işaretini gör (Mesnevî-III, b.88).

"O kavmi Lût'un cennet-i Firdevs gibi muntazam ve müferrih olan şehirleri çöktü ve krom madenini hâvî pis kokulu bir su kaynadı ve şehrin mahalli bu kara suyun Dicle'si oldu. Onun nişânı bugün bâkîdir. Binâenaleyh sen o nişanı ibretle temâşâ et!" (Konuk, c. 5, b. 89, s. 41)

تا به بغداد آمد آن هنگامه‌جو تا نهد هنگامه‌ای بر چارسو

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۱۰۳۰)

O hengâme arayan, çarşıda bir hengâme çıkarmak için Bağdat'a kadar geldi (Mesnevî-III, b.1030).

Yani "O mecma'-i halkı arayan kimse çarşıya veya dört tarafa halkı toplamak için Bağdat şehrine kadar geldi" (Konuk, c. 5, b. 1027, s. 276).

بر لبِ شط مرد هنگامه نهاد غلغله در شهرِ بغداد اوفتاد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۱۰۳۱)

Dicle kıyısında hengâme çıkardı, adam. Bağdat şehrinde gürültü koptu (Mesnevî-III, b.1031):

"Ortalığı velveleye veren o yılan tutan adam, o tuttuğu ejderhayı Dicle nehri kenarına koydu. Halk böyle bir yılanın vücûdundan haberdâr olunca Bağdat içine bir gulgule düştü; dediler ki:" (Konuk, c. 5, b. 1028, s. 277)

تا که شد در شهر معروف و شهیر کو ز انبانِ تهی جوید پنیر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۱۴۸۲)

Sonuçta şehirde "Boş ambarda peynir arıyor" diye bilindi ve meşhur oldu (Mesnevî-III, b.1482).

Hikâyenin genelinde Kudüs şehrinden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

"O tembel adam bu duâsından hiç vazgeçmedi; nihâyet "Boş zenbilin içinde peynir arayan bir adamdır." diye halk arasında ve şehirde ma'rûf ve meşhûr oldu" (Konuk, c. 5, b. 1477, s. 398).

تو روا داری که من بی‌حجّتی بنْهم اندر شهر باطل سنّتی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۳۸۹)

Sen, şehirde benim delil olmadan batıl bir âdet yerleştirmemi uygun görür müsün? (Mesnevî-III, b.2389)

"Senin hüccetsiz davanı dinleyip, lehine hükmetmek, şehir halkı arasında bâtıl bir âdet koymaktır. Ben bir nebiyy-i zîşân olduğum halde, sen böyle bir hâli bana câiz görür müsün?" (Konuk, c. 5, b. 281, s. 630-631)

جمله برخیزید تا بیرون رویم تا بر آن سِرِّ نهان واقف شویم

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۴۴۲)

Hepiniz kalkınız, (şehirden) çıkalım; o gizli sırra vakıf olalım (Mesnevî-III, b.2442).

Yani, "Dışarıya çıkmamız o gizli sırra vâkıf olmamız için, hepiniz kalkınız!" (Konuk, c. 6, b. 2434, s. 17)

چون برون رفتند سوی آن درخت گفت دستش را سپس بندید سخت

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۴۷۱)

O ağaca doğru çıkıp gittiklerinde Davud dedi: "Elini arkasından sıkıca bağlayın" (Mesnevî-III, b.2471).

"Vaktâki Davut (a.s)'ın hükmünden şikâyet eden halk, cenâb-ı Davut ile berâber o ağaç tarafına doğru gittiler, Davut (a.s) halka hitâben buyurdu ki: "Bu öküz davacısının ellerini arkasına bağlayın" (Konuk, c. 6, b. 2463, s. 24).

آن سبا مانَد به شهرِ بس گلان در فسانه بشْنوی از کودکان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۰۰)

O Sebâ, çocuklardan efsane içinde duyduğun çok büyük bir şehre benzer (Mesnevî-III, b.2600).

Sebâ, Yemen'in büyük bir şehridir.

"Çocukların lisânından masal olarak dinlediğin o Yemen'de kâin Sebâ şehri büyük bir şehre benzer ve masalda böyle tasvir olunur" (Konuk, c. 6, b 2591, s. 60).

بود شهری بس عظیم و مِه ولی قدرِ او قدرِ سُکَرّه بیش نی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۰۳)

Çok büyük ve kocaman bir şehirdi; fakat değeri, toprak kâsenin değerinden fazla değildi (Mesnevî-III, b.2603).

"Bu beyt-i şerîfte hezl tarzında bir hakîkât beyân buyurulur. Yani, "Bu Sebâ şehri zâhirde azîm ve cesîm idi, fakat hakîkâtte gâyet dar idi ve sûreti büyük, manası çok küçük idi demek olur." Nitekim vücûd-i beşerin sûreti âlemin hey'et-i mecmûasına nisbeten gâyet küçük ve manası pek büyüktür ve âlemin sûreti ise insana nisbeten pek büyük, fakat manası küçüktür" (Konuk, c. 6, b. 2594, s. 60).

مردمِ دَه شهر مجموع اندر او لیک جمله سه تنِ ناشسته‌رو

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۰۵)

On şehrin halkı onda toplanmış; ancak hepsi, yüzünü yıkamamış üç kişi (Mesnevî-III, b.2605).

"Nâ-şüste-rû", kıymetsiz ve itibarsız manasından kinâyedir. "Bu şehirde çok adam var idi, fakat hakîkâtte orada ancak kıymetsiz üç kişi var idi." (Konuk, c. 6, b 2596, s. 61).

گشته آمنِ شهر و دِه از دزد و گرگ بُز نترسیدی هم از گرگِ سترگ

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۶۵)

Şehir ve köy, hırsızdan ve kurttan güvenliydi; keçi de iri kurttan korkmazdı (Mesnevî-III, b.2665).

"Lutf-i Hak ile şehir ve şehrin köyleri emniyet-i tâmme içinde idi" (Konuk, c. 6, b 2656, s. 76).

بنْگرید ای مردگانِ بی‌حَنوط در سیاستگاهِ شهرستانِ لوط

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۸۱۶)

Ey kefensiz ölüler! Lût şehrinin cezalandırılma yerine bakın! (Mesnevî-III, b.2816)

Sodom ve Gomorra şehirlerinden bahsedilmektedir.

"Ey sûret-i zâhireleri diri görünen ve fakat mana âleminde ölü olan kimseler, "Enbiyânın hışmında ne vâki' olmuştur?" derseniz, Lût (a.s)'ın meb'ûs olduğu şehrin yerindeki Hakk'ın siyâset mahalline dikkatle bakınız ki, Hak onların şehrini zelzele ile yere yatırdı ve elyevm o mahalde "Lût gölü" denilen bir göl peydâ oldu ki, suyu kokmuş bir haldedir. Hiç bu şahlar tavşana benzer mi?" (Konuk, c. 6, b. 2806, s. 117)

گفت معشوقی به عاشق کای فتیٰ تو به غربت دیده‌ای بس شهرها

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۸۰۷)

Bir sevgili âşığına sordu: "Ey yiğit! Sen gurbette çok şehirler gördün (Mesnevî-III, b.3807).

یک حکایت گوش کن ای نیک‌پی مسجدی بُد بر کنارِ شهرِ ری

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۹۲۰)

Ey uğurlu kişi! Bir hikâye dinle: Rey şehrinin kenarında bir cami vardı (Mesnevî-III, b.3920).

گفت خاتونی است از اَعیانِ شهر مر وَرا از مال و اقبال است بهر

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۸۷)

-Hanımı- dedi: "Şehrin ileri gelenlerinden bir hatundur. Onun mal ve ikbalden nasibi vardır (Mesnevî-IV, b.187).

"Şehrimizin eşrâfından bir hanımdır, mal ve ikbâl sâhibidir" (Konuk, c. 7, b. 190, s. 71).

یک پسر دارد که اندر شهر نیست خوب و زیرک چابک و مَکْسَب کُنی است

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۹۳)

Şehirde olmayan bir oğlu var; güzel ve zekidir, becerikli ve kazanç sahibidir (Mesnevî-IV, b.193)."

"Mekteb", masdar-ı mîmîdir ve "mekteb-kün", vasf-ı terkîbî olup, "kitâbet edici" demektir. Manası, "kesb edici"demektir. Yani "Bu hanımın bir oğlu vardır ki, şehirde nazîri yoktur, güzeldir, zekîdir ve hamarattır ve kâtibdir, Yahut kesb edicidir" (Konuk, c. 7, b. 196, s. 72).

نم نبارد ابر از شومیِ او شهر شد ویرانه از بومیِ او

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۹۴۴)

Bulut, onun uğursuzluğuyla yağmur yağdırmaz; onun uğursuzluğundan şehir viran olur (Mesnevî-IV, b.1944).

ای بسا کس رفته تا شام و عراق او ندیده هیچ جز کفر و نفاق

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۳۷۲)

Hayret! Nice kişi Şam'a ve Irak'a gitmiştir de, küfür ve iki yüzlülükten başka bir şey görmemiştir (Mesnevî-IV, b.2372).

Yani, "Birçok kimseler vardır ki seyâhar tarîkeyle Şam'a ve Irak'a gitmiş ve orada birçok ulemâ ve evliya bulunduğu halde, onların hiçbirini görmeyip, ancak halkın küfrini ve nifâkını görmüştür." Zîrâ insan her yerde evvelen tab'ına ve ahlâkına muvâfık ahvâli görür" (Konuk, c. 8, b. 2366, s. 167).

وی بسا کس رفته تا هند و هری او ندیده جز مگر بیع و شِری

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۳۷۳)

Hayret! Nice kişi Hindistan'a ve Herat'a gitmiştir de, alış verişten başka bir şey görmemiştir (Mesnevî-IV, b.2373).

"Ticâret kasdıyla Hind'e ve Herat'a gitmiş olan birçok kimseler, oralarda ancak alım satım muâmelesini görmüştür. Çünkü insan nereye gitse evlâ kendi kasdını görür" (Konuk, c. 8, b. 2367, s. 167).

وی بسا کس رفته ترکستان و چین او ندیده هیچ جز مکر و کمین

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۳۷۴)

Hayret! Nice kişi Türkistan'a ve Çin'e gitmiştir de, hile ve pusudan başka bir şey görmemiştir (Mesnevî-IV, b.2374).

“Kemin”, Düşman için kurulan pusu manasınadır. “Birçok kimseler Türkistan’a ve Çin’e seyâhat etmiştir, oralarda ancak halk arasında hîle ve birbirinin aleyhinde kurulmuş pusu görmüştür.” Çünkü o kimsenin bu huylarda melekesi vardır, gittiği yerlerde de en evvel göreceği şeyler bunlardı” (Konuk, c. 8, b. 2368, s. 38).

گاو در بغداد آید ناگهان بگذرد او زین سران تا آن سران

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۳۷۶)

Bir inek ansızın Bağdat’a girer; bu baştan o başa kadar geçer (Mesnevî-IV, b.2376).

رو به شهر آورد سیلِ بس مَهیب اهلِ شهر افغان‌کنان جمله رَعیب

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۷۸۸)

Çok korkunç bir sel şehre doğru yöneldi; şehir halkı feryat ediyordu, hepsi korkuyordu (Mesnevî-IV, b.2788).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Mehîb”, heybetli ve azametli adam ki, halk kendisinden korkar (Kâmûs). “Raîb”, ism-i mef’ûl manasında, “korkmuş” demekdir. Yani, “Çok korkunç bir sel şehre doğru hücûm etmeğe başladı; şehir halkı ise bu hâl muvâcehesinde hep korkmuş olarak feryâd ve figân edici idiler” (Konuk, c.8, b. 2777, s. 288).

ز اهتمامِ آن قضیب آن سیلِ زفت روبگردانید و آن سیلاب رفت

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۷۹۴)

O sopanın gayretiyle o büyük sel yüzünü (şehirden) çevirdi ve o sel suyu gitti (Mesnevî-IV, b.2794).

“Resûl-i Ekrem hazretlerinin attığı dalın ikdâm ve kasdı yüzünden, o şiddetli sel, şehir tarafından geri dönüp gitti.” (Konuk, c. 8, b. 2783, s. 289).

آن اسیرانِ اجل را عام داد نامِ امیرانِ اجلّ اندر بلاد

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۱۲۵)

Halk, o ecel tutsaklarına ülkelerinde yüce bey adını verdi (Mesnevî-IV, b.3125).

“Velhâsıl hakîkat-ı hâlden gâfil ve zevâhire nâzır olan avâm, o ecelin ve ölümün esîrlerine, şehirlerde tersine olarak “âlî beyler” nâmını verdi” (Konuk, c. 8, b. 3113, s. 394).

شاه آیین بست و اهلِ شهر شاد وآن عروسِ ناامیدِ بی‌مراد

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۱۷۵)

Padişah şenlik düzenledi; şehir halkı ve o ümitsiz ve muratsız gelin sevindi (Mesnevî-IV, b.3175).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Âyîn besten”, donanma yapmaktan kinâyedir. “Şâh, memleketde izhâr-ı meserret için donanma yaptı ve şehir halkı eğlendiler ve

şehzâdeye nikâh için evvelce söz kesilen Salih adamın kızı olan o ümîdsiz ve muradsız gelin de sevindi" (Konuk, c. 8, b. 3163, s.409).

حق چو خواهد زلزلهٔ شهری مرا گوید او من بر جَهانم عِرق را

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۷۱۵)

Hak, bir şehir depremi istediğinde bana söyler, ben o damarı hareket ettiririm (Mesnevî-IV, b.3715).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Hak Teâla hazretleri bir şehrin halkına kahr ile tecellî etmek için bir şehrin zelzelesini murad ettiği vakit bana emreder. Ben o de o şehre mahsûs olan bir damarımı oynatırım, Yani, himmetimi o şehrin kahrına tevcîh ederim" (Konuk, c.8, b. 3701, s. 577-578).

پس بجنبانم من آن رگ را به قهر که بدان رگ متّصل گشتست شهر

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۷۱۶)

O zaman ben, şehrin bağlı olduğu damarı kahırla hareket ettiririm (Mesnevî-IV, b.3716).

او بمانده در میانْشان زارزار همچو بوبکری به شهر سبزوار

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۴۴)

Sebzvar şehrindeki Ebûbekir isimli biri gibi; onlar arasında ağlayıp inler hâlde kalmıştır (Mesnevî-V, b.844).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Sebzvar", memâlik-i İran'iyede bir şehrin ismidir ve bu şehrin ahâlisi Râfizîdir. Şarih, bu beyiti şöyle açıklar: "Ma'lûmdur ki, Râfizîlik Hz. Ebûbekir es-Sıddîk ve Ömer (razıyallâhü anhümâ) hazarâtıyla ashâbtan bazılarına buğz ettikleri için çocuklarına Bekir ve Ömer isimlerini koymazlar. Şâyet aralarına bu isilerde bir Sünnî düşerse barınamaz, firâr etmek mecbûriyetinde kalır. Bu beyt-i şerîfte "rûh", Ebûbekir adlı bir kimseye ve "cisim" Sebzvar şehrine ve cismin sıfatları da "Rafizî olan Sebzvar şehri ahâlîsi"ne teşbîh buyrumuştur" (Konuk, c. 9, b. 842, s. 290).

تا مرا بوبکر نام از شهرتان هدْیه ناريد ای رمیده اُمّتان

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۵۱)

Ey korkanlar! Şehrinizden bana Ebûbekir isimli birini hediye getirmedikçe, (Mesnevî-V, b.851)

بِدْرَوَمتان همچو کِشت ای قومِ دون نی خراج اِستانم و نی هم فسون

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۵۲)

Tarla gibi sizi biçerim. Ey alçak kavim! Ne vergi alırım, ne de masal dinlerim (Mesnevî-V, b.852).

کی بوَد بوبکر اندر سبزوار یا کلوخِ خشک اندر جویبار

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۵۴)

Sebzvar'da Ebûbekir nasıl bulunur? Ya da ırmakta kuru kerpiç olur mu?" (Mesnevî-V, b.854)

Yani, "Sebzvar şehrinde Ebûbekir adlı bir kimseyi aramak, ırmak akan yerde kuru kerpiç aramak kabîlinden olur!" (Konuk, c. 9, b. 852, s. 292)

اندر این دشمن‌کده کی ماندمی سویِ شهرِ دوستان می‌راندمی

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۶۴)

Bu düşman evinde nasıl kalırdım? Dostların şehrine doğru sürüp giderdim (Mesnevî-V, b.864).

Sebzvar şehrinin halkı tümüyle Râfizî idi. Rafizî genellikle bütün Şiâ gruplarını içine alacak şekilde kullanılan bir ifadedir. Onlar (Râfizîler), Hz. Ebubekr'i sevmiyorlardı. Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki dostların şehri, burada Sünnîlerin, gönülden inananların bulundukları yerleşim merkezidir.

تو بگویی نک دل آوردم به تو گویدت پُرّ است از این دلها قُتُو

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۸۶)

Sen, "İşte, sana gönül getirdim" dersin. Sana der: "Kutu şehri, bu gönüllerle dolu" (Mesnevî-V, b.886).

Konuk, bu beyiti şöyle açıklar: "Kutû" kelimesi hakkında Ankaravî hazretleri bir şehrin ismi olmak câiz olduğu gibi, içine Bazı mevâd koydukları "kutu" olması da mümkündür, buyurur. Bu sûrette mana: "Ey kimse sen Hak Teâlâ'ya dersin ki: "Ya Rab, işte sana gönül getirdim!" Hak Teâlâ dahi cevâben sana buyurur ki: "Bu senin getirdiğin gönüller, içinde küffâr sâkin olan "Kut"u" şehrinde doludur." Veyahut "Mezâhir-i esmâiyye kutusu mesâbesinde olan bu dünyâ senin getirdiğin gönüller ile doludur. Bu gönüller benim istediğim gönüller değildir" (Konuk, c. 9, b. 884, s. 301).

تو بگردی روزها در سبزوار آنچنان دل را نیابی ز اعتبار

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۸۹)

Sen günlerce Sebzvar'da dolaşıyorsun, onu bakarak bulamazsın (Mesnevî-V, b.889).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Abdullah Bosnevî (k.s.) hazretleri, Fusûsu'l-Hikem Şerhî'nde buyururlar ki: "İnsân-ı kâmilin mertebesi, bahr-i vücûb olan esmi ilâhiye ve hakaik-i rabbâniyye ile bahr-i imkân olan suver-i kevniyye ve hakâik-i

imkâniyye arasında berzahtır ve iki taraf ile mütehakkıktır ve iki tarafa da müsâvî bir sûrette nâzırdır. Bu mertebeye bâliğ olmayan kimse her ne kadar sûrette insan ise de hakîkatte insan değildir. Ve her iki âlemde hilâfet ve zâhir olan, bur mertebeden zâhir olur. Bu mertebe ile mütehakkık olmayan derece-i kemâle ve derece-i hilâfete bâliğ değildir ve halîfe ve mürşid-i kâmil dahi değildir."

Bu beyânâta göre böye bir kalb sâhibi olmayan kimsenin kalbini celb edib o kalb vâsıtasıyla Hakk'a takarrüb hevesi boştur ve Hakk'ın itibarı cihetinden Sebzvar şehri gibi olan bu dünyâda günlerce dolaşsan böyle bir kalb sâhibi bulamazsın!

Sâdât-ı Nakşbendiyye'den Yakub Çerhî (k.s.) Risâle-i Ünsiyye'sinde şöyle buyurur: "Şâh-ı Nakşbend hazretleri buyurur ki: "İrşâd ve telkîn ile meşgûl olan kimseler üç nev'idir: Kâmil-i mükemmil, kâmil, mukalliddir." Kutbü'l-meşâyih Hâce Muhammed Ali Hakîm Tirmizî (k.s.), buyurmuşlardır ki: "Kâmil-i mükemmil nûranîdir ve nûr bağışlayıcıdır ve kâmil, nûranîdir, fakat bağışlayıcı değildir. Mukallîd, eğer kâmil-i mükemmil olan zâtın iznini hâiz olursa fâide ve ümîd me'mûldür" (Konuk, c. 9, b. 887, s. 302).

گفت این مرد این طرف چون است عُور در بیابان از ره و از شهر دور

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۴۰۶)

Biri dedi: "Bu adam, çölde yoldan ve şehirden uzak bu yanda neden çıplaktır? (Mesnevî-V, b.2406)

"Ûr", uryan, çıplak demektir. Yani, o kervan halkı taaccüb edip dedi: "Bu adam bu ıssız yerde böyle yiyecek ve içecekten ârîdir ve sahrâda yoldan ve halkın bulunduğu şehirden uzaktır (Konuk, c. 10, b. 2407, s. 109)?

بانگ آمد رَو ز صحرا سویِ شهر بانگِ طُرفه از ورایِ سِرّ و جَهر

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۶۷۸)

"Ovadan şehre doğru git" diye ses geldi; açık ve gizlinin ötesinden şaşırtıcı bir ses (Mesnevî-V, b.2678).

"Şeyh Muhammed hazretleri bu hâl içinde iken taraf-ı ilâhîden: "Sahrâdan şehir tarafına git!" diye bir ses geldi. Fakat bu ses bildiğimiz seslerden değildi. Âlem-i zâhir ve bâtının arkasından gelen acîb bir ses idi ki, tefrîki mümkün değildir. Ancak zevkan idrâk olunur" (Konuk, c. 10, b. 2677, s. 188).

گفت ای داناىِ رازم مو به مو چه کنم در شهر از خدمت بگو

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۶۷۹)

-Zahit- dedi: "Ey inceden inceye sırrımı bilen! Şehirde hizmetten ne yapacağım? Söyle" (Mesnevî-V, b.2679).

"Şeyh Muhammed hazretleri bu hitâba cevâben dedi: "Ey benim sırrımı inceden inceye bilici olan Rabbim, şehre gittiğim vakit orada ne hizmetler yapacağım ve vazifem ne olacaktır, emret!" (Konuk, c. 10, b. 2678, s. 188).

رُو به شهر آورد آن فرمان‌پذیر شهرِ غزنین گشت از رویش مُنیر

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۶۸۶)

O buyruk kabul eden, şehre yöneldi. Gazne şehri onun yüzüyle aydınlandı (Mesnevî-V, b.2686).

"O Hakk'ın emrini kabûl edici olan Şeyh Muhammed hazretleri, sahrâdan şehre müteveccih oldu ve Gazne şehri ahâlisinin kalbi onun kalbinin nûrundan nûrlandı" (Konuk, c. 10, b. 2685, s. 190).

از فَرَح خلقی به استقبال رفت او در آمد از رهِ دزدیده تفت

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۶۸۷)

Halk sevinçle karşılamaya gitti. O, hızlıca yol bulunmayan yerden şehre girdi (Mesnevî-V, b.2687).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Gazne şehrinin bir kısım halkı Şeyh Muhammed hazretlerinin sahrâdan şehre müteveccih olduğunu duydular. Sevinçten dolayı istikbâle ve karşılamağa gittiler. Halbuki hz. şeyh çalınmış, yani gizli yoldan acele ve harâretle şehre girdi" (Konuk, c. 10, b. 2686, s. 1901).

شیخ می شد با مریدی بی‌درنگ سوىِ شهری نان بدانجا بود تنگ

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۸۴۱)

Bir şeyh bir müritle bir şehre doğru durmadan gidiyordu; ekmek o yerde kıttı (Mesnevî-V, b.2841).

آن یکی گستاخ‌رو اندر هری چون بدیدی او غلامِ مِهتری

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۱۶۵)

Herat'ta küstah suratlı biri, üstün bir köle görünce; (Mesnevî-V, b.3165)

بهتر از وی صد هزاران دلربا هست همچون ماه اندر شهرِ ما

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۲۸۷)

Şehrimizde ondan daha güzel ay gibi yüz binlerce dilber vardır" (Mesnevî-V, b.3287).

پهلوانی را فرستاد آن زمان سویِ موصل با سپاهِ بس گران

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۸۳۵)

O anda bir yiğidi çok büyük bir orduyla Musul'a gönderdi: (Mesnevî-V, b.3835)

"Şâh derhal Musul tarafına bir pehlivânı hadsiz askeri cebren câriyeyi almak için gönderdi" (Konuk, c. 10, b. 3829, s. 513).

پهلوان شد سویِ موصل با حَشَم با هزاران رستم و طبل و عَلَم

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۸۳۸)

Yiğit ordusuyla, binlerce Rüstem, davul ve bayrakla Musul'a gitti (Mesnevî-V, b.3838).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Haşem", bin mansıb ehlinin hademesi ve tevâbi' demektir. Yani, "Kumandan olan pehlivan maiyetinde bulunan birçok tevâbi'i ve Rüstem pehlivan gibi, birçok kuvvetli ümerâ ile ve davul ve bayraklar ile muhârib tarsında Musul tarafına gitti" (Konuk, c. 10, b. 3832, s. 514).

چون ملخها بی‌عدد بر گِردِ کشت قاصدِ اِهلاکِ اهلِ شهر گشت

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۸۳۹)

Tarlanın çevresindeki sayısız çekirgeler gibi şehir halkını öldürmeye yöneldiler (Mesnevî-V, b.3839).

گر مرادت مُلکِ شهرِ موصل است بی‌چنین خون‌ریز اینَت حاصل است

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۸۴۵)

Amacın, Musul şehrini ele geçirmekse böyle kan dökme olmadan senin için bu gerçekleşir (Mesnevî-V, b.3845).

من روم بیرونِ شهر اینک در آ تا نگیرد خونِ مظلومان ترا

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۸۴۶)

Ben şehirden çıkıyorum, şimdi gir; mazlumların kanı seni tutmasın (Mesnevî-V, b.3846).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Hûn giriften", kan tutmak, bir kimse döktüğü kanın intikâmına giriftâr olmaktan kinâyedir (Bahar-ı Acem). Yani, "Ey kumandan, muradın şehri almaksa ben şehirden çıkıp gideyim ve şehri sana terk edeyim! Haksız yere kan dökme ki, mazlûm olan halkın kanından dolayı intikâm-ı ilâhîye giriftâr olmayasın!" (Konuk, c. 10, b. 3840, s. 515)

ور مرادت مال و زرّ و گوهر است این ز مُلکِ شهر خود آسان‌تر است

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۳۸۴۷)

Amacın mal, altın ve mücevherse, şehri ele geçirmekten daha kolaydır bu (Mesnevî-V, b.3847).

"Eğer harbden maksadın mal ve altın ve mücevherât almak ise bunları sana kolayca verelim! Bunları almak şehri zabtetmekten daha kolaydır." (Konuk, c. 10, b. 3841, s. 516)

رَو بپرس آن کاروان را بر رَصَد کز کدامین شهر اندر می‌رسد

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۸۹)

Git, inceleme yerinde o kervana hangi şehirden geldiklerini sor (Mesnevî-VI, b.389).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Rasad", lügatte gözetmek ve beklemek demektir. Ehl-i hey'et ıstılâhınca ahvâl-i ecrâmı gözetlemek üzere ittihâz edilmiş yüksek mahal demektir. Burada "mirsâd", yani"gözetlemek mahalli" demek olur. Yani, şâh o o beye dedi ki: "Git, kervânın geçeceği bir yerde bekle ve sor ki, hangi şehirden çıkıp geliyor?" (Konuk, c. 11, b. 393, s. 140).

رفت و پرسید و بیامد که ز ری گفت عزمش تا کجا درماند وی

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۹۷)

Gidip sordu ve geldi: "Rey'den". -Sultan- "Nereye kadar niyetliler?" dedi. Bey aciz kaldı (Mesnevî-VI, b.397).

"O bey şâhın emri mûcibince gitti ve kervândan sordu ve Padişahın huzûruna gelip dedi ki: "Efendim bunlar Rey şehrinden çıkıp geliyorlar imiş." Padişah o beye tekrâr: "Onların teveccühü nereyedir ve nereye gidiyorlar?" diye sordu. Bey bu ciheti tahkik etmemiş olduğu için cevâb vermekten âciz kaldı" (Konuk, c. 11, b. 394, s. 140).

شهر را بگّذاشت و آن سو رای کرد قصدِ جست و جویِ آن هیهای کرد

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۷۸۳)

Şehri bıraktı ve o yana gitti; o hay huyu araştırmaya yöneldi (Mesnevî-VI, b.783).

"Heyhây", şamata ve gürültü. Yani, "Şâir şehre girmekten sarf-ı nazar etti ve Antakya Kapısı'ndaki kalabalık tarafına gitmeyi re'y etti. Çünkü o şamata ve gürültünün sebebini araştırmayı kasd etti" (Konuk, c. 11, b. 799, s. 272).

گفت ای قَصّاص در شهرِ شما کیست اُستاتر در این مکر و دَغا

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۶۷۲)

"Ey hikâyeci! Sizin şehrinizde bu hile ve düzende daha usta olan kimdir?" dedi. (Mesnevî-VI, b.1672).

"Kassâs", mübâlağa ile ism-i fâildir, "çok kıssa söyleyici" demek olur. Nihâyet, Türk tahammül edemeyip dedi ki. "Ey meddâh efendi! Sizin bu şehrinizde bu terzilik san'atında ve hîle yapmakta pek ziyâde üstâd ve mâhir olan kimdir?" (Konuk, c.11, b. 1691, s. 544)

رفت درویشی ز شهرِ طالقان بهرِ صیتِ بوالحسینِ خارقان

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۰۴۴**)**

Ebu'l-Hasan-ı Harakânî'in şöhreti nedeniyle bir derviş, Tâlekân şehrinden gitti (Mesnevî-VI, b.2044).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Tâlekân", Belh ile Merv ve Kazvîn ile Ebher arasındaki şehirlerin ismidir. (Şemsü'l-Lügât) "Harakân", Bistâm kurbunda Horasan'dan bir köyün adıdır. "Bir derviş Ebu'l-Hasan-ı Harakânî hazretlerinin şöhret-i kemâlini işitti. Sohbetine vâsıl olmak için Talekân'dan Harakân'a kadar gitti" (Konuk, c.12, b. 2062, s. 43).

داشت کاری در سمرقند او مُهم جُست اُلاقی تا شود او مُستَتِم

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۱۱)

Seyyid'in Semenkand'da önemli bir işi vardı; işi tamamlayacak bir ulak aradı (Mesnevî-VI, b. 2511).

Yani, "Şâhın Semerkant'da görülecek mühim bir işi var idi. Bu işi tamâmlayıcı olmak için bir ulak aradı" (Konuk, c. 12, b. 2529, s. 197).

خاص و عام شهر را دل شد ز دست تا چه تشویش و بلا حادث شدست

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۱۷)

Şehirde halk ve ileri gelenler, kendilerini kaybettiler: "Ne karışıklık, ne bela meydana gelmiştir (Mesnevî-VI, b.2517).

که کسی خواهم که تازد در سه روز تا سمرقند و دهم او را گُنوز

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۴۲)

"Üç günde Semerkant'a at koşturacak birini istiyorum, ona hazineler vereceğim" diye (Mesnevî-VI, b.2542).

شب چو شه محمود برمی‌گشت فرد با گروهی قومِ دزدان باز خورد

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۸۱۵)

Geceleyin Sultan Mahmud yalnız olarak (şehri) dolaşıyordu; hırsızlardan bir bölüğe tesadüf etti (Mesnevî-VI, b.2815).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Bâz hûrden", "mülâki ve muttasıl olmak" manasına kinâyât-ı âcem'dendir. (Bahâr-ı Acem). Yani, "Şah Mahmud-ı Gaznevî karanlıkta yalnız başına dolaşırdı. Hırsızlardan bir bölük kimseye tesadüf etti ve mülâki oldu" (Konuk, c. 12, b. 2836, s. 287).

گر عُمَر نامی تو اندر شهرِ کاش کس بنفْروشد به صد دانگت لواش

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۲۱۸)

Senin adın Ömer'se Kâş şehrinde sana yüz paraya bir lavaş satmazlar (Mesnevî-VI, b.3218).

"Dâng" bir pulun dörtte biri kıymetinde olan bir paranın ismidir. "Lavâş" "Acem pidesi" denilen "yufka ekmeği" demektir. Yani, "Kâş şehrinin halkı Şîa olduğundan, eğer Ömer adlı isen, orada hiçbir kimse sana yüz dâng bile versen Acem pidesi satmaz. Zîrâ Ömer isminin düşmanıdırlar" (Konuk, c. 12, b. 3240, s. 415).

نُه هزارم وام و من بی‌دسترس هست صد دینار از این توزیع و بس

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۲۲۲)

Dokuz bin altın borcum var ve yardım edenim yok; bu yardım toplayıştan yüz dinar var, o kadar (Mesnevî-VI, b.3222).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Borcum dokuz bin altındır ve benim bu borcu ödemeye kudretim yoktur. Bana yardımcı olan adamın bu borcu şehrin zenginlerine tevzi' ve taksîm etmesinden ancak yüz altın hâsıl oldu" (Konuk, c. 12, b. 3344, s. 444).

در طوافِ شهرها و قلعه‌هاش از پیِ تدبیرِ دیوان و معاش

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۶۲۹)

Devlet ve geçim işlerini araştırmak için şehirleri ve kaleleri dolaşmak üzere (Mesnevî-VI, b.3629).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Tavâf", bir şeyin etrâfını dolaşmak; "dîvân", padişahın ve vezîrlerin hükûmet adamlarının büyük meclisi ve cem'iyeti; "maâş", derilik ve hayat. Yani, "Şehzâdeler meclisin ve cem'iyetin ve hükümdârlık hayâtının tedbîri ve idâresi için ma'lûmât sâhibi olmak üzere şâhın şehirlerini ve kalelerinin etrâfını dolaşmaya azm ettiler" (Konuk, c. 12, b. 3654, s. 538-539).

3.1.2.Yalın anlamıyla ad olarak köy

گشته آمنِ شهر و دِه از دزد و گرگ بُز نترسیدی هم از گرگِ سترگ

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۶۵)

Şehir ve köy, hırsızdan ve kurttan güvenliydi; keçi de iri kurttan korkmazdı (Mesnevî-III, b.2665).

چون شما بستهٔ همین خواب و خورید همچو ما باشید در دِه می‌چرید

(مثنویمعنوی, دفترسوم, ب.۲۷۱۰)

Madem siz yine bu uyku ve yiyişe bağımlısınız, bizim gibisiniz; köyde dolanıyorsunuz (Mesnevî-III, b.2710).

"Bu beyt-i şerîfte "Bu Resûl'e ne oldu ki taâm yer ve sokaklarda yürür" dediler" (Furkân, 25/7) âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Yani, "Ey peygamberlik davasında bulunanlar, mâdemki siz de benim gibi yer, içer ve uyursunuz, muhakkak bizim gibi olursunuz ve bu dünyâ köyünde otlar ve yaşarsınız, bizden ne farkınız olur?" (Konuk, c. 6, b 2701, s. 87).

قوم گفتند ای نصوحان بس بوَد اینچه گفتید ار در این دِه کس بوَد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۸۹۹)

Kavim dedi: "Ey öğüt verenler! Bu köyde bir kimse varsa bu söylediğiniz kâfidir (Mesnevî-III, b.2899).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Husûsiyet itibariyle kavm-i Sebâ ve umûmiyet itibariyle her asırdaki münkirler, kendilerinin nâsıhı olan enbiyâya ve onların vârisleri olan evliyâya dediler ki: "Ey bizlere nasîhat etmekten bıkmayan ve usanmayan kimseler, eğer sizin nasîhâtiniz ile amel edecek bu köyde bir kimse varsa, onun için bu söylediğiniz sözler kifâyet eder, uzatıp durmanın manası yoktur" (Konuk, c. 6, b. 2900, s. 138).

خواجه از دورش بدید و خیره ماند از تحیّر اهلِ آن ده را بخواند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۱۷۶)

Efendisi onu uzaktan gördü ve hayrette kaldı; şaşkınlığından o köy halkını çağırdı: (Mesnevî-III, b.3176)

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Köle iki tulum ve deve ile köye girerken, efendisi onu uzaktan gördü ve kölenin beyaz olmasına hayrette kaldı ve kemâl-i tahayyüründen köylüleri çağırdı ve dedi ki:" (Konuk, c. 6, b. 3167, s. 207)

لیک گر در دِه به گوشه یک کس است های هویی که بر آوردم بس است

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۲۰۱)

Ancak köyde bir köşede birisi varsa, çıkardığım hay huy yeter (Mesnevî-III, b.3201).

هم از آن دِه یک زنی از کافران سویِ پیغمبر دوان شد ز امتحان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۲۱۹)

Yine o köyden kâfirlerden bir kadın, imtihan etmek için Peygambere koştu (Mesnevî-III, b.3219).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Resûl-i zîşân efendimizin mucizesiyle beyaz olup avdet eden zenci kölenin köyünde sâkin kâfirlerden bir kadın dahi, peygamber olup olmadığını tecrübe ve imtihân için Resûl-i Ekrem hazretleri tarafına koşucu oldu" (Konuk, c. 6, b. 3210, s. 219).

پاره‌هایِ نان و لاَلَنگ و طعام در میانِ کوی یابد خاص و عام

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۳۴۴)

Herkes köy ortasında ekmek parçaları, yemek ve yiyecek bulacak (Mesnevî-III, b.3344).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Laleng", yemek kaplarında kalan artık manasınadır. Yani, "Hâne sâhibinin rûhu için yemekler pişecek ve hâss ve âmma yedirilecektir ve birçok ekmek parçaları, sofra artıkları ve taâmmlar köpeklere dökülecektir" (Konuk, c. 6, b. 3335, s. 249).

گفت زین سو بویِ یاری می‌رسد کاندر این دِه شهریاری می‌رسد

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۸۳۳**)**

-Bâyezîd- dedi: "Bu taraftan bir dostun kokusu geliyor; bu köye bir sultan ulaşıyor (Mesnevî-IV, b.1833).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Hz. Bâyezîd gaybın vahyinden haber verip buyurdu ki: "Bu taraftan, yani Harakân karyesi tarafından bir yâr-ı manevînin rûhânî kokusu erişiyor ve bu koku haber veriyor ve diyor ki: "Bu karyede sâhib-i iktidâdr bir şâh-ı azîm zâhir olacaktır." "Şehriyâr" ta'bîriyle Ebu'l-Hasan hazretlerinin sâhib-i tasarruf bir kutb-ı zaman olduğuna işâret buyurulur" (Konuk, c. 7, b. 1829, s. 540).

اشتری را دید روزی استری چونکه با او جمع شد در آخُری

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۳۷۶)

Bir katır, bir gün bir deve gördü. Bir ahırda onunla bir araya gelince, (Mesnevî-IV, b.3376)

گفت من بسیار می‌افتم به رُو در گریوه و راه و در بازار و کو

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۳۷۷)

Dedi: "Ben tepede, yolda, çarşıda ve köyde çok yüz üstü düşüyorum (Mesnevî-IV, b.3377).

"Gerive", tepe manasına ve "kû", "kûy" kelimesinin muhaffefidir, "mahalle" manasınadır (Konuk, c. 8, b. 3364, s.478).

با که گویم در همه دِه زنده کو سویِ آبِ زندگی پوینده کو

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۱۶۲)

Kime söyleyeyim? Bütün köyde diri nerede? Abıhayata doğru koşan nerede? (Mesnevî-V, b.1162)

Şarihe göre Hz. Mevlâna'dan bahsedilmektedir. Bu yüzden köyden kasıt, Konya şehridir.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Âb-ı zindegî", Yani "ab-ı hayât"tan murad, aşk-ı ilâhîdir. Bu beyt-i şerîf, vaktinin insân-ı kâmili olan Hz. Pîr efendimizin teessüf-i âlîleridir. Buyururlar ki: "Ben bu dünyânın fânîliğini ve cihân-ı mananın bâkîliğini muhîtimde bulunan efrâd-ı beşerden kime söyleyeyim ki, bütün köy ve mahalle ahâlisi arasında rûh-i insâni ile diri olan bir kimse nerededir? Hepsi cisimlerinin ve nefislerinin umûruyla meşgûl ve âlem-i bekâdan bîhaberdir" (Konuk, c. 9, b. 11163, s. 390).

در دِهِ ضَروان به نزدیکِ یَمَن شُهره اندر صَدْقه و خُلقِ حَسَن

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۴۷۴)

Yemen'in yakınında Darvan köyündeydi. Sadaka vermede ve güzel huylulukta ünlüydü (Mesnevî-V, b.1474).

کعبهٔ درویش بودی کویِ او آمدندی مستمندان سویِ او

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۴۷۵)

Köyü, yoksulların Kâbe'siydi; yoksullar ona gelirdi (Mesnevî-V, b.1475).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Müstemendân", ihtiyaç sâhibi ve gamlı manasınadır. Yani, "İhtiyaç sâhibi olan fakîrler bu Darvân köyünün etrâfında dolaşıp tavâf ettikleri için "fukara Kâbe'si" demek sezâ idi" (Konuk, c. 9, b. 1475, s. 484).

نامِ او و القابِ او شرحم دهید که غریبم من شما اهلِ دِهید

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۷۸۶)

Onun adını ve lakaplarını bana anlatın; zira ben yabancıyım, siz köydensiniz (Mesnevî-VI, b.786).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Şâir orada toplanan halka hitaben dedi ki: "Bu ölen zâtın adını ve elkâbını bana beyân ediniz. Zîrâ ben bu şehirde garîbim ve yabancıyım. Siz ise bu köy ahâlisindensiniz!" "Elkâb" dan murad, eski zamanlarda vezîrlere ve vâlilere "emînü'd-devle" ve "muînü'l-memâlik" gibi verilen lakablardır ki, bu lakablar elân İran'da dahi câridir. Birinci mısrâ'daki "dihid", "dâden" masdarının emr-i hâzırının cem'idir. İkinci mısrâ'daki "dihîd" köy manasına olan "dih" ile cem'-i muhâtab edâtı olan "îd" kelimesinden mürekkebtir" (Konuk, c.11, b. 802, s. 272-273).

آنچنان که کاروانی می‌رسید در دِهی آمد دری را باز دید

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۱۳۱)

Nitekim bir kervan geliyordu; bir köye girdi, bir kapıyı açık gördüler (Mesnevî-VI, b.1131).

"Bu iki nevi' sâlikin hâli buna benzer ki: Bir kervân bir köye geldi ve bir kapıyı açık gördü" (Konuk, c.11, b. 1147, s. 380).

امرِ حقّ آمد به شهرستان و دِه خانه و دیوار را سایه مدِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب**.۲۱۷۶)**

Şehre ve köye Hakk'ın buyruğu geldi: "Eve ve duvara gölge verme!" (Mesnevî-VI, b.2176)

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Köy, burada yerleşim merkezi olarak yalın anlamda kullanılmıştır. Şuayb peygamberin kendilerine gönderildiği Medyen şehri ve halkı kastediliyor.

"Hak Teâlâ, Şuayb (a.s)'ın kavmine azâb etmek murad ettiği için, o kavmin şehirlerine ve köylerinde güneşin harâretine karşı gölge veren evlere ve duvarlara "Gölge vermeyin!" diye emir verdi" (Konuk, c.12, b. 2195, s. 89).

كُلُّ يومٍ فِی اَلْقُرىٰ ضَيْفٌ حَدِيث مَا لَهُ غَيْرُ الْإِلٰهِ مِنْ مُغِيث

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۴۰۰)

Her gün köyde Allah'tan başka yardım edeni olmayan yeni bir misafir vardır (Mesnevî-VI, b.2400).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Muğis", yardım ve imdâd edici demektir. "zayf", misâfir. "Kurâ", karyeler. "Hadîs", yeni demektir. Yani, "Her gün karyelerde ve köylerde bir yeni misâfir ve yolcu vardır. O ıssız karyelerde o misâfir için Allâh Teâlâ'dan gayrı imdâd ve yardım edici yoktur" (Konuk, c. 12, b. 2418, s. 164).

كُلُّ لَيْلٍ فِی الْقُریٰ وَفْدٌ جَدِید مَا لَهُمْ ثَمَّ سِوَی اللهِ مَجید

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۴۰۱)

Her gece köyde yüce Allah'tan başka kimseleri olmayan yeni bir topluluk vardır (Mesnevî-VI, b.2401).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Vefd", Cemât, "Semme", orada demektir. "Mecid", esmâ-i ilâhiyyeden olup "kerîm ve gâlib" manasınadır ve diğer bir manası da "hayvana doyuncaya kadar yem verici" demektir. Yani, "Her bir gece karyelerde yolculardan yeni bir cemâat ve gürûh vardır. O yolcuların ihtiyâcına yardımcı ve kerem edici Allâh'gayrı yokutur. Veyahut o yolculara doyuncaya kadar gıdâ verici olan Allâh'ın gayrı yoktur, demek olur" (Konuk, c. 12, b. 2418, s.164).

دلقک اندر دِه بُد و آن را شنید بر نشست و تا به ترمد می‌دوید

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۱۳)

Delkak köydeydi ve bunu duydu; at bindi ve Tirmiz'e kadar koşturdu (Mesnevî-VI, b.2513).

"Ya'nî, dellâl çağırılırken Delkak padişahın nezdinde değil idi. Köyde idi ve köyde dellâlı işitti. Hemen ata bindi ve Tirmiz'e kadar koştu" (Konuk, c. 12, b. 2531, s. 197).

که ز دِه دلقک به سَیرانِ درشت چند اسپی تازی اندر راه کُشت

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۱۹)

Bunun için Delkak çölü aştı, yolda birkaç Arap atı öldürdü" (Mesnevî-VI, b.2519).

گفت من در دِه شنیدم آنکه شاه زد مُنادی بر سرِ هر شاهراه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۴۱)

-Delkak- dedi: "Ben köyde duydum ki padişah her ana yol başında tellal bağırttı: (Mesnevî-VI, b.2541)

دلقک از دِه بهرِ کاری آمدست رایِ او گشت و پشیمانش شدست

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۵۶۰)

Delkak köyden bir iş için gelmiştir; düşüncesi değişti ve pişman olmuştur (Mesnevî-VI, b.2560).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Delkak köyden şehre kadar bu derece sür'atle mutlaka hayır bir iş için gelmiştir ve bir fikr-i mahsûsu vardır. Fakat şehre geldiği vakit re'y ve fikrini değiştirdi ve o fikrinden pişman olup vazgeçti" (Konuk, c. 12, b. 2579, s. 208).

خصم در دِه رفت و حارس نیز نیست بهرِ خلوت سخت نیکو مسکنی است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۴۶۴)

Düşman köye gitti ve bekçi de yoktur; yalnız kalmak için çok iyi bir yerdir (Mesnevî-VI, b.4464).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Yani, "Senin hasmın ve düşmanın olması lâzım gelen kocam köye gitti ve evde beni gözetleyecek bir bekçi de yoktur. Binâenaleyh benim evim halvet ve yalnızlık için pek iyi bir meskendir" (Konuk, c. 13, b. 4486, s.185).

3.2. Maddî Zenginlik Anlamıyla Kullanılan Şehir ve Köy

Bu başlık altında ele aldığımız şehir ve köy temalı beyitler; bir yerin güzellikleri, zenginlikleri, maddî dünya, mal-mülk, evren vb. gibi anlamlarla ve rûhaniyete vâsıl olamamış şeyh örneğinde olduğu gibi olumsuz anlamlarla da kullanılmıştır.

3.2.1. Maddî zenginliğiyle şehir

در میانِ شهر چون دریا روان پُر ز کشتیها و شستِ ماهیان

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۷۱۶)

Şehrin ortasında deniz gibi, gemilerle ve balık oltalarıyla dolu akıyordu (Mesnevî-I, b.2716).

Bu hikâyenin genelinden Bağdat şehrinden bahsedildiğini anlıyoruz. Şehir burada, maddi zengiliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

"O suyu şeker gibi olan Dicle nehrinde çok gemiler yüzer ve balıkçılar çok oltalar atıp balık tutarlar. İşte o nehir, böyle bir nehirdir (Konuk, c. 2, b. 2757, s. 230).

سالم از دزدان و از آسیبِ سنگ بُرد تا دارُ الخلافه بی‌درنگ

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۷۳۵)

Hırsızlardan ve taş felaketinden sağlam olarak duraksamadan hilafet merkezine (şehrine) götürdü (Mesnevî-I, b.2735).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Hilafet merkezi olan Bağdat şehri maddî zenginlik anlamıyla kullanılmıştır.

"Bir taraftan kadının duâları ve Hakk'a olan münâcâtı ve erkeğin testiye zarar isâbeti ihtimâli gamı ve hâmil olduğu testi ve suyun ağırlığı, rahmet-i ilâhiyyenin tecellîsine sebeb olduğu ve esnâ-yı râhda hırsızların tecâvüzüne maruz kalmaksızın ve testi bir taşa çarpıp kırılmaksızın bilâtevakkuf halîfenin bulunduğu şehre kadar o testiyi götürdü. "Hırsızlar"dan murad, sudûra vesvese ilkâ eden gûlâne tabîattır ve "taş"tan murad dahi, rehzen- tarîk olan insan şeytanlarıdır" (Konuk, c. 2, b. 2776, s. 235).

آن عرابی از بیابانِ بعید بر درِ دارُ الخلافه چون رسید

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۷۷۲)

O bedevi uzak çölden hilafet merkezinin kapısına vardığında, (Mesnevî-I, b.2772)

اندر این شهرِ حوادث میر اوست در ممالک مالکِ تدبیر اوست

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۳۸۵۷)

Bu olaylar şehrinde bey odur. Memleketlerde düzen sahibi odur (Mesnevî-I, b.3857).

Beyitten anlaşılmaktadır ki, şehir ifadesi burada tüm kâinat anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Hâdis olan bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde yegâne hâkim O'dur. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm'de (Mâide, 5/1) ve (Hac, 22/18) "Dilediği şeyi yapar." ve "İrâde ettiği şeye hükmeder." buyrulur. Ve kendi vücûdunun mertebe-i ef'âli olan âlem-i mülkde bilcümle tedbîrlerin mâliki O'dur. Nitekim âyet-i kerîmedene (Yunus, 10/3, Ra'd,12/2,Secde, 32/5) "Emirleri tedbîr eder." buyurulur. O ateş ve yangın binâlara ve evleri yaktıktan sona, kuşların kanadlarına ve yuvalarına sirâyet etti" (Konuk, c. 2, b. 3899, s. 527).

حالِ ایشان از نُبی خوان ای حریص نَقَّبُوا فِیهَا ببین هَلْ مِنْ مَحِیص

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۳۷۲۶)

Ey ihtiraslı kişi! Onların durumunu Kur'ân'da oku: "Beldelerde kaçıp dur-dular."ı gör, "Hiç kaçıp kurtulacak yer var mıdır?" (Mesnevî-II, b.3726)

هر زن نوزاده بیرون شد ز شهر سویِ میدان غافل از دستان و قهر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۹۴۵)

Yeni doğum yapmış her kadın, hile ve zulümden gafil meydana doğru şehirden dışarı çıktı (Mesnevî-III, b.945).

Şehir, burada ev anlamında kullanılmıştır.

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Kâf'ta olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: (Kâf, 50/36) "Onlardan evvel her karnın ehlinden çok kimseleri helâk ettik. Onlar kuvvet cihetinden onlardan eşedd idi. Şehirlerde taarruf ettiler. Hiç kurtulacak yer var mıdır?!" Yani "Ey "akl-ı maâş"larının revnakına ve parlaklığına istinâd eden ashâb-ı kıyl ü kâl, Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyeti okuyunuz: "Sizden evvel "akl-ı maâş"larına güvenip, zamanlarının Süleyman'ı olan peygamberlerine muhâlefet eden ve kuvvet ve satvette sizlerden daha şiddetli olan kimselerin, bu muhâlefetleri sebebiyle helâkten kurtulamadıklarını anlayınız!" (Konuk, c. 4, b. 3729, s. 501).

یا دری بودی در آن شهرِ وَخِم که نظاره کردمی اندر رَحِم

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۹۶۵)

Yahut o vahim şehre bir kapı olsaydı, rahimde seyretseydim (Mesnevî-III, b.3965).

Şehirden kasıt bu dünyadır.

یا چو چشمهٔ سوزنی راهم بُدی که ز بیرونم رَحِم دیده شدی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۹۶۶)

Yahut bir iğne deliği gibi bana bir yol olsaydı, dışarıdan rahim bana görülseydi (Mesnevî-III, b.3966).

Dışarıdan (şehirden) kasıt, bu dünyadır. Tasavvufa göre, bu dünya sıkıntı yeridir ve burada gerçek bir mutluluk yoktur.

O cenin der ki: "Yahut o sakil ve zararlı olan dünyâ şehrinde bir kapı olaydı da, bu zevk ile yaşadığım rahim şehrine nezâret ede idim" (Konuk, c. 6, b. 3953, s. 413).

گفت کو شهر و قِلاع او را جهاز یا نثارِ گوهر و دینار ریز

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۱۳۵)

-Hanımı- dedi: "Onun çeyizi olarak şehir ve kaleler veya saçılacak inci ve altın nerede?" (Mesnevî-IV, b.3135)

Şehir, bu beyitte mal mülk anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Şâh oğluna bir fakîr kızı almak istemeyen nâkısu'l-akl haremine bu sözleri söyledikten sonra haremi ona cevâben dedi: "Peki ama kızın çeyizi olmak lâzımdır. Ceyiz olarak bizim oğlumuza verilmesi lazım gelen şehirler ve kaleler nerede? Yahut oğlumuzun şan ve şerefine lâyık bir sûrette bastığı yerlere saçılacak cevherler hani? Ve altın saçıcılık bu kızın âilesi için mümkün mü? (Konuk, c. 8, b. 3123, s. 398)

من به هر شهری رگی دارم نهان بر عُروقم بسته اطرافِ جهان

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۷۱۴)

Benim her şehirde gizli bir damarım var; dünyanın etrafı damarlarıma bağlıdır (Mesnevî-IV, b.3714).

Şehir, burada tüm kâinat anlamında kullanılmıştır.

"Ben her bir şehrin halkı için gizli bir kuvve-i tasarrufiyyeye mâlikim. Etrâf-ı cihân benim tasarrufum üzerine bağlanmıştır" (Konuk, c. 8, b. 3700, s. 577).

دشمنیِ آن دل از روزِ اَلَست سبزوارِ طبع را میراثیَ است

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۹۵)

O gönle düşmanlık, Elest gününden itibaren tabiat Sebzvar'ına mirastır (Mesnevî-V, b.895).

Sebzvar şehri, bu beyitte bu dünya anlamında kullanılmıştır.

"Elestü bi-rabbiküm" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtan beri, o gönlün düşmanlığı "Sebzvar şehri mesâbesinde olan bu âlem-i kes'afet ve zulmetin tab'ında bir mîrastır" (Konuk, c. 9, b. 893, s. 304).

زآنکه او باز است و دنیا شهرِ زاغ دیدنِ ناجنس بر ناجنس داغ

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۹۶)

Çünkü o doğandır; dünya ise karga şehridir; bir cinsin, kendi cinsi olmayanı görmesi yaradır (Mesnevî-V, b.896).

Dünya şehrinden kasıt, bir kuzguna benzetilen bu dünyadır. Şehrin maddî âlem olarak kullanıldığı görülür.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Zîrâ ki, o nûrlu ve ihlâslı olan gönül sâhibi doğan kuşudur ve âlem-i ervâhın ehlidir ve dünyâ ise karga mesâbesinde olan ehl-i nefsin yaşadığı ve zevk aldığı bir şehirdir. Binâenaleyh doğan, karganın cinsi değildir. Bir cinsten olan mahlûkun diğer cinsten olan mahlûku görmesi ve onunla ihtilât etmesi dağ ve elemdir. "Elestü bi-rabbiküm" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtan beri, o gönlün düşmanlığı Sebzvar şehri mesâbesinde olan bu âlem-i kes"afet ve zulmetin tab'ında bir mirastır" (Konuk, c. 9, b. 894, s. 304).

اندر آن رقعه نبشته بود این که برونِ شهر گنجی دان دفین

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۹۳۹)

O kâğıtta şu yazılıydı: "Bil ki şehrin dışında gömülü bir define var (Mesnevî-VI, b.1939).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Şehir burada maddî dünya anlamında kullanılmış olabilir.

Konuk, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Şehir"den murad âlem-i keserât ve "şehir hârici"nden murad halvet ve vahdet âlemi ve "defnolunan hazîne"den murad tâlibin kendi hakîkatidir. Yani, o defînenâme olan pusulada bu yazılış idi ki. "Âlem-i keserâtın hârici olan âlem-i halvet ve vahdette medfûn olan bir hakîkat-i insâniyye hazînesi olduğunu bil!" (Konuk, c.12, b. 1957, s. 11)

آن فلان قُبّه که در وی مشهد است پشتِ او در شهر و در در فَدْفَد است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۹۴۰)

İçerisinde mübarek biri bulunan filan kubbe; arkası, şehir ve kapısı ova yönündedir (Mesnevî-VI, b.1940).

Anlaşılmaktadır ki, şehir burada maddî dünya anlamında kullanılmıştır.

Şarih bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Kubbe"den murad, insân-ı kâmilin dergâhı. "Meşhed", şehidlerin medfeni manasına olup, bundan murad, "Ölmeden önce ölünüz!"

sırrına mazhar olan sâliklerin o dergâhta bulunmasıdır. “Fedkad”, kutb-ı şimâlîye yakın iki yıldızdan her birinin ismidir ki, ikisine birden “Fedkadân” derler. Bundan murad, kutb-ı zamanın birisi sağında ve diğeri solunda olan “imâmân”a işâret buyurulur. Sağda olanın nazarı “alem-i melekûtadır. Ona “Abdü’r-Rab” derler. Solunda olanın nazarı âlem-i mülkedir. Ona “Abdü’l-Melik” derler. “Ferkad” ile âlem-i melekûta nâzır olan “imâm”a işaret buyurulur. Zîrâ fakirin nazarı âlem-i keserâttan ve âlem-i mülkten âlem-i melekûtadır. Bazı nüshalarda “ferfed” vâki’dir, “sahrâ” manasınadır. Bundan murad, mana sahrâsıdır. Yine âlem-i melekût demek olur. Bazı nüshalarda “merkad” vâki’dir. “Bundan murad dahi, yine rûhâniyet âlemi demek olur” (Konuk, c.12, b. 1958, s. 11-12).

صبر بگزیدند و صدّیقین شدند بعد از آن سوی بلادِ چین شدند

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۹۷۹)

Sabrı seçtiler ve doğru kişilerden oldular; ondan sonra Çin şehirlerine doğru gittiler (Mesnevî-VI, b.3979).

Şehir, burada maddî zengiliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Bu üç şehzâde kendi mesleklerinde sabrı ihtiyâr ettiler ve sabr etmek husûsunda sıddîklardan oldular. Ondan sonra Çin’in beldeleri tarafına gittiler. “Çin’in beldeleri”nden murad, âlem-i sûretin mesâlik-i muhtelifeleridir. Meselâ “ağyâr” sınıfı kesret-i muâmelâta ve “ebrâr” sınıfı kesret-i riyâzât ve mücâhedata ve “şüttâr” sınıfı suver-i cemâliyye aşkına müteveccih olurlar ve bu tarîklarda enzâr-ı hissiyyenin mestûr olan ma’şûk-ı hakîkîyi isterler (Konuk, c. 13, bç 4003, s. 32).

بحرِ جان‌افزا و بحرِ پُر حَرَج در میانِ هر دو بحر این لب مَرَج

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۲۸۰)

Cana can katan deniz ve eziyet dolu deniz vardır; her iki denizin arasında bu dudak bir berzahtır (Mesnevî-VI, b.4280).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Harac”, darlık ve sıkıntı. “merec”, burada “iki şeyin karışması” manasınadır. “Cân arıtıcı deniz”den murad, rûhâniyet âlemi ve “harac dolu olan deniz”den murad, dar ve sıkıntılı olan cismâniyet âlemidir. Yani, “Cân arıtıcı ve insanın rûhuna kuvvet bahş edici bir deniz vardır ki, rûhâniyet âlemidir ve diğer bir deniz vardır ki, o da darlık ve sıkıntı dolu olan cismâniyet ve sûret âlemidir. Bu her iki denizin dalgaları olan inkâr kalb-i beşere hücûm eder. Bu iki denizin arasındaki bu ağzın dudağı bu iki deniz dalgalarının karıştığı yerdir ki, ondan hem rûhanî ve hem de nefsânî kelâmlar sâdır olur” (Konuk, c. 13, b. 4302, s. 126).

چون یَپُنْلُو در میانِ شهرها از نواحی آید آنجا بهرها

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۲۸۱)

Şehirler arasındaki köylü pazarı gibidir; bölgelerden oraya mallar gelir (Mesnevî-VI, b.4281).

Şehir, burada maddî zenginlik anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Yepunlû", şehirler içinde sokaklarda kurulan pazar manasınadır. "behre", burada "nasîb ve kısmet" demektir ki, pazarlara getirilen muhtelif eşyâdan kinâyedir. Yani, "Bu ağız ve dudak, şehir içinde sokaklarda kurulan pazar gibidir. Oraya her taraftan herkesin nasîbi olan şeyler gelir ve her sâmi'in isti'dâdına göre muvâfık sözler gelir" (Konuk, c. 13, b. 4303, s.126).

3.2.2. Maddî zenginliğiyle köy

باز فرمان آید از سالارِ دِه مر عدم را کآنچه خوردی باز دِه

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۸۹۴)

Tekrar köy sahibinden yokluğa ferman gelir: Yediğini geri ver: (Mesnevî-I, b.1894)

Anlaşılıyor ki; köy burada, tüm kâinat anlamında kullanılmıştır. Köy sahibinden kasıt ise Allah'tır.

"Köyün hâkimi"nden murad, vücûd-ı izâfî mülkünün hâkimi olan Hak'tır (Konuk, c. 1, b. 1924, s. 569).

شهر را هِشتند و بیرون آمدند در هزیمت در دِهی اندر شدند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۱۷)

Şehri bırakıp çıktılar, kaçarak bir köye girdiler (Mesnevî-III, b.2617).

Köy, maddî dünya anlamında kullanılmıştır.

"Hâsıl-i kelâm bu üç lüpçü askerden korkarak şehri bırakıp kaçtılar ve hârice kaçtılar. hezîmet içinde bir köye gittiler" (Konuk, c. 6, b. 2608, s. 63).

اندر آن دِه مرغِ فربه یافتند لیک ذرّهٔ گوشت بر وی نی نژند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۱۸)

Köyde semiz bir kuş buldular; fakat onda bir zerre et yoktu, zayıftı (Mesnevî-III, b.2618).

Köy, burada maddî dünya anlamında kullanılmıştır.

Şarih beyiti şöyle açıklamıştır: "Bu tavsîfât, çocukların söyledikleri masallardaki tavsîfâttan olup "semiz kuş"tan murad, dünyâ ve "onun üzerinde zerre kadar et olmaması" lezzât-ı dünyeviyyenin hayâl olmasına işârettir" (Konuk, c. 6, b. 2609, s. 63).

قومِ تو در کوه می‌گیرند گور در میانِ کوی می‌گیری تو کور

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۰۴۷)

Senin kavmin dağda yaban eşeği yakalıyor; sen, köy içinde kör mü yakalıyorsun?" (Mesnevî-IV, b.1047)

Hikâyenin genelinden "köy"ün, bu beyitte rûhaniyete vâsıl olamamış şeyh anlamında kullanıldığı anlaşılır.

بر سرِ بارو یکی مرغی نشست از سر و از دُم کدامینش بِه است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۱)

Bir burcun tepesine bir kuş kondu; başı ve kuyruğundan hangisi daha iyidir?" (Mesnevî-VI, b.131)

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Barû", kal'anın burcu demektir. Yani, "O kimse suâlini tasvîr edip dedi ki: "Kal'anın burcu üzerine bir kuş kondu. Bu kuşun başı mı efdaldir, yoksa kuyruğu mu efdaldir?" (Konuk, c. 11, b. 130, s. 56)

گفت اگر رویش به شهر و دُم به دِه رویِ او از دُمِّ او می‌دان که بِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۲)

-Vaiz- dedi: "Yüzü şehre, kuyruğu köye doğruysa bil ki yüzü kuyruğundan daha iyidir" (Mesnevî-VI, b.132).

Beyitten anlaşılmaktadır ki köy, burada maddî dünya anlamına gelmektedir.

Vâiz cevâben dedi ki: "Eğer o kuşun yüzü şehir tarafına ve kuyruğu köy ve karye tarafına ise bilki, o kuşun yüzü kuyruğundan efdaldir" (Konuk, c. 11, b. 131, s. 56).

ور سویِ شهر است دُم رویش به دِه خاکِ آن دُم باش و از رویش بجِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۳)

"Kuyruğu şehre doğru, yüzü köyeyse o kuyruğun toprağı ol ve yüzünden kaç" (Mesnevî-VI, b.133).

Köy, maddî dünya anlamında kullanılmıştır. Köy, burada Hak'tan habersiz olan dünya ehlini temsil eder.

Konuk, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Ve eğer o kuş kuyruğunu şehir tarafına ve yüzünü de köy tarafına çevirmiş ise yüzünü bırak, kuyruğuna karşı mütevâzı'ol." "Cih" "Sıçra!" Yani "kaç" demektir. "Şehir"den murad, insân-ı kâmildir. Zîrâ insân-ı kâmil cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhardır. Ve "köy"den murad, Hak'tan gafil olan ehl-i dünyâdır. Zîrâ onların vücûdları cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olmadığndan köy mesâbesindedirler. "Kuş"tan murad, rûh-ı insânidir."Kuyruk"tan murad, cisimdir. "Yüz"den murad, rûhun himmetidir, eğer bir rûhun himmeti insân-ı kâmili isteyici ve himmeti de ona müteveccih olur ve kuyruğu olan cismi ehl-i gaflet tarafına bulunur ve

onlar ile bi'z-zarûr muâmelat-ı dünyeviyyede bulunur ise, yüzü cisminden efdaldir. "Ve fakat himmeti ehl-i gaflet ve dünyâ tarafına ve kuyruğu olan cismi de insân-ı kâmile müteveccih olup onun hizmetinde bulunursa onun cismi rûhundan ve rûhunun himmetinden efdal olur. İnsân-ı kâmil tarafına müteveccih olan cisim o insân-ı kâmilin tasarrufu ile icrâ-yı hayvâniyyete yol bulamaz" (Konuk, c. 11, b. 132, s. 56).

در دِهِ جغدان فضولی می‌کنی فتنه و تشویش در می‌افکنی

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۹۶۰)

Baykuşların köyünde boşboğazlık mı yapıyorsun? Fitne ve karışıklık mı çıkarıyorsun? (Mesnevî-VI, b.960)

Köyden kasıt aldatıcı güzelliğiyle bu dünyadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Biz bu dünyâ harâbesinin baykuşlarıyız. Sen bizim mahallemizde fuzûlluk ve boş sözler ile gevezelik ediyorsun. Bizim hayât-ı dünyeviyyemize fitne ve teşvîş bırakıyorsun ve rahatımızı kaçırıyorsun. Binâenaleyh sen bu halkın düşmanısın!" (Konuk, c. 11, b. 976, s. 3230)

3.3 İnsan-halk, Ecel Anlamıyla Şehir ve Köy

Aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere şehir ve köy ifadeleri; Mevlâna'nın Mesnevî'sinde şehir halkı, tüm insanlar, beden, nefs, sağlıklı, ecel, ölüm gibi anlamlarla kullanılmıştır.

3.3.1. İnsan-halk anlamıyla şehir

نبضِ او بر حالِ خود بُد بی‌گزند تا بپرسید از سمرقندِ چو قند

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۷)

Şeker gibi Semerkant'tan soruncaya kadar nabzı zararsız tabiî halindeydi (Mesnevî-I, b.167).

Semerkant şehri, burada benlik, nefs anlamında kullanılmıştır.

Şarih Bu beyiti şöyle şerh eder: "Semerkant"dan murad, vücûd ve enâniyet şehridir ki, bu şehir akl-ı cüz'î indinde şeker gibi tatlıdır ve bu şehirde her an akla, türlü türlü ezvak-i cismaniyyeyi yaldızlayıp gösteren nefis kuyumcusu sakindir. Ve akıl, bu nefis kuyumcusunun aşığıdır.

Arifin biri nefsi şöyle tasvir eder: "Nefse bir suret verilse şekli sudur: Başı kibir, gözü ucub, ağzı hased, lisanı kizb ve gıybet, kulağı nisyan, göğsü hıkd ve kin, karnı şehvet ve bühtan, elleri hıyanet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve ruhu küfürdür,"

Nefsin kuyumcuya teşbihi, yani "Nâsın en yalancisi kuyumculardır." hadîs-i şerîfine müsteniddir. Yani, "Sâlikin hali vücud ve enâniyet şehrinden soruncaya kadar, hiç mutegayyir olmadı" (Konuk, c. 1, b. 167, s. 141).

مردِ زرگر را بخوان زآن شهرِ دُور با زر و خلعت بده او را غرور

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۸۴)

O uzak şehirden kuyumcu adamı çağır. Altın ve hilatle onu kandır" (Mesnevî-I, b.184).

Uzak şehir, bu beyitte vücut, yani nefs anlamında kullanılmıştır.

Konuk, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Uzak şehir"den murad, vücûd ve enâniyet şehridir. "hil'at" Padişahın ve vezirlerin ve büyüklerin eski zamanlarda bazı kimselere ikrâm kasdıyla giydirdikleri kıymetli elbiselerdir. Yani, "Ey sultân-ı rûh! O varlık ve enâniyet şehrinden, kuyumcu mesâbesinde olan o merdi çağır ve altın ve hil'at ile yani, haz ve enâniyet libasları göstererek onu aldat! Ma'lûm olsun ki, nefs-i emmâre aslâ Hak yoluna sülûke yaklaşmaz; eğer yaklaşırsa, onda bir hazz-ı enaniyet duyduğu için yaklaşır. Zîrâ mürşid-i kâmillerin, halk tarafından hürmet ve itibar gördüklerini görür ve kendisinin dahi bu yoldan o makâma vusûlünü tahayyül ederek, kendisi için bir varlık ve enaniyet zevki duyar. Halbuki o yola girdikten ve mürşid-i kâmilin eline geçtikten sonra, kendisinin öldürüleceğini bilmez" (Konuk, c. 1, b. 184, s. 145).

شحنهٔ قهرِ خدا زیشان بجُست خونبهایِ اشتری شهری دُرُست

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۵۱۴)

Allah'ın kahır şahnesi/subayı devenin kan bedeli olarak onlardan tam bir şehir istedi (Mesnevî-I, b.2514).

Şehir ifadesinin burada halk anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Şıhne" şehrin zabt-ı umûruna me'mûr olan kimsedir "polis müdürü" diye tercüme olunabilir. Yani, "Şakîlerin yaptığı tecâvüzün cezâsı olarak Hakk'ın kahır zabtiyesi onlardan sâkin oldukları şehrin ve kendilerinin harâbîsini istedi" (Konuk, c. 2, b. 2553, s. 175).

منتظر گشتند زخمِ قهر را قهر آمد نیست کرد آن شهر را

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۵۴۰)

Kahır yarasını beklediler, kahır geldi, o şehri yok etti (Mesnevî-I, b.2540).

Şehir, burada halk anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Semûd kavmi evlerinde iki diz üstü çöküp kahr-ı ilâhî darbesine muntazır oldular ve nihâyet recfe ve zelzele başladı. Bulundukları şehri altüst etti" (Konuk, c. 2, b. 2581, s. 179-180).

هین که از تقطیعِ ما یک تار ماند مِصر بودیم و یکی دیوار ماند

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۲۴۸۹)

Aman! Parça parça elbisemizden bir iplik kaldı; şehirdik, ama bir duvar kaldı (Mesnevî-II, b.2489).

Şehir, burada sağlam, sağlıklı beden anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Taktî", Nesci bozulup, tel tel olmuş entâri manasınadır. Yani, "Ey Nebiyy-i zîşân, ma'lûm-ı şerîfin olsun ki, bizim eskimiş ve ihtiyarlamış olan vücûd-ı unsurîmizin ömründen az bir bakiyye kaldı. Mamûr bir şehir mesâbesinde olan bu vücûdun şenliği bozuldu ve mamûr binâları mesâbesinde olan kuvâ-yı cismâniyyesi harâb oldu; bir duvar mesâbesinde olan bir nefes kaldı!" (Konuk, c. 4, b. 2492, s. 186-187)

شهر را بفْریید الّا شاه را ره نتاند زد شهِ آگاه را

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۵۵۲)

Şehri aldatır, padişahı aldatamaz; bilgili padişahın yolunu kesemez (Mesnevî-III, b.2552).

Şehir kavramının burada insan, halk anlamında kullanıldığını anlıyoruz.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "O nefis, bir şehir halkını Yani avâmı aldatır, fakat şâh-ı hakîkât olan insân-ı kâmili aldatamaz." Zîrâ hile ve telbîs o şâhın indinde müessir değildir. Zîrâ İblîs (Hicr, 15/40) "Ya Rab, senin muhlas olan kulların müstesnâdır, onları azdıramam." dedi. Binâenaleyh nefis, kendisinin riyâlarına ve hîlelerine vâkıf olan o şâh-ı hakîkâtin yolunu vuramaz (Konuk, c. 6, b. 2543, s. 47).

صد هزاران شهر را خشمِ شهان سرنگون کردست ای بد گمرهان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۸۱۳)

Ey kötü şekilde yol kaybetmişler! Padişahların öfkesi, yüz binlerce şehri baş aşağı etmiştir (Mesnevî-III, b.2813).

Şehir, bu beyitte halk anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Bu beyt-i şerîfte dahi enbiyânın tavşanın risâletine teşbîhi nefy buyurulmaktadır. Yani "Ey münkirler, enbiyânın ahvâli nasıl

tavşanın hâline kıyâs ve teşbîh olunabilir ki, o şâhların gazabı yüz binerce şehir halkını altüst etmiştir, ey kötü azgınlar!" (Konuk, c. 6, b. 2803, s. 116)

از دلش چندان بر آمد های هوی حلقه کرد اهلِ بخارا گِردِ اوی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۴۷۱۱)

Gönlünden o kadar hayhuy yükseldi ki Buharalılar çevresinde halka oluşturdu (Mesnevî-III, b.4711).

شهر هم همرنگِ او شد اشک ریز مرد و زن درهم شده چون رستخیز

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۴۷۱۳)

Şehir de onun gibi olup gözyaşı döktü; erkek ve kadın kıyamet gibi birbirine karıştı (Mesnevî-III, b.4713).

Şehirden kasıt halktır. Buhara halkından bahsediliyor.

هین ز چارم نور دِه خورشیدوار تا بتابد بر بلاد و بر دیار

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۱)

Haydi! Güneş gibi dördüncüden ışık ver; ülkelere ve diyarlara (şehirlere) parlasın (Mesnevî-IV, b.31).

Diyardan (Şehirden) kasıt, yeryüzündeki tüm insanlardır.

Şarih, beyiti şöyle açıklamıştır: "Ey Hüsâmeddîn'in Mesnevî-i Şerîf'in IV. cildi, dördüncü feleğin mümâsilidir ve sen de güneşsin, binâenaleyh güneş gibi IV. ciltten nûr ver, tâ ki senin nûr-ı hakîkatin şehirler ve memleketler üzerine doğsun!" hâdisat-ı asriyyemiz bu beyt-i şerîfin sıdkına fiilen delâlet etmektedir. El-Yevm Mesnevî-i Şerîf Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da ve İsviçre'de ellerde gezip, tercüme edilmektedir. Ve İngiltere'de müsteşrık Mr. Nicholson tarafından III. cilde kadar tercüme ve tab' edilmiştir. Ve Almanya'da tedrîs olunmaktadır. Hindistan'da mecûsilerin evlerinde bile birer aded Mesnevî bulunduğu, oranın ahvâline vâkıf bir zât tarafından haber verilmiştir" (Konuk, c. 7, b. 31, s. 28-29).

سبلتِ تو تیزتر یا آنِ عاد که همی لرزید از دَمشان بلاد

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۵۴۱)

Senin bıyığın mı, yoksa Âd'ınki mi daha güçlü? Onların nefesinden ülkeler titrerdi (Mesnevî-IV, b.2451).

Anlaşılmaktadır ki şehirden (ülke) kasıt, halktır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Bıyık"dan murad, esbâb-ı gurûr olan kudret-i hükümdârî, "dem", nefes, hîle, nahvet ve kibir, koku, şiir vezni, kuyumcuların kullandığı minfah, âh, efsûn, zî-rûhların ağzı, vakit ve zaman manalarına geldiği gibi, teşdîd ile

“demm”, yaldızlamak, kılıcın ve bıçağın keskin tarafı ve semiz demektir. Burada “hîle” ve “kılıç” manalarına olmak münâsib olur. Yani, “Ey “irâvn, senin kuvvetin mi daha şediddir, yoksa Âd kavmininki mi? Zîrâ âd kavminin hîlesinden veyâ kılıcının keskinliğinden onlara hemcivâr olan beldeler halkı korkar idi.” Peygamberlerine muhâlefetlerinden dolayı, Hak Teâlâ onları şiddetli bir fırtına ile helâk etti (Konuk, c. 8, b. 2445, s. 189).

شد محمّد اَلْپ اُلُغ خوارزمشاه در قتالِ سبزوار پُر پناه

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۴۵)

Hârezmşah Muhammed Alp Uluğ, sığınaklı Sebzvar şehrine savaş açtı (Mesnevî-V, b.845).

Sebzvar şehrinden kasıt o yöre halkıdır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Alp”, Türkçe bir lügat olup “yırtıcı ve kuvvetli arslan”demektir. Kahraman ve şecî’ kimseden kinâyedir. “Uluğ” da Türkçe’dir. Zamanımızda müsta’mel olan “büyük” manasınadır ki, “ulu” kelimesinin aslıdır. Yani, “Hârezm memleketinin şâhı olan, ulu, kahraman Sultan Muhammed, ahâlîsi fâsid ve bozuk olan Sebzvar şehrinin harben zabtına gitmişti” (Konuk, c. 9, b. 844, s. 290-291).

بس جوالِ زر کشیدندش به راه کز چنین شهری ابوبکری مخواه

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۵۳)

Yoluna nice altın çuval götürdüler, -dediler- : “Böyle bir şehirden Ebûbekir isteme” (Mesnevî-V, b.853).

Şehir burada Sebzvar halkı anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Sultan Muhammed’in teklîfini işitince, onun geçeceği yol üzerine içi altın dolu bir çuvalı vaz’ettiler de dediler ki; “Sen bizim i’tikâdımızı biliyorsun; halkı bu i’tikâdda olan bir şehirden Ebûbekir adlı bir kimseyi isteme!” (Konuk, c. 9, b. 851, s. 292).

خیز که سلطان ترا طالب شدست کز تو خواهد شهرِ ما از قتل رَست

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۸۶۲)

Kalk, sultan seni istedi; şehrimiz seninle ölümden kurtulacak (Mesnevî-V, b.862).

Şehir, burada Sebzvar halkı anlamında kullanılmıştır.

جمله اعیان و مِهان بر خاستند قصرها از بهرِ او آراستند

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۶۸۸)

Bütün önde gelenler ve büyük kişiler kalktılar; onun için köşkler hazırladılar (Mesnevî-V, b.2688).

Şehir burada, Gazne'de yaşayan halk anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "O vaktin ahâlisinde saâdet-i uhreviyyeye nâiliyet duygusu gâlib olduğundan şehrin bütün a'yân ve eşrâfı ve büyükleri bu haberden dolayı harekete geldiler ve şeyh hazretleri için köşkler döşeyip hazırladılar. Gerek şeyhin ve gerek mürîdlerinin istirahatlarını te'mîne çalıştılar" (Konuk, c. 10, b. 2687, s. 191).

مرکبی را کآخِرش تو دَه دهی که به شهری مانی و ویران دِهی

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۳۰)

Sonunda kendisine, "Bir şehre benziyorsun, ama bir köysün" diyerek uzaklaştıracağın merkebi, (Mesnevî-VI, b.330)

Şehirden kasıt sağlıklı, gösterişli bedenimizdir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Merkeb"den murad, rûhun binek hayvanı olan cismidir. "On vermek", "iki elin on parmağı ile alın karışlamak" demektir. Yani, "Ey kimse! Sen cisminin rahatı için o cismin ile göreceğin işlerin yükünü adamların boyunları merkebine yükletirsin. Halbuki, o rahat ettirdiğin cismin nihâyet ölüm sebebiyle muattal kalır ve senin rûhuna aslâ faydası olmaz. O vakit onun alnını karışlarsın. Zîrâ sen hayât-ı sûriyyen ile gerçi bir mamûr şehre benzersin; müzeyyen libâsın, taranmış saçların ile kılığın ve kıyâfetin câlib-i nazardır. Halbuki sonuna bakarsan harâb bir köye benzersin" (Konuk, c. 11, b. 331, s. 119).

دَه دِهَش اکنون که چون شَهرت نمود تا نباید رَخت در ویران گشود

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۳۱)

Şimdi uzaklaştır; çünkü sana şehir göründü, yükünü viran yerde çözmen gerekmez (Mesnevî-VI, b.331).

Şehir burada sağlıklı beden, vücut anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Mâdemki sonunda o cisminin alnını karışlayacaksın, sana mamûr bir şehir gibi görünen o cisminin şimdi hayât-ı dünyeviyyen devâm ederken alnını karışla ve onun rahatını düşünme! Tâ ki, nefsâni olan amellerinin yükünü vİraneden ibâret olan mezârda açmayasın!" Ömer Hayyâm bir rubâisinde şöyle diyor:

"Bir kuş gördüm ki, Tûs şehrinin büyük kapısı üzerinde oturmuş ve Keykavûs ismindeki padişahın kellesini de önüne koymuş idi. Kelleye hitâben derdi ki: "Yazık,

yazık! Hani o senin askerlerinin çıngırak sesi? Nerede o davulların nâlesi?" (Konuk, c. 11, b. 332, s. 120)

امرِ حقّ آمد به شهرستان و دِه خانه و دیوار را سایه مدِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۱۷۶)

Şehre ve köye Hakk'ın buyruğu geldi: "Eve ve duvara gölge verme; (Mesnevî-VI, b.2176)

Şehir ve köyden kasıt, Şuayb peygamberin kendilerine gönderildiği Medyen şehir halkıdır.

"Hak Teâlâ, Şuayb (a.s)'ın kavmine azâb etmek murad ettiği için, o kavmin şehirlerine ve köylerinde güneşin harâretine karşı gölge veren evlere ve duvarlara "Gölge vermeyin!" diye emir verdi" (Konuk, c.12, b. 2195, s. 89).

هر زمانی نورِ روح‌انگیزِ جان از فرازِ عرش بر تبریزیان

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۱۳)

Her zaman Tebrizlilerin üzerinde Arş'ın yukarısından cana can katan ışık bulunmaktadır (Mesnevî-VI, b.3113).

Tebriz şehir halkı kastedilmektedir.

3.3.2. Vücut-beden, ecel anlamıyla köy

ای اجل وی تُرکِ غارت‌سازِ دِه هر چه بُردی زین شَکوران باز دِه

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۰۰۶)

Ey ecel! Ey köy yağmalayan Türk! Bu şükredenlerden aldıklarını geri ver (Mesnevî-V, b.1006).

Beyitten anlaşılmaktadır ki köy, burada vücut-beden anlamında kullanılmıştır.

Şarih, beyiti şöyle açıklamıştır: "Ecel"den murad, "Ölmezden evvel ölünüz!" hadîs-i şerîfinde beyân buyrulan mevt-i ihtiyârîdir ki, bu mevt, köyleri yağma eden bedevî Guz Türkleri'ne teşbîh buyurulmuştur ve sâlikin vücûd-i abdânîsi dahi köye benzetilmiştir. "Zîrâ mevt-i ihtiyârî sâlikin köy mesâbesindeki vücûdundan dünyanın hazlarını ve şehvetlerini yağma edip götürür fakat bu mertebe-i kemâle vusûlden sonra sûret-i insâniyyeyi bulmuş olmak ni'metinin fiilen şâkiri olan kâmilin, bu huzûz ve şehevât yine cism-i nûranîsine reddolunur. Zîrâ artık kâmilin vücûdunda nefsi sâfiyesinde bunların hiçbir zararı olmaz. Nitekim yukarıki beyitte îzâh olundu. "Elestü bi-rabbiküm" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtan beri, o gönlün düşmanlığı Sebzvar şehri mesâbesinde olan bu âlem-i kesâfet ve zulmetin tab'ında bir mirastır" (Konuk, c. 9, b. 1004, s. 341).

زآنکه پیلم دید هندستان به خواب از خَراج اومید بُر دِه شد خراب

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۸۹۲)

Çünkü filim, rüyada Hindistan'ı gördü; köy harap oldu, haraçtan ümidini kes (Mesnevî-V, b.1892).

Köyden kasıt, vücut-bedendir.

Konuk, beyiti şöyle açıklamıştır: "Fil"den murad, Hz. Pîr efendimiz rûh-i latîfleridir. "Rüya"dan murad, hayât-ı dünyevîyedir. Nitekim hadîs-i şerîfte yani: "Dünyâ uyuyan kimsenin Rüyası gibidir." buyrulmuştur. "Hindistan"dan murad, hakîkat-i muhammediyye olur. "Köy"den mur"ad, cism-i unsurî-yi Hz. Pîr'dir. "Haraç"tan murad, sözlerin müstemi'lere insicâm dâiresinde edâsıdır. Yani, "Benim rûhum Rüya olan bu hayât-ı dünyeviyyede hakîkat-ı muhammediyeyi müşâhede edip sarhoş oldu. Köy mesâbesinde olan benim vücûd-i unsurîmden artık insicâm dâiresinde söz bekleme, bundan ümîdini kes!" (Konuk, c. 9, b. 1892, s. 599).

مرکبی را کآخِرش تو دَه دهی که به شهری مانی و ویران دِهی

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۳۰)

Sonunda kendisine, "Bir şehre benziyorsun, ama bir köysün" diyerek uzaklaştıracağın merkebi, (Mesnevî-VI, b.330)

Köy, eceldir. Çünkü öldükten sonra o güzel bedenden eser kalmaz, insan harabeye döner.

Şarih, beyiti şöyle açıklamıştır: "Merkeb"den murad, rûhun binek hayvanı olan cismidir. "On vermek", "iki elin on parmağı ile alın karışlamak" demektir. Yani, "Ey kimse! Sen cisminin rahatı için o cismin ile göreceğin işlerin yükünü adamların boyunları merkebine yükletirsin. Halbuki, o rahat ettirdiğin cismin nihâyet ölüm sebebiyle muattal kalır ve senin rûhuna aslâ fâidesi olmaz. O vakit onun alnını karışlarsın. Zîrâ sen hayât-ı sûriyyen ile gerçi bir mamûr şehre benzersin; müzeyyen libâsın, taranmış saçların ile kılığın ve kıyâfetin câlib-i nazardır. Halbuki sonuna bakarsan harâb bir köye benzersin" (Konuk, c. 11, b. 331, s. 119).

دَه دِهَش اکنون که چون شَهرت نمود تا نباید رَخت در ویران گشود

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۳۱)

Şimdi uzaklaştır; çünkü sana şehir göründü, yükünü viran yerde çözmen gerekmez (Mesnevî-VI, b.331).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Mâdemki sonunda o cisminin alnını karışlayacaksın, sana mamûr bir şehir gibi görünen o cisminin şimdi hayât-ı dünyeviyyen

devâm ederken alnını karışla ve onun rahatını düşünme! Tâki, nefsâni olan amellerinin yükünü vİraneden ibâret olan mezârda açmayasın!" Rubâî-i Ömer Hayyâm:

"Bir kuş gördüm ki, Tûs şehrinin büyük kapısı üzerinde oturmuş ve Keykavûs ismindeki Padişahın kellesini de önüne koymuş idi. Kelleye hitâben derdi ki: "Yazık, yazık! Hani o senin askerlerinin çıngırak sesi? Nerede o davulların nâlesi?" (Konuk, c. 11, b. 332, s. 120).

3.4. Mânevî Özelliğiyle Kullanılan Şehir ve Köy

Mevlâna'nın Mesnevî'sinde şehir ve köy ifadeleri; mânevî (ilâhî) âlem, gayb âlemi, öbür dünya, anne karnı, hakikate ulaşmak, çözüme kavuşturmak, rüya âlemi gibi anlamlarla kullanılmıştır.

3.4.1. Manevî özelliğiyle şehir

نایبِ رحمان خلیفهٔ کردگار شهرِ بغداد است از وی چون بهار

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۲۶۸۴)

Rahman'ın vekili, Yaratıcının halifesidir. Bağdat şehri onunla bahar gibidir (Mesnevî-I, b.2684).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Özellikli idareci ile şehir, bahar havası taşır. İyi bir idareci ile kötü bir şehir bile güllük gülistanlık hale gelebilir. Burada da bir huzur şehri olan Bağdat'tan bahsediliyor. Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki; şehir burada manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır. Şarihe göre Bağdat şehri, ruhlar âleminin merkezidir.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Kadın, devâm-ı hayâta sebeb olan rızkın tahsîli için, zevcine Bağdat şehrinde Rahmân'ın nâibi ve fâil-i hakîkî olan Hakk'ın halîfesi olan bir Padişahın zuhûr ettiğini ihbâr ediyor. "Naib-i Rahmân" ve "halîfe-i Hak"dan murad, kutb-ı âlem olan insân-ı kâmildir. Ve Bağdat şehrinden murad "velâyet-i hâssa-i muhammediyye"dir ki, âlem-i ervâhın merkezidir." Nitekim Hz. Pîr bir gazellerinde:

"Biz dünya ma'rekesinden ve Mansûr'un nüktesinden evvel,

cân âleminin Bağdat'ında "Ene'l-Hak" na'rasını vurur idik."

"Mürşid-i kâmilin zâhirde Bağdat'a nisbeti, Bağdat şehrinin birçok zamanlar makarr-ı hilâfet olmasındandır. Ve bâtında "bağ-ı dâd" terkîbinin tahfifiyle, "kutb-ı âlemin ihsân ve atâ bağı" olduğuna işâret olunur; zîrâ atâyâ-yı ilâhiye kutb-ı âlem yed'iyle ehl-i âleme tevzi' olunur" (Konuk, c. 2, b. 2725, s. 221).

چون تو بابی آن مدینهٔ عِلم را چون شعاعی آفتابِ حلم را

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۳۷۶۲)

Madem sen, o ilim şehrinin kapısısın; madem hilim/sabırlılık güneşinin ışınısın, (Mesnevî-I, b.3762)

Şehir, bu beyitte manevî zenginliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

آن جهان شهری است پُر بازار و کسب تا نپنداری که کسب اینجاست حَسْب

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۲۵۸۱)

O dünya çok çarşılı ve kazançlı bir şehirdir; kazanç, buraya uygundur diye sanma (Mesnevî-II, b.2581).

Şehir, burada öbür dünya, ahiret âlemi anlamında kullanılmıştır.

Konuk, beyiti şöyle açıklamıştır: "Ma'lûm olsun ki, dünyâdan mufârakattan sonra âlem-i ahirette terakkî olup olmadığı hakkında ihtilâf vardır. Bazıları derler ki: "Terakkî kesbe mükemâli dâiresinde rûhen terâkkisi vardır. İşte bu beyt-i şerîfte "Âlem-i ahiret, pazar ve kazanç dolu bir şehirdir." buyurulması ile bu kesb ve terâkkiye işâret buyurulur. Ve ahirette neş'e-i rûhaniyye gâlib olduğundan, orada kesb ve terâkki dünyâdaki kesbe benzemez. Belki o kesb, kesb-i rûhâhî ve şerîftir. Ve ahirette kesb ve terâkkî olduğuna dâir hâdîs-i şerîfe dahi vardır. Nitekim Risâletpenâh efendimiz buyururlar ki; "Cennette bir pazar vardır ki, onda sûretler satılır." Burada anlaşılacak cihet, bu sûretleri satın almak için verilecek semendir. Bu semen hiç şüphe yoktur ki, dünyânın parası değildir; ancak rûhun Hakk'a olan aşkı ve irfânıdır" (Konuk, c. 4, b. 2587, s. 212-213).

شهر را هِشتند و بیرون آمدند در هزیمت در دِهی اندر شدند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۶۱۷)

Şehri bırakıp çıktılar, kaçarak bir köye girdiler (Mesnevî-III, b.2617).

Anlaşıkmaktadır ki, şehir, burada ilâhî-manevî âlem anlamında kullanılmıştır.

"Hâsıl-i kelâm bu üç lüpçü askerden korkarak şehri bırakıp kaçtılar ve hârice kaçtılar, hezîmet içinde bir köye gittiler" (Konuk, c. 6, b. 2608, s. 63).

گرچه دل چون سنگِ خارا می‌کند جانِ من عزمِ بخارا می‌کند

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۸۰۵)

O, gönlünü mermer gibi yapıyorsa da benim canım Buhara'ya niyet ediyor (Mesnevî-III, b.3805).

Buhara şehri, burada manevî özelliğiyle kullanılmıştır.

"Ma'şûkum her ne kadar gönlünü bana karşı mermer taşı gibi katı yapar ve bana itâb ederse de, bunları düşünecek hâlim yoktur; benim canım Buhara'ya azmediyor ve's-selâm!" (Konuk, c. 6, b. 3791, s. 371)

مسکنِ یار است و شهرِ شاهِ من پیشِ عاشق این بوَد حُبُّ الْوَطَن

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۸۰۶)

Dostumun meskeni ve benim sevgilimin şehridir; âşığa göre, vatan sevgisi budur (Mesnevî-III, b.3806).

Buhara şehrinden bahsediliyor. Buhara, sevgilinin bulunduğu yer olduğu için, bu beyitte manevî özelliğiyle şehirden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Zirâ Buhara yârimin meskenidir ve şâhımın şehridir. İşte âşıkın indinde vatan muhabbeti demek, bu manayadır." Yani, "İlm-i ledün şehri, insân-ı kâmil makarrı ve âlem-i bâtın sultânının şehridir ve benim vücûdum da o şehrin ve o şehir sultânının âşığıdır. "Vatan muhabbeti, imândandır" hadîs-i şerîfin manası âşıkın indinde budur" (Konuk, c. 6, b. 3792, s. 371).

پس کدامین شهر ز آنها خوشتر است گفت آن شهری که در وی دلبر است

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۸۰۸)

Onlardan hangi şehir daha güzeldir?" -Âşık- "İçinde dilberin olduğu şehir" dedi (Mesnevî-III, b.3808).

Şehir, burada manevî özelliğiyle şehir anlamındadır.

"O gördüğün şehirlerden hangisi daha hoş ve latîfdir?" Âşık ma'şûkuna cevâben dedi: "İçinde dilberim ve ma'şûkum olan şehir, gezdiğim şehirlerin hepsinden daha latîfdir" (Konuk, c. 6, b. 3794, s. 372).

اندر آمد در بخارا شادمان پیشِ معشوقِ خود و دَارُ الْأَمان

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۸۷۰)

Sevinçle Buhara'ya girdi; sevgilisinin huzuruna ve emniyet yurduna (Mesnevî-III, b.3870).

Buhara şehri, manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Sadr-ı Cihân âşıkı sevinerek Buhara'ya kendi ma'şûkunun önüne ve hıfz u emân evine girdi" (Konuk, c. 6, b. 3858, s. 389).

که اگر بیرون فُتَم زین شهر و کام ای عجب بینم بدیده این مقام

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۳۹۶۴)

Der ki: "Bu şehirden ve murattan çıkarsam, acaba bu makamı gözümle görür müyüm? (Mesnevî-III, b.3964).

Şehir kavramının burada anne karnı anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Ki: "Eğer ben bu sâkin rahim şehrinden ve burada bulduğum zevk ve muraddan dışarıya düşersem, acaba bir daha bu muhabbet ettiğim makâm-ı rahmi göz ile görebilirmiyim?" (Konuk, c. 6, b. 3952, s. 413)

آنگه از شهر و ز خویشان برخوری کز غریبی رنج و محنتها برَی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۴۱۵۶)

Yabancılıktan zahmet ve mihnetler çektiğin zaman şehrinden ve yakınlarından nasiplenirsin (Mesnevî-III, b.4156).

Şehir, burada manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

"Seferdeki garîslikten dolayı meşakkat ve mihnetler çektiğin vakit, şehirden ve vatan-i aslîden ve akrabâdan munkatı" olursun (Konuk, c. 6, b. 4144, s. 464).

نیست دستوری گشاد این راز را ورنه بغدادی کنم اَبخاز را

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۰۲۳)

Bu sırrı açmaya izin yok; yoksa Abhaz'ı Bağdat yaparım (Mesnevî-V, b.1023).

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: Abhaz şehri, bir özelliği olmayan yerleşim merkezi; Bağdat şehri ise Abhaz'ın tam zıddı olan güllük gülistanlık olan değerli bir şehir. Abhaz şehri maddi dünyayı temsil ederken; Bağdat şehri, âlem-i ervahın merkezi olduğu için bu beyitte manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Abhaz", Türkistan'da bir vilâyetin ismidir ki, ahâlîsi mecûsidir. "Bu da Hûzistan'da havası fena olan bir şehin adıdır ve Abhaz şehrinden murad dünya ve Bağdat şehrinden murad âlem-i ervâhtır."

Yani, "Eğer izn-i ilâhî olaydı, varlığın yokluktan nasıl çıktığını açık bir sûrette tafsîl edip Abhaz şehri gibi olan bu dünyâyı Bağdat şehri gibi olan ervâh âlemine kalb ederdik ve bu dünyâ ehline Hakk-ı hakîkînin gayrına tapıldığını gösterip onları vech-i bâkîye tevcîh ederdik. Fakat dâr-ı imtihan olan bu dünyâda vech-i bâkiden bu nikâbın kâmilen kaldırılmasına ruhsat yoktur. Bu müşâhede ni'metine, Hakk'ın kendisine çektiği kullar nâil olurlar. Zîrâ her kulun isti'dâdı müsâid değildir" (Konuk, c. 9, b. 1021, s. 346-347).

تو ز جایی آمدی وز مَوطِنی آمدن را راه دانی هیچ نی

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۱۱۰)

Sen bir yerden (şehirden) ve bir vatandan geldin. Geliş yolunu hiç biliyor musun? Hayır (Mesnevî-V, b.1110).

Yer ve vatandan (şehir) kasıt gayb âlemidir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Sen bu âleme gelmezden evvel, elbet bir yerde idin. Zîrâ yoktan var çıkmaz. Her şey vardan var olur. Binâenaleyh bu dünyâya evvelce bulunduğun bir yerden ve bir geldin. Oradan gelişinin yolunu hiç biliyor musun? Hayır!” (Konuk, c. 9, b. 1109, s. 375).

تو ببند آن چشم و خود تسلیم کن خویش را بینی در آن شهرِ کهُن

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۱۱۳)

Sen o gözü kapat ve kendini teslim et. Kendini o eski şehirde görürsün (Mesnevî-V, b.1113)

Şehir, burada rüya âlemi (Rüyada gidilen âlemler, ruhlar âlemi) anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Sen o suver-i âlem-i süfli ile olan zâhir gözünü ve kendi varlığını Hakk’ın irâdesine teslîm et ki, kendini evvelce bu âleme gelmezden evvel, bulunduğun eski şehir içinde, yani âlem-i ervâh içinde göresin! “Gözünü ve kendini mürşid-i kâmile teslîm et!” (Konuk, c. 9, .b 1112, s. 375).

خان و مانِ چُغد ویران است و بس نشْنود اوصافِ بغداد و طَبَس

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۱۵۴)

Baykuşun yuvası, harabedir ancak; Bağdat’ın ve Tabes’in özelliklerini dinlemez (Mesnevî-V, b.1154).

Beyitten anlaşılmaktadır ki; Tabes ve Bağdat şehirleri, burada manevî zenginliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: “Tabes”, Horasan tarafında maruf bir şehrin adıdır. Yani, “Cismanî olan kimseler baykuş mesâbesindedir. Baykuşun hânumânı virane ve harâb mahaller olduğu gibi, cismânîlerin hânumânı dahi vİran ve harâb olan bu dâr-ı dünyâdır. Onlar Bağdat ve Tabes şehirleri gibi mamûr olan âlem-i ervâhın ve cihân-ı mananın evsâfını işitmekten haz ve zevk almazlar. Onlara bu fânî ve harâb dünyâdan bahsetmek lâzımdır” (Konuk, c. 9, b. 1155, s. 387).

زآنکه پیلم دید هندستان به خواب از خَراج اومید بُر دِه شد خراب

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۸۹۲)

Çünkü filim, rüyada Hindistan’ı gördü; köy harap oldu, haraçtan ümidini kes (Mesnevî-V, b.1892).

Hindistan şehrinden kasıt, hakikat âlemi; köyden kasıt ise, vücut-bedendir.

Konuk, bu beyiti şöyle açıklamıştır: “Fil”den murad, Hz. Pîr efendimiz rûh-i latîfleridir. “Rüya”dan murad, hayât-ı dünyeviyedir. Nitekim hadîs-i şerîfte Yani: “Dünyâ

uyuyan kimsenin Rüyası gibidir" buyrulmuştur. "Hindistan"dan murad, hakîkat-i muhammediyye olur. "Köy"den mur"ad, cism-i unsurî-yi Hz. Pîrdir. "Haraç"tan murad, sözlerin müstemi'lere insicâm dâiresinde edâsıdır. Yani, "Benim rûhum Rüya olan bu hayât-ı dünyeviyyede hakîkat-ı muhammediyeyi müşâhede edip sarhoş oldu. Köy mesâbesinde olan benim vücûd-i unsurîmden artık insicâm dâiresinde söz bekleme, bundan ümîdini kes! Cenâb-ı Pîr'in hakîkat-i muhammediyyeye olan iştiyâkı, o hakîkatten nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'in Arabî olmasından nâşî, âtîdeki üç beytin Arabî olarak nazmına bâis olmuştur" (Konuk, c. 9, b. 1892, s. 599).

خسروِ شیرینِ جان نوبت زدست لاجرم در شهر قند ارزان شدست

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۵۲۵)

Can Şîrîn'inin Hüsrev'i sultanlık davulunu çaldı; mecburen şehirde de şeker ucuzladı (Mesnevî-V, b.2525).

Şehir, manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır. Şarihe göre, Hz. Mevlâna'ya işaret edildiği için Konya şehrinden bahsedilmektedir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Can", Şîrîn'e ve "insân-ı kâmil" dahi Hüsrev'e teşbîh buyrulmuştur. "Zîrâ kıssaları beynennâs meşhûr olduğu üzere, Hüsrev bir hükümdâr olup Şîrîn ismindeki mahbûbeyi zevceliğe kabûl etti ve Ferhâd dahi Şîrîn'in âşıkı idi. Nitekim şâir şu beyitte böyle söyler:"

Haclegâh-ı Hüsrev'i ol dem ki tezyîn ettiler

Hûn-i Ferhâd'ı hınâ-yı pây-ı Şîrîn ettiler

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine işâret buyururlar. Yani, bu zamanda cân Şîrîn'in Hüsrev'i olan ve onu taht-ı tasarrufuna alan zâtım, kutbiyet nevbetini ve mızıkasını çalmıştır. Şüphesiz bulunduğum şehirde maârif-i ilâhiye ve esrâr-ı rabbâniyye şekerleri bol olmuştur; husûsiyle bu Mesnevî-i Şerîf'te ibâdullah ibzâl ediliştir" (Konuk, c. 10, b. 2524, s. 144).

اشترانِ مصر را رُو سویِ ما بشْنوید ای طوطیان بانگِ درآ

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۵۲۷)

Mısır develerinin yüzü bize doğru. Ey papağanlar! Çan sesini, dinleyin (Mesnevî-V, b.2527).

Mısır şehrinden kasıt, insan-ı kâmil olduğu için manevî özelliğiyle şehirden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Derâ", çıngırak demektir. "Mısır develeri"nden murad, esrâr ve hakâyık-ı ilâhiyyeyi hâmil olan âriflerdir." Tûtiler"den murad, Hak yolunun tâlibi olan mü'minlerdir. "Çıngırak sesi"nden murad bu esrâr ve hakâyık-ı ilâhiyyenin harf ve savt ile ifşâsıdır. "Bizim tarafımıza" ta'biriyle Hz. Pîr efendimiz, zât-ı saâdetlerinin makâm-ı kutbiyette bulunduklarına işâret buyururlar. Yani, "Urefâ-i ilâhiyyenin tevecühü hâiz olduğum makâm-ı kutbiyyet itibariyle bizim tarafımızadır. Ey tûti mesâbesinde olan Hakk'ın ve maârif şekerlerinin tâlibi olan mü'minler, dikkat edin ve onların kelâmlarını dinleyin!" (Konuk, c. 10, b. 2526, s. 144).

شهرِ ما فردا پُر از شکّر شود شکّر ارزان است ارزان‌تر شود

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۵۲۸)

Şehrimiz yarın şekerle dolacak; şeker ucuzdur, daha da ucuzlayacak (Mesnevî-V, b.2528).

Şehir, burada manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Bizim şehrimizde esâsen maârif-i ilâhiye şekerleri bol ve mebzûl idi. Fakat o urefâ-i ilâhiyyenin bizim tarafımıza vâki'olan teveccühlerinden dolayı bu şekerler bundan sonra daha bol ve mebzûl olur" (Konuk, c. 10, b. 2527, s. 145).

یک تُرُش در شهرِ ما اکنون نماند چونکه شیرین خسروان را بر نشاند

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۵۳۱)

Şehrimizde şimdi bir ekşi kalmadı; çünkü Şîrîn, Hüsrevleri tahta oturttu (Mesnevî-V, b.2531).

Şehir burada manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Ekşi"den murad, Hz. Pîr efendimizin zaman-ı şerîflerinde kendilerini münkir olan ulemâ-i zâhirden bazılarıdır. "Şîrîn"den murad, cenâb-ı Pîr efendimizin rûh-ı şerîfleridir ve "Hüsrevler"den murad, yetiştirdikleri âriflerdir ki, onlardan meşhûr olan Bazıları; "Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled, Ferîdun Sipehsâlâr, Çelebi Celâleddin Ferîdun, Mevlâna Sirâceddin Bayburtî, Bahaeddin Bahrî, Fahreddin Sivâsî, Evlâd-ı Müderris, Beytemur, Mevlâna Salâhaddin Fakîh, Nizâmeddin Hattât, Mevlâna İzzeddin Erzincâni ve Mecdeddin Merâgî (kaddesallâhu esrârâhum) hazarâtıdır" (Konuk, c. 10, b. 2530, s. 145-146).

نیست شاهِ شهرِ ما بیهوده گیر هست تمییزش سمیع است و بصیر

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۲۵۴۶)

Bizim şehrimizin padişahı anlamsız olarak almaz; onun ayırt etme özelliği vardır, işitici ve görücüdür (Mesnevî-V, b.2546).

Şehir, manevî özelliğiyle kullanılmıştır, Konya şehrinden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Şarihe göre, şehrimizin padişahı ise Hz. Mevlâna'dır.

Şarih, beyiti şöyle açıklamıştır: "Bu beyt-i şerîf müzevir şeyhlerin ve nâkıs mürşidlerin ortalığa saldıkları hîlekâr da'vetçilerden, insân-ı kâmilin münevver mürîdlerinden birinin hânesine kaçan bir şâhsa, o mürîd tarafından verilen cevâbdır. "Sâhib-i hâne"den murad dahi, bu mürîddir; ve "şâh"tan murad dahi, mana-yı hususîsi itibariyle zaman-ı şerîflerinde Hz. Mevlanâ efendimiz olur. Nitekim bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:"

"Ben o şâh değilim ki tahttan tabuta gideyim.

Benim menşûr-ı saltanatımın yazısı 'hâlidîne ebedâ'dır!"

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Beytin umûmiyet-i manası itibariyle her asırda mevcûd olan insân-ı kâmil olur. Yani, "Bizim şehr-i tarîkât ve marifetimizin şâhı, isti'dâdı olmayan ahmakları beyhûde olarak tutucu değildir. Onun temyîzi vardır. Mürîdin rûhunun lisân-ı isti'dâd ile söylediğini işitir ve onun ayn-ı sâbitesini müşâhede eder." Zîrâ onun hâli "Ben kulumu sevdiğim vakit onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli ben olurum. Benim ile işitir, benim ile görür ve benim ile söyler ve benim ile tutar, hadîs-i kudsîsinde beyân buyrulan haldir" (Konuk, c. 10, b. 2545, s. 149-150).

بر سرِ بارو یکی مرغی نشست از سر و از دُم کدامینش بِه است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۱)

Bir burcun tepesine bir kuş kondu; başı ve kuyruğundan hangisi daha iyidir?" (Mesnevî-VI, b.131)

"Barû", kal'anın burcu demektir. Yani, "O kimse suâlini tasvîr edip dedi ki: "Kal'anın burcu üzerine bir kuş kondu. Bu kuşun başı mı efdaldir, yoksa kuyruğu mu efdaldir?" (Konuk, c. 11, b. 130, s. 56)

گفت اگر رویش به شهر و دُم به دِه رویِ او از دُمِّ او می‌دان که بِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۲)

-Vaiz- dedi: "Yüzü şehre, kuyruğu köye doğruysa bil ki yüzü kuyruğundan daha iyidir (Mesnevî-VI, b.132).

Beyitten anlaşılmaktadır ki şehir burada, ilâhî âlem, mana âlemi anlamında kullanılmıştır.

Vâiz cevâben dedi ki: “Eğer o kuşun yüzü şehir tarafına ve kuyruğu köy ve karye tarafına ise bilki, o kuşun yüzü kuyruğundan efdaldir” (Konuk, c. 11, b. 131, s. 56).

ور سوی شهر است دُم رویش به دِه خاکِ آن دُم باش و از رویش بجِه

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۳۳)

“Kuyruğu şehre doğru, yüzü köyeyse o kuyruğun toprağı ol ve yüzünden kaç” (Mesnevî-VI, b.133).

Şehirden kasıt, insan-ı kâmil olduğu için şehir, burada ilâhî (manevî) âlem anlamında kullanılmıştır.

Konuk, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: “Ve eğer o kuş kuyruğunu şehir tarafına ve yüzünü de köy tarafına çevirmiş ise yüzünü bırak, kuyruğuna karşı mütevâzi ol.” “Cih” “Sıçra!” Yani “kaç” demektir. “Şehir”den murad, insân-ı kâmildir. Zîrâ insân-ı kâmil cem’iyyet-i esmâiyyeye mazhardır. Ve “köy”den murad, Hak’tan gafil olan ehl-i dünyâdır. Zîrâ onların vücûdları cem’iyyet-i esmâiyyeye mazhar olmadığndan köy mesâbesindedirler. “Kuş”tan murad, rûh-ı insânidir.”Kuyruk”tan murad, cisimdir. “Yüz”den murad, rûhun himmetidir, eğer bir rûhun himmeti insân-ı kâmili isteyici ve himmeti de ona müteveccih olur ve kuyruğu olan cismi ehl-i gaflet tarafına bulunur ve onlar ile bi’z-zarûr muâmelat-ı dünyeviyyede bulunur ise, yüzü cisminden efdaldir. “Ve fakat himmeti ehl-i gaflet ve dünyâ tarafına ve kuyruğu olan cismi de insân-ı kâmile müteveccih olup onun hizmetinde bulunursa onun cismi rûhundan ve rûhunun himmetinden efdal olur. zîrâde insân-ı kâmil tarafına müteveccih olan cisim, o insân-ı kâmilin tasarrufu ile icrâ-yı hayvâniyyete yol bulamaz” (Konuk, c. 11, b. 132, s. 56).

شد سوی تبریز و کوی گلسِتان خفته اومیدش فرازِ گُل سِتان

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۰۵)

Tebriz’e, Gülistan Mahallesi’ne gitti; ümidi gül üzerinde sırt üstü uyumuştu (Mesnevî-VI, b.3105).

Tebriz gönüllerin şehri olduğu için, manevî özelliğiyle şehir anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

زد ز دارُالْمُلکِ تبریز سَنی بر امیدش روشنی بر روشنی

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۰۶)

Ümidine yüce başkent Tebriz’den aydınlık üstüne aydınlık vurmuştu (Mesnevî-VI, b.3106).

Tebriz şehri, manevî özelliğiyle şehir olarak kullanılmıştır.

اُبْرُکِی یَا نَاقَتِی طَابَ الْاُمُور اِنَّ تَبْرِیزاً مُنَاخَاتُ الصُّدُور

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۰۹)

Ey devem! Diz çök, işler güzel oldu; gerçekten Tebriz (şehri) gönüllerin ikâmet yeridir (Mesnevî-VI, b.3109).

Gönüllerin ikâmet yeri olan Tebriz şehri, manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

اِسْرَحِی یَا نَاقَتِی حَوْلَ الرِّیَاض اِنَّ تَبْرِیزاً لَنَا نِعْمَ الْمُفَاض

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۱۰)

Ey devem! Bahçelerin çevresinde yayıl; gerçekten Tebriz bizim için ne güzel feyiz veren yerdir (Mesnevî-VI, b.3110).

Tebriz, manevî özelliğiyle şehir olarak kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "İsrah", "otla!" demektir. "müfâz", ifâza yeri feyz verilmiş mahal manasınadır. Yani, "Ey devem" beni mahal-i maksûdum olan bir yere kadar getirdin; şimdi bu Tebrîz bahçelerinin etrâfında otla ve istirahat et! Zîrâ Tebrîz sana ve bana ne güzel feyz verilecek mahaldir!" Bu beyitlerde Tebrîz şehrinin mehdi "Mekânın şerefi, içinde oturan kimselerin şerefiyledir." kâidesi mûcibince, o şehrin makarr-ı evliyâ olmasındandır. Husûsiyle Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s) efendimiz o şehirdendir. Binâenaleyh bu beyitlerdeki rumûz şöyle olmak munâsib görünür: "deve"den murad, sâlikin cismidir. Devenin râkibi sâlikin rûhudur. "Borç"tan murad, cismin rûha ve rûhun dahi cisme karşı olan vazifeleridir ki, bunları şerîat ta'yîn buyurmuştur. Sâlik, insân-ı kâmile mülâki olmadıkça borçları ödemenin yolunu bilemez ve ifrât ve tefrîtten kurtulamaz. "Kerîm olan muhtesib"den murad insân-ı kâmildir. "Deveci"den murad, sâliki insân-ı kâmile îsâle vâsıta olan rehberdir. "Bahçeler"den murad, evliyânın hakâyık ve maârifidir ve "Tebrîz şehri"nden murad, insân-ı kâmilin mekânıdır. "Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfenin bu manalar dâiresinde teemmülü münâsib olur" (Konuk, c. 12, b. 3131, s. 379).

ساربانا بار بگشا ز اشتران شهرِ تبریز است و کویِ گلسِتان

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۱۱)

Ey deveci! Develerin yükünü çöz; Tebriz şehri ve Gülistan mahallesidir (Mesnevî-VI, b.3111).

Anlaşılmaktadır ki şehir, burada insanı-ı kâmilin mekânına işaret ettiği için manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Sârbân", deve sürücü. Yani, "Ey deve sürücü ve ey rehber! İnsân-ı kâmilin mekânına geldik, artık cisim develerinden ifrât ve tefrît yükünü kaldır ve aç! Zîrâ Tebrîz şehri ve insân-ı kâmilin mekânı hakâyık ve maârif-i ilâhiye gülistânıdır" (Konuk, c. 12, b. 3132, s. 379).

فرّ فردوسی است این پالیز را شعشعهٔ عرشی است این تبریز را

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۱۱۲)

Bu bağın cennet güzelliği var; bu Tebriz'in Arş parlaklığı var (Mesnevî-VI, b.3112).

Tebriz şehri, burada manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Yani, "Bu marifet bostânının Firdevs cennetine mensûb revnakı ve parlaklığı vardır. Bu Tebrîz'in ve insân-ı kâmil huzûrunun arşa mensûb şa'şaası ve nûru vardır" (Konuk, c. 12, b. 3133, s. 380).

صورتِ شهری بوَد گیرد سفر صورتِ تیری بوَد گیرد سپر

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۷۲۲)

Şehir suretiyse yolculuk yapar; ok suretiyse kalkan tutar (Mesnevî-VI, b.3722).

Şehir, bu beyitte manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Şarih, beyiti şöyle açıklamıştır: "Şehr", "Kılıç ve kalkan gibi silahları kınından çekip çıkarmak." demektir (Ahterî). Diğer manaları da vardır. Burada ikinci mısra' karînesiyle bu mana münâsibdir. Yani, "Hak Teâlâ bir kimsenin sûret-i ilmiyesini bir "şehr" sûretinde, yani silahşörlük manası üzerine tesbît etmiş ise, o kimse harbe ve gazâya sefer eder ve eğer ok atıcılık manası üzerine tesbît etmiş ise, bu âlem-i sûrette siper ve kalkan tutmakta mâhir olur" (Konuk, c. 12, b. 3748, s. 571).

صورتِ شهری که آنجا می‌روی ذوقِ بی‌صورت کشیدت ای رَوی

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۳۷۴۹)

Ey yolcu! Seni, gittiğin şehir suretine sureti bulunmayan zevk götürür (Mesnevî-VI, b.3749).

Anlaşılmaktadır ki şehir, bu beyitte manevî özelliğiyle şehir anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Revî", burada "rivâyet edici" manasındadır. Yani, "Ey sûretlerden rivâyet edici olan kimse! Meselâ bir şehrin sûretine merbûtiyetinden dolayı o şehre girdiğin vakit, seni oraya çeken şey sûretsiz olan o şehrin zevkidir" (Konuk, c. 12, b. 3775, s. 508-581).

آنچنان که می‌رود شب ز اغتراب حسِّ مردم شهرها در وقتِ خواب

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۱۲۹)

İnsan duygusunun, geceleyin uyku anında yurdundan uzaklaşıp şehirlere gitmesi gibi; (Mesnevî-VI, b.4129)

Beyitten anlaşılmaktadır ki şehir, burada rüyada gezip görülen âlemler anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "İğtirâb", gurbette olmak ve gurûb etmek demektir. Yani, "Bu gidiş, insanlar geceleyin uyudukları vakit havâs-ı hamselerinin cisimlerinden iğtirâbından ve gurûbundan dolayı rûhlarının gördükleri rüyalarında, uyanıklıkta görmedikleri ve gezmedikleri şehirlere gitmesine benzer" (Konuk, c. 13, b. 4152, s. 78).

گر ندادستش چنین رفتار دست این خبرها زآن ولایت از کِیَ است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۱۳۱)

Böyle bir gidişi gerçekleşmediyse, o vilayetten bu haberler kimdendir? (Mesnevî-VI, b.4131)

Şehir (vilâyet), burada gayb âlemi anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Eğer ârifin böyle gizli yoldan âleme gidişi ve oraları gezişi olmaya idi, o âlem-i simsime vilâyetinden ve o vilâyetin ahvâlinden verilmiş olan haberler kimden olurdu? Nitekim ulemâ-i zâhireden Birgivi Muhammed Efendi'yi âlem-i berzahın ahvâlinden sormuşlar. "Gitmedim ki bileyim!" diye cevâb vermiştir. Halbuki keşf-i kubûr ve âlem-i berzah ise, Hak yoluna giden sâliklere en evvel vâki' olan bir keşiftir. Onlar âlem-i berzahta kimin mütena'im ve kimin muazzeb olduğunu görürler" (Konuk, c. 13, b. 4154, s.79).

باز اِستسقات چون شد موجزن مُلکِ شهری بایدت پُر نان و زن

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۶۵۳)

Yine susuzluğun dalgalanırsa sana ekmek ve kadın dolu bir şehir saltanatı gerekir (Mesnevî-VI, b.4653).

Şehir, burada manevî âlem anlamındadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Bâz", kelimesinin müteaddid manaları vardır. Burada "taraf" manası münâsibdir. "İstiskâ", susamak ve bir illetin adıdır ki, bu illete mübtelâ olan kimse ne kadar su içse kanmaz. Burada "illet" manası münâsibdir. Yani, "Mâdemki senin yemeye ve içmeye ve kadınlara kanmaman tarafın dalgalandı, artık sana

âlem-i gaybın gülzârı değil, lezîz yemekler ve kadınlar ile dolu bir şehrin mülkü gerek olur" (Konuk, c. 13, b. 4675, s. 248).

3.4.2. Manevî özelliğiyle köy

هر یک از ره این نشانها زآن دهند تا گمان آید که ایشان زآن دِهند

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۲۹۱۲)

Taraflardan her biri, o köyden olduğu sanılsın diye yolun bu işaretlerini verir (Mesnevî-II, b.2912).

Köyün, burada mezhep anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Ey tâlib-i hakîkat, bunu da hakîkat bil ki, bu zikrettiğimiz tâifenin mezhebleri tamâmiyle doğru değildir. Ve bu tâifeler kâmilen dalâlette de değildirler. Bunların mezheblerinin hangi noktalarda hakka isâbet etmiş ve hangi noktalarda haktan uzaklaşmış olduklarını burada tedkîk ve münâkaşa etmek uzundur. Hak olan hakâyık ve maârif, bu Mesnevî-i Şerîf'in her tarafında mebzûlen beyân buyurulmuştur" (Konuk, c. 4, b. 2917, s. 297).

گفت زین سو بوی یاری می رسد کاندر این دِه شهریاری می رسد

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۸۳۳**)**

-Bâyezîd- dedi: "Bu taraftan bir dostun kokusu geliyor; bu köye bir sultan ulaşıyor (Mesnevî-IV, b.1833).

Bu beyitte, Ebu'l Hasan Harakânî hazretlerine işaret edildiği için köy manevî özelliğiyle kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Hz. Bâyezîd gaybın vahyinden haber verip buyurdu ki: "Bu taraftan, yani Harakân karyesi tarafından bir yâr-ı ma'nevînin rûhânî kokusu erişiyor ve bu koku haber veriyor ve diyor ki: "Bu karyede sâhib-i iktidâdr bir şâh-ı azîm zâhir olacaktır." "Şehriyâr" ta'bîriyle Ebu'l Hasan hazretlerinin sâhib-i tasarruf bir kutb-ı zaman olduğuna işâret buyurulur" (Konuk, c. 7, b. 1829, s. 540).

خفته را گر فکر گردد همچو موی او از آن دقّت نیابد راهِ کوی

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۲۳۷)

Uyumuş kişinin kıl gibi ince düşüncesi olsa o, bu dikkatle köyün yolunu bulamaz (Mesnevî-IV, b.3237).

Köy burada doğruya hakikate ulaşmak, doğru yolu bulmak anlamındadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Ulûm-i zâhiriyye erbâbının fikri eğer kıl gibi ince olsa, böyle bir âlim o ince fikirlerden hakîkati bulmak değil, mahallesinin yolunu bile bulamaz." Yani, "Hakk'ı bilmek ve anlamak şöyle dursun, kendi nefsi her şeyden kendisine daha yakın olduğu halde kendi nefsini bilemez." demek olur.

"Nitekim, Cenâb-ı Pîr efendimiz Fîhî Mâ Fîh'in 4. faslında bu âlimler hakkında şöyle buyurur: "Ehl-i zamanın âlimleri ulûmda kılı kırk yararlar. Kendileri taalluku olmayan şeyleri gâyet iyi bilmişlerdir ve o ulûmda onlara ihâta-i külliye hâsıl olmuştur. Halbuki mühim olan ve cümleden ona daha lâzım bulunan kendinin kendiliğini bilmez. "Bu câizdir, o câiz değildir, bu helâldir, o haramdır!" diye her şeye hill ve hürmetle hükmeder. Halbuki, kendisini bilmez ki, helâl midir, haram mıdır, câiz midir? Pâk mıdır, yoksa nâ-pâk mıdır?" (Konuk, c. 8, b. 3224, s. 429).

حازمی باید که ره تا دِه بَرَد　　حزم نبْود طَمْع طاعون آورَد

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۷۵)

Yolu köye kadar götürecek dayanıklılık gerekir; dayanıklılık olmazsa tamah veba getirir (Mesnevî-VI, b.475).

Anlaşılmaktadır ki, köy burada insanı sıkıntıdan kutarmak, çözüme kavuşturmak anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Tâ'un", vebâ dedikleri hastalıktır. Burada belâ-yı mühlikten kinâyedir. "Yolu köye kadar götürmek", maksûda vusûlden kinâyedir. Yani, "Bir hâzım ve ihtiyatkâr kimse lâzımdır ki, menzil-i maksûda vâsıl olabilsin. Eğer bir kimsede ihtiyât olmazsa sâka-i tama' ile atıldığı her bir işte bir belâ-yı mühlike uğrar" (Konuk, c. 11, b. 479, s.163).

3.5. Gönül Anlamıyla Kullanılan Şehir ve Köy

Mesnevî'de şehir ve köy ifadeleri; gönül, gönül ehli, nefsini köreltmek, Kâinatın Sultanı (s.a.v.), Allah aşkıyla yanan gönül, fetih yapmak (İslâmiyet'i yaymak) gibi anlamlarla kullanılmıştır.

Gönül bir şehirdir. Çünkü gönül de şehirler gibi büyük ve karışık olduğu için Mevlâna, gönlü bir şehre benzetmiştir. Gönül; vesvese ve şüphelerden bir an önce kendini kurtarmalıdır. Gönüllerin arınması düşünceye bağlıdır. Nefsânî düşünceler gönlü karıştırıp bulandırırken rahmânî düşünceler gönlü tertemiz bir ırmak haline getirir. Gönül şehrinin suyu temizlenmeli ve gönül gözü açılmalıdır. (Kara, 2005, s.509).

Hacı Bayram Veli ve Yunus Emre'de "şehir/şâr" kelimesi Mevlâna'da olduğu gibi bazen "gönül" anlamında kullanılmaktadır. Bu şiirler incelendiğinde;

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde

Bakıcak dîdâr görinür ol şârın kenâresinde (Ceylan, 2007, s.22)

Beyitiyle başlayan "İlâhî Taksim" şiirinde Hacı Bayram Veli, şehir kavramıyla sembolleştirdiği gönlün, kalp şehrinin mimarı olan bir mürşid tarafından seyr u sülûk merhalelerini tamamlamasını anlatmaktadır. Gönül şehrinin yeniden imârı, mürşid eliyle seyr u sülûk merhalelerinde kalbin tasfiyesi sembolik olarak ifade edilmiştir. Allah'ın nazargâhı olan kalbin, manâ âlemiyle alâkalı halleri ve geçirdiği evreler terenüm edilir.

Buradaki şâr ifadesi Farsçadır ve şehir, kent anlamındadır. Birçok mutasavvıf şairde görüldüğü gibi "şâr"dan maksat kalptir. Tasavvufta gönül ya da kalp, şehre benzetilmiştir. Allah, insanı akıl, kalp ve nefs denilen ilâhî cevherlerle eksiksiz donatmış ve iki cihân olarak sembolleştirilen insanın bedeni ve ruhu arasında, maddî ve mânevî dünyanın birleştiği yerde, "şehir" sembolüyle ifadelendirilen kalbi, gönül şehrini yaratmıştır. Kalbi, mukaddes bir yer olarak nitelendiren Hacı Bayram Veli, sevgilinin o şehirde yaşadığını ve o şehir aracılığıyla görüleceğini anlatmaktadır.

Beyitte, insanın maddî ve mânevî dünyası da diyebileceğimiz beden ve ruh arasında, bunların birbiriyle münasebetini sağlayan kalp, sembolik olarak şehre benzetilmiştir. Hacı Bayram Veli, kemâle erişmiş gönül şehrinde, ezelî ve ebedî olan sevgilinin tecellilerinin görüleceğine ve vuslat denilen tecellilerin müşâhedesine ulaşmanın akılla değil, kalp şehrinin saflaşmasıyla gerçekleşeceğine işaret eder (Okudan, 2012, s.268-271).

Hacı Bayram Veli, bu şiirin bir diğer beyitinde,

Ol şâr dediğüm gönüldür, ne delidür ne uslıdur

Âşıklar kanı sebildir ol şârın kenâresinde

Mısralarıyla, anlattığı şehir kavramının "gönül" olduğunu açıkça ifade etmektedir (Okudan, 2012, s.274).

Yunus Emre'nin şiirlerinde de "şehir/şâr" kelimesi, birçok yerde gönül anlamında kullanılmıştır. Bunun dışında Mevlâna'nın şiirlerinde olduğu gibi, bazen gerçek anlamında, bazen dünya, bazen de insanın iç dünyası olarak ifade edilmektedir.

Yunus, şiirlerinde şehir/şâr kelimesini aşağıdaki beyitte olduğu gibi gerçek manâsında kullanmıştır.

Hey Emrem Yunus bîçâre bulunmaz derdüne çâre

Var imdi şardan şâra şöyle garip bencileyin

Yunus, dünyayı büyük bir şehre benzeterek şehir/şâr kelimesini bazen dünya anlamında kullanmıştır.

Bu dünyânun meseli bir ulu şâra benzer

Velî bizim ömrümüz bir tiz bazara benzer

Yunus, şehir/şâr kelimesini bazen de insanın iç dünyası, gönül anlamında kullanmıştır.

İşbu vücud şehrine bir dem giresim gelür

İçindeki sultânun yüzin göresüm gelür (Kara, 1991, s.203-205).

İsmail Hakkı Bursevî de şehir kökenli bir sûfî olup şehirliliği önemsemesi sebebiyle Rûhu'l Beyân'da Mevlâna ile benzer görüşleri paylaşmaktadır (Yılmaz, s. 987). "Köy ve şehir" için İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l Beyân'da sûret anlamında "çöl ve şehir" olduğu gibi insanın mânevi âleminde de "çöl ve şehir" olduğunu söyler. İnsandaki çölün, "nefsi"; şehrin ise "kalbi" temsil ettiğini ifade eder (Ruhu'l-Beyân Tefsîri, c.11, s.30).

3.5.1. Gönül anlamıyla şehir

کای لطیف استادِ کامل معرفت فاش اندر شهرها از تو صفت

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۸۶)

"Ey marifette olgun, lütuf sahibi üstat! Senin özelliğin şehirlerde anlatılmaktadır (Mesnevî-I, b.186).

Âlimler bulundukları şehirde eserlerini yazarlar. Ve o eserler kendilerinden sonra da okunmaya devam eder, birçok kişiye ulaşır. Yani anlaşılmaktadır ki şehir kelimesi burada gönül anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Vasfın şehirlerde zâhir olması"ndan murad budur ki, nefs-i emmâre veyâ levvâme sâhibi olan âlimler, kendi fazılları ve benliklerini âleme göstermek için ilim şubelerinin şehirlerinde eserler yazarlar ve netîcede ilmin sıyt ve şöhreti bu nefsin benliği yüzünden vâki' olur. Nitekim Fîhî Mâ Fîh'in yirmi beşinci faslında şöyle buyurulur: "Nazar eyle ki Kur'ân için onar onar ve sekizer sekizer ve dörder dörder cild tefsîr yapmışlardır; garazları kendi fazılarını ızhârdır. Keşşâf'da Zemahşerî kendilerini ızhâr için bu kadar dekâyık-ı nahviyye ve lugaviyye ile ibâre-i fasîha isti'mâl etmişlerdir" (Konuk, c. 1, b. 188, s. 146).

پیشه‌ها و اندیشه‌ها در وقتِ صبح هم بدانجا شد که بود آن حُسن و قُبح

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۹۰)

Meslekler ve huylar, sabah vaktinde yine o güzel ve çirkin olan yere gider (Mesnevî-I, b.1690).

چون کبوترهایِ پیک از شهرها سویِ شهرِ خویش آرد بهرها

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۹۱)

Haber güvercinlerinin, şehirlerden kendi şehirlerine nasipler getirdikleri gibi, (Mesnevî-I, b.1691)

Şehir, gönül anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Peyk" kâsıd ve sâî manasınadır, postacı demektir. "Behre-hâ" hisseler ve nasîbler manasınadır, müfredi "behre"dir. Güvercin postaları kâdimden beri mevcûddur, elyevm bunlar askerî idareler tarafından inde'l-îcâb istifâde olunmak için beslenmekte ve postacılığa alıştırılmaktadır.

"Beyt-i şerîfde, uyku hâlinde dağılan efkârın, uyanıldığı vakit yine kendi sâhibleri tarafına rücû'ları hâli, postacı güvercinlere teşbîh buyurulmuştur" (Konuk, c. 1, b. 1718, s. 505).

گوشِ سَر بربند از هزل و دروغ تا ببینی شهرِ جانِ بافروغ

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۱۰۱)

Can şehrini aydınlık görmek için baş kulağını hafifliğe ve yalana kapat (Mesnevî-III, b.101).

Anlaşılmaktadır ki, şehir bu beyitte gönül anlamında kullanılmıştır.

Konuk, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Hezl"den murad, hayat-ı dünyeviyedir. Nitekim, âyet-i kerîmede (Muhammed, 47/36) "Dünya hayatı laib lehvdir." buyuruluyor. Ve "yalan" dan murad dahi, vücûdda da davay-ı istiklâldir. Yani, "Hezlden ve oyundan ibaret olan hayat-ı dünyeviye âhenklerine karşı, bu zâhir ve cisim kulağını bağla ve nefsinin vücûdda istiklâl ve enâniyet davasına karşı sağır ol! Tâ ki nazarından bu âlem-i kesâfetin dağdağaları zâil olup olanca parlaklığı ile can şehrini göresin!" (Konuk, c. 5, b. 103, s. 44).

گر نباشی نامدار اندر بلاد گم نه‌ای اَللّٰهُ اَعْلَم بِالْعِبَاد

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۱۱۳۲)

Ülkelerde ünlü olmazsan, değersiz değilsin; Allah, kulları daha iyi bilir (Mesnevî-III, b.1132).

Beyitten anlaşılmaktadır ki; şehir (ülke), burada Allah aşkıyla dolu olan gönül anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Eğer kalbin aşk-ı Hak'tan dolu ve ulûm-ı resmiyyeden boş olduğu için, şehirlerde ehl-i zâhir indinde nâmdar ve meşhûr olmazsan,

ind-i Hak'ta ve ehlullâh indinde nâkıs değilsin; zîrâ Allah teâlâ doğru yolun hangisi olduğunu ziyâde bilicidir" (Konuk, c. 5, b. 1029, s. 302).

چاکرانت شهرها گیرند و جاه دینِ تو گیرد ز ماهی تا به ماه

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۱۲۰۵)

Senin hizmetkârların şehirler alacak, makam elde edecekler; senin dinin balıktan aya kadar her yeri tutacak (Mesnevî-III, b.1205).

Şehir kavramı bu beyitte şarihe göre; fetih yapmak, İslâmiyet'i yaymak anlamında kullanılmıştır.

"Senin mutî' olan bendelerin şehirleri zabt etsinler ve idâre-i hükûmette mansıblara nâil olsunlar; senin dînin aşağı tabakadan, yukarı tabakaya kadar münteşir olsun."

"Zi mâhî tâ-be mâh" sâfilden âlîye kadar demekten kinâye olur; zîrâ balık sâfil ve ayâlîdir (Konuk, c. 5, b. 1202, s. 323).

مکرِ نفس و تن نداند عامِ شهر او نگردد جز به وَحْیُ الْقَلْب قَهر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۵۵۹)

Şehir halkı nefsin ve bedenin hilesini bilmez; o ancak gönül vahyiyle kahrolur (Mesnevî-III, b.2559).

Şehir halkı burada, gönül ehli anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Nefsin ve cismin mekr ve hîlesini şehrin avâm sınıfından olan halkı bilemezler. Nitekim öküz davâcısı aleyhinde Davut (a.s) tarafından vâki' olan hükme bu avâm-ı şehir i'tirâz ve muhâlefet ettiler. O mekr ve hîle ancak kalbin vahyi ile makhûr olur." "Vahy", burada ilhâm manasınadır ve "ilhâm" bilcümle evliyâya vâki' olduğu gibi "nefs-i mülhime" makâmında olan sâliklere de nefsin fücûru ve takvâsı ilhâm olunur (Konuk, c. 6, b. 2550, s. 49).

شرح و حدِّ هر مقام و منزلی که به پَر زو بر پَرَد صاحبدلی

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۴۲۳۴)

-Onda- her makam ve konağın açıklaması (şehri) ve sınırı yok ki bir gönül sahibi onun kanadıyla uçsun" (Mesnevî-III, b.4234).

İzbudak'ta bu beyit: "Her durağın, her konağın şehri de yok ki bir gönül sahibi onunla kanatlanıp uçsun, dedi" şeklinde tercüme edilmiştir (Mesnevî-III, 2006, b.4236).

Anlaşılmaktadır ki, şehir burada fenâfillâh mertebesine ulaşıncaya kadar geçirilen aşamalardır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Yukarıki beyit ile bu beyit, bir cümle-i tâm teşkil eder. Yani der ki: "Bu Mesnevî kitâbında, Hakk'ın gayrinden inkıta' makâmlarından, "fena fillâh" mertebesine ve derece derece Hakk'a vüsûl mertebesine kadar, her bir makâmın ve menzilin şerhi ve ta'rîfi yoktur ki, bir gönül sâhibi olan sâlik o Mesnevî'den istifade edip, marifet kanatları ile yukarıya ve âlem-i illiyyîne uçsun!" "Tebettül", Hakk'ın gayrinden munkatı' olmak ve günâhı terk etmek manalarına gelir" (Konuk, c. 6, b. 4222, s. 488).

Aşağıdaki iki beyitte Hz. Mevlâna, bu âlemi küp ve eve, insan-ı kâmilin vücudunu da şehir ve nehre benzetir (Ceyhan-Topatan, 2008, s.68).

چیست اندر خُم که اندر نهر نیست چیست اندر خانه کاندر شهر نیست

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۸۰۹)

Küpte, nehirde bulunmayan ne vardır? Evde, şehirde bulunmayan ne vardır? (Mesnevî-IV, b.809)

Anlaşılmaktadır ki, şehir burada kalp, gönül anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Kâinât" küpe ve eve ve "kalb-i insânî" nehre ve şehre teşbîh buyurulmuştur. Yani, "Küp içinde olan su, nehirde ve evin içinde olan eşyâ şehirde olduğu gibi, âlemdeki hakâyık-ı tafsîliyye-i ilâhiye, zübd-i âlem olan insanın kalbinde de mevcûddur demek olur. Zîrâ âlem ve Âdem "Allâh" ism-i câmiinin mazharıdır; Âdem, âlemin rûhudur" (Konuk, c. 7, b. 810, s. 243).

این جهان خُمّ است و دل چون جویِ آب این جهان حُجرهست و دل شهرِ عُجاب

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۸۱۰)

Bu dünya küptür, gönülse ırmak gibi; bu dünya odadır, gönülse şaşılacak şehir (Mesnevî-IV, b.810).

Beyitten anlaşılmaktadır ki şehir; kalp, gönül anlamında kullanılmıştır..

Konuk, beyiti şöyle açıklamıştır: "Bu beyt-i şerîf "Yerime ve göğüme sığmadım; velâkin mü'min kulumun kalbine sığdım." hadîs-i kudsîsi mûcibince mü'min-i kâmilin kalbinin âlemden daha vâsi' olduğuna işâret buyurulur. Yani âlemde ne kadar tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye-i ilâhiye mevcût ise, kalb-i kâmilde dahi o tecelliyâtın kâffesi mevcûttur" (Konuk, c. 7, b. 814, s. 243).

عقلِ ایمانی چو شحنهٔ عادل است پاسبان و حاکمِ شهرِ دل است

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۹۸۵)

İnançlı akıl, adil bekçi gibidir; gönül şehrinin muhafızı ve hâkimidir (Mesnevî-IV, b.1985).

Beyitten anlaşılmaktadır ki şehir; kalp, gönül anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "İmâna mensûb olan akıl, maâdını düşünen akıldır ki; bu akıl hayât-ı dünyeviyyenin sonu ve ef'âl-i beşerin bir hesâbı ve mîzânı olduğunu idrâk eder. "Binâenaleyh o akıl, âdil bir zâbıta me'mûru gibidir ki, nefsi iyiliğe sevk eder ve kötülükten men' eder. O akıl gönül şehrinin bekçisi ve hâkimidir. Kalbe fenâ hâtıraları ve fikirleri sokmamaya ve iyi fikirleri zabt ve rabta me'murdu" (Konuk, c. 8, b. 1979, s. 38).

شهر پُر دزد است و پُر جامه‌کَنی خواه شحنه باش گو و خواه نی

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۱۹۹۰)

Şehir, hırsızla ve elbise soyanla dolu -ise-; ister bekçi olsun, ister olmasın (Mesnevî-IV, b.1990).

Şehir burada kalp, gönül anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Şehr-i kalb, sıfât-ı nefsâniyye hırsızlarıyla dolu ve libâs-ı ihlâsı soyucu olan vesâvis-i şeytaniyye ile doludur. Cesede ister akl-ı îmânî zâbıta me'mûru olsun ister olmasın müsâvîdir!" Zîrâ kalb, her taraftan esen rüzgâra ma'rûz bir meydan gibidir. Eğer akl-ı îmânî olursa onları tutar ve eğer yoksa bu hırzılar şehir içinde istedikleri kadar fesâd yaparlar" (Konuk, c. 8, b. 1984, s. 38).

شهر از آن ایمن شود کآن شهریار دارد اندر قهر زخم و گیر و دار

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۳۷۷۷)

Şehir, padişahın ceza olarak darbesi ve yakalaması olduğu için güvendedir (Mesnevî-IV, b.3777).

Şehir, burada nefs anlamında kullanılmış olabilir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Şehriyâr", sâhib-i kudret pâdişah demektir. Yani, "Padişahın bu heybeti, fitneye ve fesâda nâil olan avâmın cürêtlerini kırarak şehir, onların fesadlarından emîn olmak içindir." "İmin" (Eymin) "âmin" kelimesinin imâle olunşumudur. "Zîrâ, sâhib-i kudret olan hükümdâr ehl-i fesâd olanlara karşı hükûmetin darbe-i kahrına mâliktir. "Gîr ü dâr", cenk ve kavga manasına olup, bu da hükûmet manasını mutazammındır" (Konuk, c. 8, b. 3764, s. 596).

چون ترا دیدم خود ای رُوحُ الْبِلَاد مِهرِ این خورشید از چشمم فتاد

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۱۰۸۵)

Ey ülkelerin ruhu! Seni görünce bu güneşin sevgisi gözümden düştü (Mesnevî-VI, b.1085).

Ülke (şehir), burada kâinatın sultanı efendimiz (s.a.v.) anlamında kullanılmıştır. O, aynı zamanda gönüllerin de sultanıdır.

"Ey beldelerin rûhu olan Nebiyy-i zîşân! Vaktâki seni gördüm, bu sûrî güneşin muhabbeti gözümden düştü. Zîrâ sûrî güneş rûh-ı hayvânîye kuvvet verir ve senin şems-i hakîkatin ise rûh-ı insânîye dirilik verir" (Konuk, c. 11, b. 1101, s. 365).

یک سخن از دوزخ آید سویِ لب یک سخن از شهرِ جان در کویِ لب

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۲۷۹)

Bir söz cehennemden dudağa gelir; bir söz can şehrinden dudak mahallesine gelir (Mesnevî-VI, b.4279).

Beyitten anlaşılmaktadır ki şehir, gönül anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Cehennem"den murad nefîstir. Zîrâ nefîs cehennem tabîatındandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hak Teâlâ cehenneme (Kâf,50/30) "Doldun mu?" diye hitâb buyurur, cehennem de (Kâf, 50/3) "Daha var mı?" diye cevab verir. Nefis dahi kendi huzûzâtında ve şehevâtında doymaz ve dolmaz, ne kadar verilirse "daha var mı?" der. Nitekim huzûzât-ı nefsâniyyelerinde şiddet-i inhimâkten dolayı helâk olanlar sayısızdır. Yani, bir söz cehennem tabîatında olan nefis tarafından ağza gelir ve bir söz dahi rûh tarafından lisân-ı zâhire gelir. Binâenaleyh söz iki nevi'den ibâret olur. Nefis tarafından gelen sözlerde yalanlar ve hîller vardı. Rûh tarafından gelen sözlerde doğruluk ve safvet vardır" (Konuk, c. 13, b. 4301, s.126).

3.5.2. Gönül anlamıyla köy

صاحبِ دِه پادشاهِ جسمهاست صاحبِ دل شاهِ دلهایِ شماست

(مثنوی معنوی, دفتر اول, ب.۱۶۷۹)

Köy sahibi, bedenlerin padişahıdır. Gönül sahibi, sizin gönüllerinizin padişahıdır (Mesnevî-I, b.1679).

Köyün burada cismin zıddı, yani gönül anlamında kullanıldığı beyitten anlaşılmaktadır.

"Şehirlere ve köylere mutasarrıf olan padişahlar ve hükümdarlar, ecsâm-ı zâhirenin padişahlarıdır; onların tasarrufları kendilerinin hayâtına bağlıdır. Öldükten sonra tasarruf nâmına hiçbir şeyleri kalmaz; fakat gönül sâhibi olan evliyâullâh âlem-i manadan olan sizin gönüllerinizin üzerinde mutasarrıf olan şâhlardır; binâenaleyh bunların tasarrufları gönülde olduğu için, tasarruf-ı sûrî sâhibi olan padişahların gönüllerinde de tasarruf ederler. Binâenaleyh tasarrufları hem sûrete ve hem de âlem-i manaya âit olur" (Konuk, c. 1, b. 1706, s. 502).

عاشقان را هر نَفَس سوزیدنی است بر دهِ ویران خراج و عُشر نیست

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۱۷۵۵)

Âşıkların her nefesi yakıcıdır; yıkık köyün üzerinde vergi ve öşür yoktur (Mesnevî-II, b.1755).

Köy, burada gönlü Allah aşkıyla yanan anlamında kullanılmış olabilir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Allâh'ın âşıklarına her nefeste aşk ateşine yanmak lâyık olur. Ve bu ateş onların iklîm-i kalblerini yakıp harâb eder. Binâenaleyh onlardan edeb ve kâide ve resm ve âdet bekleme! Zîrâ harâbe hâline gelmiş olan bir köye harâc ve öşür gibi vergiler tarh olunamaz" (Konuk, c. 3, b. 1751, s. 488-489).

بس کنم خود زیرکان را این بس است بانگ دو کردم اگر در دِه کس است

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۷۶۹)

Bitiriyorum, zekilere bu yeter. İki kere seslendim; köyde biri varsa -duysun- diye (Mesnevî-IV, b.2769).

Köy burada, nefs anlamında kullanılmış olabilir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Vücûd ve sıfat-ı azamet ve kibriyâ Hakk'ın olup, abdin vücûdu mevhûm olduğunu ve böyle bir vücûdda dava-yı enaniyet yakışmayacağını beyân ettim ve bu beyânımı kâfî görürüm; zîrâ zekî ve zeyrek olanlar için bu beyânâtım kâfîdir. Zekâveti ve firâseti olmayan kimselere ne kadar söylense, anlatmak mümkün olmaz. İki na'ra attım, birisi Pakk'ın varlığı ve sıfâtı hakkındadır ve dîğeri de abdin varlığı ve sıfâtı hakkındadır. Ey sâlik, eğer bu vücûd-ı izâfînin mahallesinde ve köyünde bir kimse, Yani akl-ı selîm varsa, bu na'ralarımdan hem kendi nefsini ve hem de Rabb'ini anlarsın!"(Konuk, c.8,b.2758,s.282).

باز آمد آبِ جان در جویِ ما باز آمد شاهِ ما در کویِ ما

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۹۴۰)

Can suyu tekrar ırmağımıza geldi; padişahımız köyümüze tekrar geldi (Mesnevî-VI, b.940).

Şarihe göre köy, Mevlâna hazretlerinin bedenidir. Hz. Mevlâna'dan bahsedildiği için gönül anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Can suyu"ndan murad, Hakk'ın tecellîsidir ki, bu tecellî zâtî ve sıfatî ve esmâî olur. "Irmak"dan murad rûhtur. "köy"den murad, cism-i sûrîdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Bizim rûh-ı latîfimize Hakk'ın yeni bir tecellîsi vâkî' oldu. Binâenaleyh bizim şâh-ı hakîkîmiz olan Hak Teâlâ hazretleri

tecelliyâtıyla bizim köyümüz olan sûret-i cismâniyyemize tenezzül buyurdu" (Konuk, c. 11, b. 956, s. 322).

3.6.1. Mesnevî'de Şehirli Temalı Beyitler

مکرِ نفس و تن نداند عامِ شهر او نگردد جز به وَحْیُ الْقَلْب قَهر

(مثنوی معنوی, دفتر سوم, ب.۲۵۵۹)

Şehir halkı nefsin ve bedenin hilesini bilmez; o ancak gönül vahyiyle kahrolur (Mesnevî-III, b.2559).

Şehirli burada, gönül ehli anlamında kullanılmıştır.

Şarih, beyiti şöyle şerh etmiştir: "Nefsin ve cismin mekr ve hîlesini şehrin avâm sınıfından olan halkı bilemezler. Nitekim öküz davacısı aleyhinde Davut (a.s) tarafından vâki' olan hükme bu avâm-ı şehir i'tirâz ve muhâlefet ettiler. O mekr ve hîle ancak kalbin vahyi ile makhûr olur." "Vahy", burada ilhâm manasınadır ve "ilhâm" bilcümle evliyâya vâki' olduğu gibi "nefs-i mülhime" makâmında olan sâliklere de nefsin fücûru ve takvâsı ilhâm olunur (Konuk, c. 6, b. 2550, s. 49).

رو به شهر آورد سیلِ بس مَهیب اهلِ شهر افغانکنان جمله رَعیب

(مثنوی معنوی, دفتر چهارم, ب.۲۷۸۸)

Çok korkunç bir sel şehre doğru yöneldi; şehir halkı feryat ediyordu, hepsi korkuyordu (Mesnevî-IV, b.2788).

Şehir halkı (şehirli), burada şehirde yaşayan anlamında kullanılmıştır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Mehîb", heybetli ve azametli adam ki, halk kendisinden korkar (Kâmûs). "Raîb", ism-i mef'ûl manasında, "korkmuş" demektir. Yani, "Çok korkunç bir sel şehre doğru hücûm etmeğe başladı; şehir halkı ise bu hâl muvâcehesinde hep korkmuş olarak feryâd ve figân edici idiler" (Konuk, c.8, b. 2777, s. 288).

3.6.2. Mesnevî'de Köylü Temalı Beyitler

او نپاید پیشِ هر نااوستا همچو طاووسی به خانهٔ روستا

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۳۲۰)

O, usta olmayanların yanında, tavus kuşunun köylü evinde durmadığı gibi durmaz (Mesnevî-II, b.320).

Köylü, köyde yaşayan kişi olup burada fakir anlamına da gelebilir.

"Yani o ilim ve hikmet, âtîdeki kıssada beyân olunduğu üzere, köylünün evindeki bir kuş gibi her nâ-usta ve nâ-ehilin önünde kâr etmez" (Konuk, c. 3, b. 320, s. 112).

روستایی گاو در آخُر ببست شیر گاوش خورد و بر جایش نشست

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۵۰۱)

Bir köylü ahıra bir inek bağladı; aslan ineği yedi ve onun yerine yerleşti (Mesnevî-II, b.501).

Köylü, burada yalın anlamda kullanılmış olup köyde yaşayan demektir.

روستایی شد در آخُر سویِ گاو گاو را می‌جُست شب آن کنجکاو

(مثنوی معنوی, دفتر دوم, ب.۵۰۲)

Köylü ahıra, ineğe doğru gitti; o meraklı, geceleyin ineği arıyordu (Mesnevî-II, b.502).

Köylü, yalın anlamda kullanılmış olup köyde yaşayan manasındadır.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Künc" köşe, "kav" "kaviden" masdarından emr-i hâzırdır, kazmak manasınadır. "Künc-kâv" vasf-ı terkîbî olup, "köşe kazıcı" demek olur fakat "mütecessis ve mütefahhıs" manasında müsta'meldir. (Konuk, c. 3, b. 500, s. 153).

ماه نادیده نشانها می‌دهد روستایی را بدان کژ می‌نهد

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۴۵۹)

Ay görmemiş, işaretlerini veriyor; köylüyü onunla yanlışa yönlendiriyor (Mesnevî-V, b.1459).

Beyitten anlaşılmaktadır ki köylü burada iyi niyetli, kolay inanan anlamında kullanılmıştır.

Şarih, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Ay"dan murad, cemâl-i Hak'tır. "rûstâî"den murad, safdil olan kimsedir. Yani, "O yalancı şeyh cemâl-i Hakk'ı müşâhede etmemiş olduğu halde, o aydan bahs etmek ve nişanlar vermek sebebiyle safdil olan kimselerin kalbine harâret ve muhabbet ilkâ eder" (Konuk, c. 9, b. 1459, s. 479).

تُرک اغلب دخل را در کِشت‌زار باز کارد که وی است اصلِ ثِمار

(مثنوی معنوی, دفتر پنجم, ب.۱۴۸۴)

Türk/çiftçi, gelirinin çoğunluğunu tarlaya tekrar eker; çünkü o, ürünün aslıdır (Mesnevî-V, b.1484).

Köylü (çiftçi), burada yalın anlamda kullanılmış olup köyde yaşayan, çiftçilikle uğraşan manasındadır.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Burada "Türk"ten murad, Hz. Pîr efendimiz zamanında olan Selçuk Türkleri'nin köylüleri ve rençberleridir, bu mana-yı husûsîye göre; mana-yı umûmîsi itibariyle her milletin çiftcilerine râci'dir. Yani, çiftciler tarlalarından aldıkları irâdın ve mahsûlün birçoğunu tohumluk olarak ayırıp, tekrâr

tarlaya ekerek sarf eder. Zîrâ gelecek meyvelerin ve mahsûlün aslı bu masraflardır. Bu beyt-i şerîf yukarıdaki kâidenin misâlidir" (Konuk, c. 9, b. 1483, s. 486).

اَلْكِيَاسَة وَالْاَدَب لِاهْلِ الْمَدَر اَلضِّيَافَة وَالْقِرىٰ لِاهْلِ الْوَبَر

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۳۹۸)

Anlayış ve edep şehirlilere aittir; ziyafet ve konuk gözetmekse köylülere (Mesnevî-VI, b.2398).

Köylü, köyde yaşayan anlamında kullanılmaktadır.

Konuk, bu beyiti şöyle açıklamıştır: "Kiyâset", aklın kuvveti. "meder", "kerpiç kırıkları" demek ise de burada "şehir" manasınadır. "Ehl-i meder", şehir ehli demektir. "Veber" lügatte "deve yünü" manasınadır. Fakat çadırda oturan göçebelere de "veber" derler. "Ehl-i veber", çadırda oturan göçebeler demek olur. "Kırâ", ziyafet etmek ve misâfire ikrâm ederek, yedirip içirmek ve yatırmak. Yani, şehir ahâlisine düşen vazîfe halka kiyâset ve edeb ta'lîm etmek ve göçebe olan sahrâ-nişînlere vazîfe dahi, oralara yolları düşen garîblere ziyâfet ve ikrâm etmektir. Efrâd-ı beşer arasındaki teâvün bunu iktizâ eder. Nitekim hadîs-i şerîfte "Ziyâfet ehl-i veber üzerinedir ve ehl-i meder üzerine değildir." buyurulur. Zîrâ şehre gelen misâfir her tarafta yiyecek ve yatak yer bulur. Fakat sahrâya düşen garîbler oralarda bu ihtiyâçlarını te'mîn edemezler (Konuk, c. 12, b. 2415 s. 163).

اَلضِّيَافَة لِلْغَرِيبِ وَالْقِرىٰ اَوْدَعَ الرَّحْمٰنُ فِى اَهْلِ الْقُرىٰ

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۲۳۹۹)

Allah garibi ağırlamayı ve konuk etmeyi köylülere verdi (Mesnevî-VI, b.2399).

Köylü, köyde yaşayan kişi olarak yalın anlamında kullanılmıştır.

"Birinci mısrâda' "kırâ", yine "ziyafet ve misâfire ikrâm" manasınadır. İkinci mısrâ'daki "kurâ", "karye"nin cem'i olup "karyeler" demektir. Yani, Rahmân rahmet-i âmmesiyle garîbe ziyâfeti ve ikrâmı karyeler ehline vazîfe olarak tevdî' buyurdu" (Konuk, c. 12, b. 2416, s. 163).

چون يَبْلُو در ميانِ شهرها از نواحی آيد آنجا بهرها

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۲۸۱)

Şehirlerarasındaki köylü pazarı gibidir; bölgelerden oraya mallar gelir (Mesnevî-VI, b.4281).

Köylü, köyde yaşayan manâsındadır.

زین یَپُنْلُو هر که بازرگان‌تر است بر سَرَه و بر قلبها دیده‌ور است

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۲۸۳)

Bu köylü pazarında daha tacir olan, gerçek ve sahte olanları görür (Mesnevî-VI, b.4283).

Köylü, burada maddî dünya anlamında kullanılmış olabilir.

Şarih, bu beyiti şöyle şerh etmiştir: "Her kim ki ticârette pek usta ve mâhirdir, bu pazardan sağlam para ve metâ ile kalp para ve eşyâ üzerine açıkgözlüdür ve bunları çabuk tefrîk eder, aldanmaz. Bunun gibi, söz pazarını kuran nâkıslar ile kâmiller vardır. Nâkısların sözleri kalp paraya ve metâ'a benzer. Kâmilin sözleri ise fâideli ve altın gibi parlaktır. Akıllarının gözleri kuvvetli olan kimseler bu iki türlü söz arasını ayırt eder" (Konuk, c. 13, b. 4305, s.127).

شد یَپُنْلُو مر وَرا دارُ الرَّباح وآن دگر را از عَمیٰ دارُ الْجُناح

(مثنوی معنوی, دفتر ششم, ب.۴۲۸۴)

Köylü pazarı onun için kazançlar yurdu olur; diğerineyse körlüğünden dolayı hata yurdu olur (Mesnevî-VI, b.4284).

Köylü pazarı burada, maddî dünya anlamında kullanılmış olabilir.

Bu beyit şöyle açıklanmaktadır: "Binâenaleyh bu kelâm pazarı o açıkgözlü kimseye, muhakkak kâr ve fâide evi oldu ve orada rûhuna âid fâideler buldu ve bunun başkasına da bu pazar körlüğünden kabâhat ve fenâlık evi oldu. Zîrâ aklının gözü kör olduğu için sağlam mal ile kalp malı ayırt edemedi, aldandı" (Konuk, c. 13, b. 4306, s. 127).

3.7. Mesnevî'de Şehir-Köy/Şehirli-Köylü İmajlarının Mecazî Kullanımı

Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki şehir ve köy temalı beyitlere göre şehir ve köy; madde (dünya) şehri ve mana şehri olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Birbirine zıt olan bu iki şehrin özellikleri de şöyle sıralanmaktadır:

3.7.1. Madde (Dünya) Şehri Özellikleri

Madde şehri; maddenin, maddiyatın ön planda olduğu ve kişilerin de maddeye hizmet ettikleri şehirdir. Madde şehri;

Maddî dünyadır.
Çeşitli meslekler (ilim şubeleri) vardır.
Bu şehre ticaret için kervanlar gelir.
Şehrin içerisinde akan nehirler vardır.
Balıkçılar, bu nehirden balık tutarlar.
Altınlar vardır ve madde şehri gereği bunlar çok değerlidir.
Madde şehrinde dünya hevesiyle nefsine yenik düşen insanlar vardır.
Nefsinin esiri olan insanlar sebebiyle hırsızlıklar vardır.
Madde şehrinde içinde pazarlar kurulur.
İçerisinde köşkler, saraylar bulunur.

3.7.2. Mana Şehri Özellikleri

Mana şehri; manevî güzelliklerin ön planda olduğu şehirdir. Madde şehrinin tam tersi özelliklere sahiptir. Mana şehri:

İlâhî (ruhanî) âlemdir.
İnsan-ı kâmillerin (evliyanın büyükleri) bulunduğu şehirdir.
Mana şehrinde insan-ı kâmillerin ebedî istiraatgâhları vardır.
İçerisinde camiler bulunur.
Mana şehri gereği bu şehirde, bol sadaka verilir.
Nefsini körelten gönül ehli kimseler, güzel huylu insanlar vardır.
Özellikli, adaletli idareciler bulunur, bu şehre adalet hakimdir.
İlim şehridir, ledün ilmi mevcuttur.
Mana şehri insanları sabırlıdır.
Sevgilinin, hoşgörünün bulunduğu şehirdir.

Mana şehri olarak Tebriz'den de bahsedilmektedir. Şems-i Tebrizî o şehirden olduğu için ona da işaret edilmektedir.

Mana şehrinde Cennet güzelliği hâkimdir.

Âlimlerin yazdıkları değerli eserler vardır.

SONUÇ

Çalışmamızda şu sonuçlar tespit edilmiştir:

Mesnevî'de "şehir ve köy" kavramları daha çok mecazî anlamda kullanılmıştır.

Mesnevî'de "şehir" sembolü, ilahî âlem, mana âlemi, insanı-ı kâmil ve gönül anlamlarında yer almaktadır.

"Köy" sembolü ise ruhaniyete vasıl olamamış sahte şeyh, maddî dünya anlamlarında kullanılmıştır.

Mevlâna, şehirliyi ruha yönelik yol kesici, zahir ilimlerle ünlenen akıl ve bilgi sahibi kimse, ruhanîyet âleminden yoksun olan ve manevî âlemi terk eden kişi" anlamlarında kullanmıştır.

Mevlâna; köylüyü aptal ve nasipsiz, insan-ı nâkıs, feyizden mahrum olan ahmak ve cahil kişiler olarak yorumlamaktadır.

Mesnevî'deki "Gönül anlamıyla şehir ve köy" kısmı incelenirken Yunus Emre ve Hacı Bayram Veli'nin de şehir/şâr kelimelerini -tıpkı Mevlâna gibi- şiirlerinde "gönül" anlamında kullandıklarını görüyoruz.

Mesnevî'de "Şehirli ve Köylü" hikâyesinde şehirli kavramı, yaklaşık 30 yerde, köylü 14, şehir 4 ve köy ifadeleri de yaklaşık 26 yerde geçmektedir.

Mesnevî'de "Şehir ve köy" temalı beyitlerde de "şehir" kavramı yaklaşık 140 beyitte, "köy" kavramı ise yaklaşık 40 beyitte geçmektedir. "Şehir" kavramı yaklaşık 63 beyitte temel (gerçek) anlamda; 77 beyitte ise mecaz anlamda kullanılmıştır. "Köy" kavramı ise yaklaşık 23 beyitte temel (gerçek) anlamda; 17 beyitte ise mecaz anlamda kullanılmıştır.

Mesnevî'de 16 beyitte de "şehir ve köy" karşılaştırması yapılmıştır.

Mesnevî'deki "Bir Köylünün Bir Şehirliyi Birçok Rica ve Israrla Davet Ederek Aldatması" hikâyesinde, kurnaz bir köylünün bir şehirliyi nasıl faka bastırdığını ve onunla nasıl alay ettiğini görmekteyiz

Bu hikâyeden Mevlâna'nın, köylülerin zekâ ve becerileri hakkında olumlu bir kanaatinin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Köylünün daha kurnaz ve çıkarcı olduğu tespit edilmiştir.

Şehirlinin, köylünün kurnazlığının farkında olmadığı görülmektedir.

Şehirlinin bazı sıkıntılara düşmesinden dolayı tedbirsiz olduğu anlaşılmaktadır.

Mesnevî'deki ifadeler ve hikâyelerden, Mevlâna'nın tercihinin şehirlilikten yana olduğu hissedilmektedir.

KAYNAKÇA

Ankaravî, Rusûh ed-din İsmail, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf,* c.3, Amire Matbaası, İstanbul:1289 H.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyân Tefsîri*, (trc: Ömer Faruk Hilmi), c.11, Fatih Yayınevi, İstanbul (t.y.)

Ceylan, Ömür, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kapı Yayınları, 3. Basım, İstanbul:2007

Ceyhan, Semih, İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi, *Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: 2005

Ceyhan, Semih-Topatan, Mustafa, *Mesnevî'nin Sırrı*, Hayykitap, İstanbul: 2008

Çelik, Celaleddin, İslâm Şehrinden Şehir İslâmı'na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları, *Milel ve Nihal dergisi*, 2012, cilt:9, sayı:3

Çiçek, Hasan, "Kadîm Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım", *AÜİFD, Cilt: XLIV*, Sayı: 1, Ankara: 2003

Demirci, Mustafa, İslâmda Şehir ve Şehrin Dinamikleri, *İstem-İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi,* 2003, yıl:1, sayı:2

Durak, Nejdet, Mesnevî'de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefî Değerlendirmesi, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyum Bildirileri*, 25-28 Mayıs, Çanakkale: 2006

Fârâbi, *El-Medinetü'l-Fâzıla,* (çev. Nafiz Danışman), Şark-İslâm Klâsikleri: 35, Maarif Basımevi, İstanbul: 1956

Fîhi Mâ Fîh, (çev: Abdülbâkî Gölpınarlı), Mevlâna, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını, Konya:2001

Filiz, Şahin, "Mevlâna'da Şehirlilik, Mistisizm ve Türklük" *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Yıl:2005, Sayı:83

Furuzanfer, Bediüzzaman, (trc: Dr. Hüseyin Dâvudî), *Ehadis ve kısas-i Mesnevî*, Müessesei İntişaratı Emir Kebir, 3.baskı, Tahran:1385/2006

Gök, Nejdet, İslâm Medeniyetinin Oluşum Devrinde İlk İslâm Şehirleri: Emevi ve Abbasi Örnekleri, *2. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Konya: Aralık 2013

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul: 1978

Gül, Muammer, İslâm Şehrinin Doğuşu, Balıkesir Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:6, Balıkesir:2001

İbn-i Haldun, *Mukaddime* I, II, III, Millî Eğitim Basımevi, Şark İslâm Klâsikleri: 25, İstanbul: 1970

Kara, Kerim, Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,* Ankara: 2005

Kara, Mehmet, "Yunus'un Şiirlerinde "Şehir/Şâr" Kelimesine Yüklenen Anlamlar, *Diyânet Dergisi,* 1991, Cilt:27, Sayı:1

Keklik, Nihat, "Mevlâna'da Metafor Yoluyla Felsefe", *Felsefe Arşivi*, Sayı: 26, İstanbul: 1987

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1-2, (haz. Dr. Selçuk Eraydın- Prof. Dr. Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul: 2012

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 3-4, (haz. Prof. Dr. Osman Türer-Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Dr. Sâfi Arpaguş), Kitabevi, İstanbul: 2012

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5-6, (haz.Dr. Selçuk Eraydın-Prof. Dr. Mehmet Demirci, Prof. Dr. Mustafa Tahralı-Dr. Sâfi Arpaguş-Dr. Necdet Tosun), Kitabevi, İstanbul: 2012

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 7, (haz. Dr. Selçuk Eraydın, Prof. Dr. Mustafa Tahralı-Doç. Dr. Necdet Tosun), Kitabevi, İstanbul: 2012

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi,* 8, (haz. Dr. Sâfi Arpaguş-Prof. Dr. Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul: 2012

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 9-10, (haz.Prof. Dr. Mehmet Demirci-Süleyman Gökbulut, Prof. Dr. Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul: 2012

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11-12-13, (haz.Prof. Dr. Dilâver Gürer-Prof. Dr. Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul: 2012

Küçükaşcı, M. Sabri, "Şehir", *İslâm Ansiklopedisi*, c.38, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul:2010

Mesnevî, Mevlâna Celâleddin Rumî, (çev: Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, 10. Baskı, Ankara: 2010

Mesnevî-i Manevî (Farsça), Mevlâna Celâleddin Rumî, (haz. Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Doç. Dr. Derya Örs, I-III, Akçağ Yayınları, Ankara: 2007

Mesnevî-III, (çev. Veled İzbudak), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 78, Konya:2006

Nur, İsmail Hakkı, Mesnevî'de Hayvan Karakterleri (Metaforları), *AVKAE Dergisi,* 2013

Okudan, Rifat, "Hacı Bayram Veli'nin Şiirinde Şehir Metaforu", Süleyman Demirel Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2012/2, Sayı:16

Ögke, Ahmet, Mevlâna'nın Mesnevî'sinde "Har (Eşek)" Metaforu, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8, sayı: 18, 2007

Ögke, Ahmet, Mevlâna'nın Mesnevî'sinde "Öküz" Metaforu, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,* yıl: 9, sayı: 22, 2008

Önal, Mehmet, Erdemli Şehir ve Hikmetli Bilgi İlişkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 2013/2, Sayı: 31

Pustu, Yusuf, Küreselleşme Sürecinde Kent "Antik Site'den Dünya Kentine", *Sayıştay Dergisi,* 2006, sayı:60

Raymond, André, "İslâm Şehri Kavramı", *İslâm Ansiklopedisi*, c.38, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul:2010

Şeker, Mehmet, "Medeniyet ve Kültür", *Diyanet Dergisi*, cilt: XV, sayı: 1, 1976

Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c.3, Ahmed Said Matbaası, İstanbul: 1968

Yılmaz, H. Kâmil, Mesnevî ve Rûhu'l-Beyân'da Köylülük ve Şehirlilik, *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu Bildirileri,* c.2, 2007

Yılmaz, Serpil, Mesnevî'de Geçen Hayvan Metaforlarının Tasavvufî Yorumu, Yüksek Lisans Tezi, *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Temel İslâm Bilimleri ABD, Tasavvuf Bilim Dalı, Konya:2011

Zemânî, Kerîm-i, *Şerhi Câmi'Mesnevî Ma'nevî*, 3.defter, İntişaratı İttilaat, Tahran:1378-1381